

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
ZDRAVOTNĚ SOCIÁLNÍ FAKULTA

Projevy agresivity a šikany na druhém stupni základních škol

Diplomová práce

Jméno autora:

Lenka Kysilková

Jméno vedoucího práce:

Mgr. Jana Stejskalová

18.8. 2008

Acts of aggressiveness and bullying at the second level of primary schools

More and more often we hear of the terms like bullying, aggressiveness and violence. Even more threatening is the fact that these terms relate to children who act as the aggressors as well as victims. In my diploma thesis I have therefore focused on understanding of the issue and tried to find the answers to my questions.

In the theoretical section I deal with the terms of bullying and aggressiveness, their types and theories. Moreover I have focused on the description of main protagonists of bullying – an aggressor and a victim – on their personalities, types and their family background. I explain the causes of bullying and aggressiveness among children, which are the individual personal characteristics of bullying parties and further the impact of influence of their environment. I take account of consequences of bullying at children – both victim and aggressor. Further chapters in the theory section deal with prevention methods used in a fight against bullying, with diagnosis process and dealing with bullying which have occurred.

In a practical section I depict the manifestations of aggressiveness and bullying on second grade of basic schools by means of a questioning method – a form and a dialogue. The form with 30 questions had been handed out to pupils of 6th and 9th grades of three basic schools with a various total number of pupils. I had questioned 20 teachers from given basic schools. Three aims have been set. To map and depict the manifestations of bullying on the second grade of given basic schools; to find whether the data gathered have any relation to a total number of pupils at school and to find what attitude towards the issue of bullying and aggressiveness among children is held by basic-school teachers themselves.

In connection with my aims I have determined three hypotheses: On grounds of the data I have gathered the hypothesis No.1 “The occurrence of bullying depends on a total number of pupils of basic school” was not proved and hypothesis No.2 “Almost all of teachers are not able to solve the manifestations of bullying and aggressiveness” – have been proved.

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích 18.8. 2008

.....

Mé poděkování patří vedoucí práce Mgr. Janě Stejskalové za přínosné teoretické i praktické podklady a všem ostatním, kteří byli ochotni a pomohli mi při realizaci praktické části diplomové práce. Chtěla bych také poděkovat své rodině za podporu a trpělivost, kterou mi vyjadřovali během mého studia.

Obsah

Obsah	6
Úvod	8
1. Současný stav.....	10
1.1. Vymezení pojmu agrese, agresivita.....	10
1.1.1. <i>Teorie agrese</i>	11
1.1.2. <i>Typy agresí.....</i>	13
1.2. Vymezení pojmu šikana a šikanování.....	14
1.2.1. <i>Typy šikanování</i>	15
1.2.2. <i>Trojrozměrný pohled na šikanování</i>	16
1.2.3. <i>Šikana jako proces</i>	18
1.3. Účastníci šikany.....	20
1.3.1. <i>Charakteristika agresora.....</i>	21
1.3.2. <i>Charakteristika oběti</i>	25
1.4. Příčiny šikany a agrese mezi dětmi	28
1.5. Následky šikany.....	34
1.5.1. <i>Následky šikanování u obětí</i>	35
1.5.2. <i>Následky šikanování u agresorů</i>	38
1.6. Prevence šikany	39
1.6.1. <i>Typy prevence</i>	39
1.6.2. <i>Prevence ve školách.....</i>	41
1.7. Postup při odhalení šikany.....	46
1.7.1. <i>Varovné znaky šikanování</i>	46
1.7.2. <i>Strategie vyšetřování šikany</i>	48
1.7.3. <i>Náprava</i>	51
1.8. Spolupráce s rodiči a dalšími institucemi a orgány	52
1.8.1. <i>Spolupráce s institucemi a dalšími orgány</i>	53
1.8.2. <i>Spolupráce s rodiči agresora.....</i>	55
1.8.3. <i>Spolupráce s rodiči obětí</i>	56
1.9. Šikana z právního hlediska, výchovná opatření	57

1.9.1.	<i>Odpovědnost pachatelů šikany</i>	58
1.9.2.	<i>Odpovědnost rodičů a dalších subjektů</i>	59
2.	Cíl práce a hypotézy	60
2.1.	Cíle	60
2.2.	Dílčí cíle	60
2.3.	Hypotézy	61
3.	Metodika	61
3.1.	Použité metody a techniky sběru dat	61
3.2.	Charakteristika výzkumného souboru	62
4.	Výsledky	64
4.1.	Vyhodnocení dotazníků	64
4.2.	Vyhodnocení rozhovorů s pedagogy	113
5.	Diskuze	119
5.1.	Diskuze - ke zmapování a zachycení projevů agresivity a šikany	119
5.2.	Diskuze k výsledkům - souvislosti mezi velikostí školy a šikanou	128
5.3.	Diskuze k výsledkům - postoje pedagogů k šikaně	131
6.	Závěr	135
7.	Seznam použitých zdrojů	138
8.	Klíčová slova	143
9.	Seznam tabulek a grafů	144
10.	Přílohy	147

Úvod

Stále častěji člověk slyší kolem sebe slova jako šikana, agresivita a násilí. O to hrozivější je ta skutečnost, že tyto pojmy souvisejí s dětmi, které se stávají jednak jejími vykonavateli tak i oběťmi.

Šikanování se v současné době projevuje jako výrazně negativní společenský fenomén, který značně působí na omezování lidských práv a na deformaci společenských vztahů. Šikanování, které lze chápat jako jednu z forem nežádoucí agresivity v mezilidských vztazích, se stává v poslední době celospolečenskou záležitostí, a proto mu je v odborných kruzích věnována značná pozornost. Šikanování je třeba chápat jako jednu z nejzávažnějších deformací sociálních vztahů, rolí a norem života, projevující se různými formami jako je například svévolné ponižování, zastrašování, donucování, omezování osobní svobody, vydírání, týrání druhých osob,... Tento způsob jednání, který je v mnoha případech možno kvalifikovat jako trestný čin, slouží k získávání osobního pohodlí, neoprávněných výhod, k osobnímu obohacování či uspokojování specifických potřeb na úkor šikanovaného.

O šikaně se mluví jako velmi nebezpečném sociálně- patologickém jevu, který se vyskytuje nejen na pracovišti, mezi vojáky či vězni, ale stále více mezi dětmi – především v rámci školy. O šikaně a obecně o agresivitě můžeme mluvit jako o jakémsi strašákovi školství.

Dá se říci, že šikana je poměrně čerstvým problémem v našem školství – tedy pokud hodnotíme podle literatury, která se zabývá tímto pojmem teprve od devadesátých let dvacátého století. Ovšem do stejné doby nemůžeme umístit „kořeny“ šikany, neboť ta tu existovala už dávno předtím, akorát se o ní moc nemluvalo.

Ve své práci jsem se především zaměřila na zjištění souvislosti výskytu šikany s celkovým počtem žáků daných základních škol. Zajímalo mě, jaké projevy agresivity a šikany existují mezi dětmi, jak se k problému staví samotní pedagogové.

V současné době stále šikana a agresivita nabývá na významu a odborníci se snaží tuto problematiku řešit v rámci různých preventivních metod, které se snaží zahrnout nejen samotné žáky, ale širší okolí školy – mezi něž patří pedagogové, rodiče dětí, školní a mimoškolní aktivity ,.... Jak se ukazuje – dle výzkumů – má školství naději,

pokud vsadí na dobře propracovaný preventivní program, do nějž se všichni zúčastnění zapojí a přijmou jej za vlastní.

Myslím si ale, že řada lidí a především těch, kterých se to bezprostředně týká, není schopno si tento problém připustit, neboť hlavním důvodem je strach, co tomu řekne okolí. Proto je zapotřebí nejen o šikaně a agresivitě mezi dětmi mluvit, ale především ji neustále studovat a zkoumat z různých úhlů pohledu, aby to nebyla právě ona, která nad námi vyhraje. Stále existuje spousta nezodpovězených otázek týkající se šikany, na které je třeba najít odpovědi.

1. Současný stav

1.1. Vymezení pojmu agrese, agresivita

Agresivita je součástí lidské přirozenosti, projevující se pozitivně i negativně ve vztahu k druhým lidem. Ve vývoji dítěte hraje stejně důležitou roli jako láska. Agrese totiž utváří vztahy a je též jejich produktem nebo projevem.

Krutost a schopnost páchat zlo jsou do jisté míry zabudovány v každém z nás. Rozdíl je jen ve výšce prahů, které musí být překročeny, aby se takové chování spustilo. Totiž zlo lze vydolovat z každého z nás, stačí připravit správné podmínky. (Bůžek, 2006) Existují určité neshody při definování agrese například podle toho, z jakých teorií jednotliví autoři vycházejí (viz 1.1.2), ale přinejmenším ve dvou aspektech se odborníci shodují:

- agresivním chováním je způsobená újma nebo zranění osobě či zvířeti a též
- záměr agresora způsobit újmu.

Agresi lze tedy definovat jako druh chování realizovaného s cílem ublížit či uškodit živé bytosti, která se naopak snaží tomuto chování vyhnout. (Hewstone, Stroebe, 2006) Významný otolog Lorenz chápe agresi jako útočnost proti příslušníkům vlastního druhu, jiný autor – psychoanalytik Hacker definuje agresi jako dispozici a energii, která se projevuje v sociálně naučených a sociálně zprostředkovaných formách od sebezprosazování až ke krutosti. (Nakonečný, 1996).

Agresi lze tedy chápat jako násilné jednání se záměrem ničit nebo poškodit. Je však nutno pamatovat na to, že agrese je také součástí normálního chování, které umožňuje organismům přežít v „přirozeném“ prostředí (Koukolík, 1997).

Agresivita neboli útočnost je svým způsobem charakteristický znak osobnosti jedince. Intenzita agresivity je různá a její míra záleží na mnoha okolnostech, výraznou roli zde hraje dědičnost, výchovné, ale i širší sociální prostředí, jako je škola, parta apod. Agrese je již projevem agresivity jedince navenek. (Martínek, 2005) Člověk se vysoce agresivním nestává v určitém okamžiku a náhle, ale jedná se o postupný proces na základě dispozic, výchovy, vlivů sociálního prostředí, zkušenosti atd. (Suchý, 2007)

Mluví se o tom, že agresivita (neboli sklon k agresivnímu jednání) se vytváří v předškolním věku, podle některých autorů již v prvních letech života. Určitou roli hrají temperamentové dispozice, zejména vznětlivost a impulsivita a menší citlivost k možným následkům jednání. K těmto vlastnostem se řadí důležitější prvek a tím je způsob výchovy. (Říčan, 1997)

1.1.1. Teorie agrese

Existují různé přístupy zabývající se otázkou příčin agrese. Jsou jimi:

- hypotéza frustrace – agrese
- agrese jako naučené chování
- vrozená agrese

Podle hypotézy frustrace - agrese lze agresi definovat jako reakci na frustraci, tedy jako útočné či výbojné jednání, projev nepřátelství vůči určitému objektu, úmyslný útok na překážku, osobu, předmět stojící v cestě k uspokojení potřeby. (Hartl, 2000) Podle tohoto modelu agrese je jedinec k agresivnímu jednání motivován pudem aktivovaným frustrací. Frustrace podle této hypotézy navozuje pohotovost k agresi, přičemž její projev se odvíjí od dalších okolností jako je například vnímání a prožitek stresujících projevů v prostředí – hluk, dav, mráz či horko,... (Hewstone, Stroebe, 2006)

Další teorie hovoří o agresi jako o naučeném chování. Je brána v kontextu vnímání, respektive hodnocení, projevů násilí dané populace. Přičemž na toto hodnocení má vliv historie dané populace a její současná sociální tolerance k agresivnímu chování. Důležitý je vliv kulturního klimatu, které agresi nějakým způsobem prezentuje. (Vágnerová, 2004) Takovouto agresi - si stejně jako většinu ostatního lidského chování - osvojíme na základě zkušenosti. Prvním krokem při osvojování si nového druhu agresivního chování je nápodoba – což je tendence osvojovat si nové a složitější druhy chování pozorováním daného chování a jeho důsledků u ostatních lidí a vzorů. Takto jsou nejvíce ovlivňovány děti, které čerpají vzor agresivního chování ze dvou hlavních sociálních skupin, které mají v jejich každodenním životě zásadní význam, a to v rodině a od vrstevníků. (Hewstone, Stroebe,

2006) Dítě se takto stává agresivním, neboť se naučilo, že se to vyplácí, prostřednictvím agrese se může zmocnit žádoucího předmětu nebo si vynutit od druhých službu, na nichž mu záleží. Vytváří si vlastní „scénáře“ pro různé situace, podle nichž si postupně odvozuje zásady, podle kterých se řídí v nové situaci. Tak dospívá k názorům, postojům a hodnotám, které nakonec řídí jeho jednání. Přičemž nejde o to, jaké názory nebo hodnoty teoreticky uznává, ale o to, jaké ve skutečnosti uplatňuje. Agresivnímu jednání se dá naučit nejen na základě vlastní zkušenosti, ale i zprostředkovaně - tedy na základě toho, co vidíme kolem sebe, např. v médiích, kde agrese bývá odměňována. (Suchý, 2007)

Vrozená agrese je důsledkem vrozených, genetických faktorů, které vyvolávají automatické nepřátelské reakce namířené proti druhým. Etolog Lorenz se domnívá, že agresivní energie se v jedinci hromadí, dokud se nestane něco, co spustí její uvolnění. Přičemž spouštěcí signál je druhově specifický – může jím být nějaké výhrušné gesto jako například nepřátelský pohled.

Psychoanalytik Sigmund Freud vysvětloval vznik agrese na základě existence dvou soupeřících instinktů v lidské osobnosti – libido (životodárná energie) a thanatos (destruktivní instinkt smrti). Základní zdroje energie soupeří mezi sebou, čímž způsobují konflikty a rozpory v lidském chování. Agresivitu vysvětloval destruktivní energií pudu thanatos. (Hayesová, 2003) .

Podle Říčana (1995) se mohou agresivní sklony u člověka utvářet na základě instinktivní výbavy v prvních letech života. Jedna z teorií, která se snaží vysvětlit krutost, se kterou lidé někdy jednají, nalézá souvislost s počátkem života, tedy s obdobím porodu, kdy se lidský plod prodírá porodními cestami a přitom cítí, že mu jde o život. To může prý vysvětlit hrůzy agrese, kterou je člověk schopen použít proti svému bližnímu. Když je člověk doopravdy zlý, tak vlastně znovu prožívá, aniž o tom ví, svůj porod a chová se, jako by mu šlo o život. Neboť žádná událost v běžném životě není tak zlá, aby se v ní dala hledat příčina brutality.

1.1.2. Typy agresí

Existují různá rozlišení agresí, každé toto dělení má své zastánce i odpůrce. Co autor, to trochu jiná typologie. Suchý (2007) uvádí, že někteří autoři rozlišují dva druhy agrese:

- agresí zlobnou, která je reakcí na frustraci a je doprovázena pocity vzteku a hostility a
- agresí instrumentální, která vystupuje bez uvedených postojů a pocitů jako naučená sociální technika. (Suchý, 2007)

Instrumentální agrese může být:

- *nutná* - ve školním prostředí velice častá a ve své podstatě zrádná a nebezpečná. Jde o jakousi obranu před agresí žáducí. Například pokud se jedná o žáka, o kterém všichni vědí, že je vznětlivý – může se velmi často stát prostředkem pro pobavení
- *žáducí* - do této agrese jde jedinec s naprosto chladnou hlavou a jasným cílem. Typickým případem instrumentální žáducí agrese ve školním prostředí je šikana. Agresor trestá na své oběti něco, co je mu samotnému nepříjemné. Může se jednat o děti, které jsou samy týrané od rodičů a svoji roli tak vracejí slabšímu spolužákovi ve třídě, popř. má jedinec snížené sebevědomí a posiluje si ho ještě na bezbrannějším člověku ze třídy. (Martínek, 2005)

Fromm (Suchý, 2007) klasifikoval agresí jako:

- *benigní* - zahrnuje v sobě pseudoagresi- kam patří neúmyslná agrese, hravá agrese a agrese jako sebeprosazení a obrannou agresí – kam patří např. konformní či instrumentální. a
- *maligní* - ta se opírá o rozvoj destruktivních charakterů sadismu a nekrofilie na základě vášní, přičemž tyto pojmy nejsou užívány ve svém tradičním terminologickém smyslu, ale jako charakterový rys, který Fromm vymezil hlavně na základě pozorování při psychoanalýze.

Suchý (2007) rozděluje agresi na zlobnou- hostilní, maligní, agresi instrumentální-užitkovou a agresi obrannou- altruistickou, anticipující, benigní. Z hlediska otevřenosti na otevřenou- přímou a skrytou-nepřímou. Z hlediska formy potom na agresi fantazijní, verbální, neverbální, grafickou a brachiální.

1.2. Vymezení pojmu šikana a šikanování

Pojem šikana zavedl v Čechách pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první před listopadem 1989 promluvil o tomto tabuizovaném tématu. Samotné slovo šikana pochází z francouzského slova chicane, což v překladu znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd. (Říčan, 1995)

Podle sociologického slovníku je šikanování forma fyzického a duševního týrání druhých osob poskytujících uspokojení z demonstrování moci a popřípadě i různé služby nebo výhody. Může se vyskytovat ve školách, věznicích, na pracovišti a v kasárnách. (Boudon, Hochmann, 2004) Jedná se o agresivní chování, jenž je nezákonné a oběť ponižuje. Bývá buď podporováno nebo alespoň mlčky trpěno skupinou, ve které se odehrává. (Capponi, Novák, 1996)

Šikanování se může a také se vyskytuje jak v horizontální rovině – skupiny dětí ve školách, studenti v domovech a na kolejích, obyvatelé domů, atd., tak i v rovině vertikální – po ose nadřízenosti a podřízenosti v rodině, škole, zaměstnání, armádě. (Vaníčková, 2001) Bůžek (2006) vymezuje školní šikanu jako chování žáka, jenž ohrožuje a zstrašuje druhého s cílem dosáhnout „na jeho náklady“ zvýhodnění materiální (věci, peníze,...), sociální (postavení ve třídě či jiné peer-group) či psychické (pocity vlastní důležitosti, nadřazenosti, moci nad druhými,...). Na šikanování mezi žáky je paradoxní, že ještě nedospělý agresor porušuje práva nedospělé oběti, ať vědomě či nevědomě. Zvláště zatěžující je, když několik žáků šikanuje jednotlivce. Šikana (angl. Bullying) je tedy považována za zvláštní formu interpersonální asymetrické agrese - zpravidla opakující se. Lovasová(2006) uvádí, že o šikanu se jedná pouze tehdy, je-li oběť z jakéhokoli důvodu bezbranná – pro svůj fyzický handicap, psychickou odlišnost, neobratnost, izolovanost v kolektivu, skupinový útok, atd. Martínek(2005) upozorňuje

na striktní rozlišení mezi šikanou a tzv. teasingem. Neboť za teasing označujeme takové chování, které zdánlivě šikanu připomíná. Jde o nevinné škádlení mezi dětmi – např. na druhém stupni základní školy chlapani provokují děvčata proto, že se jim líbí. Dívky křičí, chichotají se, někdy i chodí žalovat. Dospělý však vidí, že jim toto škádlení chlapců vůbec není nepříjemné a jejich stěžování je pouze formální. Jedná se o normální jev.

1.2.1. Typy šikanování

Projevy šikanování jsou modifikovány a jsou závislé na věku, prostředí a vývojových specifikách aktérů. (Šturma, 2001) Formy šikanujícího chování jsou různé a jejich paleta sahá od pošťuchování přes hrozby až k tělesnému násilí. Šikanování zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. (Lavasová, 2006)

Podle různých hledisek je možno rozdělit znaky šikanování do následujících skupin:

- přímé a nepřímé,
- fyzické a verbální,
- aktivní a pasivní.

Kombinacemi těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování. (viz příloha č.3.)

Bůžek (2007) je člení do následujících skupin:

- verbální šikana, nonverbální (výhružně gestikulovat, vysílat hroživé pohledy, ukazovat sprostá a ponižující gesta,...), tělesná šikana (štípat, podrážet nohy, tahat za vlasy, strkat,...), vydírání, pomluvy, šikana vyloučením (zabránit účasti na společných aktivitách), telefonická šikana.

Podle specifických znaků Olweus (Vágnerová, 1997) rozlišuje šikanování na:

- *skryté* – které se projevuje pouze sociální izolací a vyloučením oběti ze skupiny vrstevníků

➤ *zjevné*, a to:

- fyzické násilí a ponižování – například strkání, bití, skákání po oběti, zavírání do popelnice, apod.
- psychické ponižování a vydírání – donucení ke konzumaci něčeho nežádoucího, ke kouření, nošení svačin, různé posluhy
- destruktivní aktivity zaměřené na majetek oběti – braní a ničení věcí, trhání sešitů, políť šatstva,...

Dalším kritériem je míra nutné aktivity oběti. Vynucené chování šikanovaného jedince se projevuje buď pasivním snášením ponižujícího jednání ostatních – např. nechá na sebe plivat, nebo má ráz nedobrovolné aktivity ve prospěch agresora – nosí mu tašku, čistí mu boty, ... (Vágnerová, 1997)

1.2.2. Trojrozměrný pohled na šikanování

Etoped Kolář (2005) popisuje šikanování ze tří praktických pohledů, které považuje za důležité:

- pohled z vnějšku - šikanování jako nemocné chování, a
- dva pohledy zevnitř - šikanování jako závislost a jako těžká porucha vztahů ve skupině. Při řešení konkrétního případu se žádný z nich nesmí opomenout.

Pohled na šikanování jako na nemocné chování se zaměřuje na jeho nejnápadnější projevy, které porušují školní, nebo dokonce trestné právní normy. V tomto smyslu lze šikanování definovat takto: když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně, týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci. Vnější pohled slouží též k posouzení toho, zda jsou přítomny významné projevy násilí a znaky šikany, a to záměrnost, opakovanost, nepoměr sil a samoučelnost agrese. Autor zdůrazňuje, že se jedná pouze o pouhý popis vnějších rysů šikanování.

Šikanování jako závislost

– zde se jedná o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí pracující na principu – skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého. Tento princip diktuje rozdělení žáků ve většině skupin na „silné“ a „slabé“. Tedy na jedny, kteří reagují silně a svůj strach skryjí tím, že ho vyvolají v těch druhých, a na ty, kteří jsou strachem tak ochromeni, že ukážou všechny slabosti, které chtěli zakrýt. Od počáteční diferenciaci na „silné“ a „slabé“ vzniká mezi těmito skupinami žáků oboustranná a překvapivě trvalá vazba – navzájem se potřebují. Při pokročilých stádiích šikanování se může „běžné“ hraní a experimentování se strachem zvrtnout v závislost mezi agresorem a obětí. Oběť se stává jakousi drogou pro agresora. Agresor prožívá při trápení oběti příjemné pocity slasti, které chce opakovat a zvyšovat. Oběť se zpočátku "hře" podvolí, vyhledává ji, důvodem může být i obdiv k autoritám nebo jisté "dispozice" z rodiny. Ale pak se začne trápení zvyšovat a její křehké obrany proti bolesti, ať fyzické či psychické se prolomí. V oběti se nastartují sebezničující tendence - pocity viny, chronické deprese. Projev závislosti může jít tak daleko, že se oběť s agresorem ztotožní a považuje jej za kamaráda, obdivuje ho a dělá vše, co jí přikáže.

Šikanování jako porucha vztahů ve skupině

- jedná se o onemocnění celé skupiny. Šikanování se neděje ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu vztahů nějaké konkrétní skupiny. Není tedy soustředěné jen na samotného šikanujícího a šikanovaného. Autor zde mluví o jakési infekci- nákaze vztahů skupinového organismu. Nákaza vztahů při šikaně má svoji vnitřní dynamiku a vývoj, který směřuje od zárodečné podoby tzv. ostrakismu (viz kap.1.2.2) až k zralému nejvyššímu, pátému stupni – kterýmž je totalita neboli dokonalá šikana. (Kolář, 2000)

Také Říčan (1997) zdůrazňuje, že šikana není jen záležitostí dvojice šikanující-šikanovaný, případně několika dětí, které se na ní přímo podílejí. Šikana není možná, pokud nemá „podhoubí“ v tom, co se děje ve skupině jako celku. A k tomu, abychom ji porozuměli, je nutné prozkoumat, jaký vztah k ní má celý kolektiv. To, že děti mohou šikanu vnímat negativně, se nevylučuje s tím, že ji mohou schvalovat- zvláště pokud se jedná o šikanu namířenou proti tomu, kdo jim není sympatický, kým pohrdají. Agresor tedy může být dětem sympatický.

1.2.3. Šikana jako proces

Podle Koláře (2000) šikana ve skupině podléhá určitému dynamickému vývoji a probíhá celkem v pěti stupních:

- *První stupeň – zrod ostrakismu:*

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře – je neoblíben a neuznáván. Agresoři neubližují oběti fyzicky, „pouze“ oběť vyčlení ze svého kolektivu, nikdo se s ní nebaví, nikdo jí neodpoví na pozdrav, a když tak jen hanlivou poznámkou, oběť je z kolektivu postupně „vytěšňována“, většinou ve finální fázi nemá v kolektivu žádného společníka. (Kolář, 2000) Děti tento první vývojový stupeň šikanování vůbec za šikanu nepovažují a naopak přiznávají, že záměrné ponižování spolužáků, ironické poznámky a zesměšňování patří k běžnému koloritu života ve školách. (Vaníčková, 2001)

- *Druhý stupeň- fyzická agrese a přitvrzování manipulace:*

Obětí se stává zejména již dříve ostrakizovaný jedinec- bývá to většinou v náročných situacích, když ve skupině stoupá napětí, tak začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako ventil. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity, pramenící například z očekávání těžké písemné práce, vlastní nejistoty apod..Agresoři si ho potřebují vykompenzovat a oběť je v tomto případě tím vhodným prostředkem. Zde již začíná násilí na oběti, fyzický útok, hrubé slovní urážky. Oběť začíná být nucena k drobným úsluhám agresorům – např. nošení tašek, svačín,...

Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese. K přičinám vzniku tohoto stupně může patřit i to, že se v některé třídě sejde několik agresivních asociálních jedinců.

- *Třetí stupeň – klíčový moment- vytvoření jádra:*

Je logickým vyústěním zanedbání předchozího stadia ze strany dospělých. Agresoři si začínají uvědomovat, že mají jasnou převahu nad obětí, mohou si s ní dělat, co chtějí, a nikdo na to nepřijde. Vytváří se skupina agresorů, takzvané „úderné jádro“,

keré začíná silně ovlivňovat celý kolektiv – buď budete na naší straně, nebo se také stanete obětí. Ostatní spolužáci ubližování oběti přihlížejí, nikdo se jí však nezastane, dokonce se v tomto období stává pro ostatní „vítanou“ a v jejich hlavách probíhá myšlenka: „Ať ho napadají, já mu nic nedělám, hlavně že to nejsem já“. Pokud se do této doby nezformuje silná pozitivní podskupina, která bude alespoň rovnocenným partnerem podskupině tyranů, tažení podskupiny tyranů za mocí může nerušeně pokračovat. Zde se již především agresori stávají na násilnickém chování závislí – jakmile jsou ve stresu či v tíživé situaci, je tu vždy někdo, na kom si mohou svůj nepříjemný stav vybit.

- *Čtvrtý stupeň – většina přijímá normy agresorů:*

Tento stupeň nastane, když ani třetí stadium není odhaleno. Oběť je stále více zatlačována do podřízené úlohy, třída se začíná jasně rozdělovat na „vládnoucí skupinu“ a „poddané“. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná normám vůdců. Normy agresorů jsou přijaty většinou a stávají se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Na týrání spolužáka se mohou aktivně účastnit a při tom prožívat uspokojení do té doby i mírní a ukáznění žáci.

Psychika oběti je v tomto období již tak zasažena, že i ona se stane na šikanujícím chování závislá, přijme svou úlohu jako normální, nebrání se ubližování, v některých případech dokonce začne své trýznitele obdivovat, považuje je za své kamarády, ochotně provádí jejich příkazy a často to sama bere jako legraci.

- *Pátý stupeň – totalita neboli dokonalá šikana:*

Toto stadium je v podstatě neřešitelné, normy jsou jasně nastaveny, v kolektivu vládnu agresori, ostatní je poslouchají na slovo, všichni agresory brání. Žáci jsou rozdělení na dvě sorty lidí: „otrokáře“ a „otroky“. Agresori sami sebe označují například za nadlidi, krále, ...a své oběti za podlidi, poddané, nevolníky apod. Otrokáři využívají na otrocích všechno, co je využitelné, od materiálních věcí po jejich tělo, city, rozumové schopnosti, školní znalosti. Oběti řeší neúnosnost svého utrpení únikem do

nemoci, neomluvenou absencí, odchodem ze školy, pokusem o sebevraždu, případně se zhroutí.

V takové třídě nemá učitel žádnou šanci. Tak jako jsou předchozí čtyři stadia řešitelná, toto stadium nikoliv, jediným východiskem je rozpuštění celého kolektivu. (Kolář, 2000)

Šikanování je procesem, který se vyvíjí postupně v několika stádiích. Je však třeba si uvědomit, že toto rozdělení do pěti vývojových stádií se používá především z didaktických důvodů. V praxi není možné vysledovat a určit přesné hranice mezi jednotlivými stádii, protože ta v sebe různě rychle přecházejí, překrývají se a splývají. Zda zůstane pouze u těch nejmírnějších forem, nebo se proces rozvine až do podoby dokonalé šikany, záleží jen na přístupu okolí hlavních aktérů. (Lovasová, 2006)

1.3. Účastníci šikany

Za hlavní protagonisty šikanování se běžně označují agresoři- šikanující a oběti - šikanovaní, přičemž jak mezi jednotlivými agresory, tak i oběťmi existují určité rozdíly. Někteří autoři se snaží tyto diference blížeji specifikovat. Valerie Besag (Parry, Carrington, 1997) rozlišuje v rámci těchto dvou kategorií několik jejich podskupiny, a to:

- *pasivní oběti* – jedná se o bojácné, opatrné a uzavřené děti,
- *provokující oběti* – schválně provokují a podněcují negativní reakce ostatních,
- *účelové oběti* – jsou to děti, které na sebe berou roli obětí, aby získaly uznání a popularitu
- *falešné oběti*- jedná se o děti, které si přehnaně stěžují na ostatní s cílem získat pozornost
- *útočníci – oběti* – v některých situacích mohou být oběťmi, v jiných zas agresory
- *útočníci* – šikanují druhé bez zjevného důvodu, vyznačují se sebedůvěrou, fyzickou silou
- *úzkostní útočníci*- mají velmi nízkou sebedůvěrou, obvykle mají rodinné nebo

učební problémy a šikanováním se snaží kompenzovat snížené sebevědomí.

Šikanování je vždy záležitostí celé skupiny nebo širšího společenství a tudíž nelze uvažovat izolovaně jen o agresorech a obětech, je nutné brát v úvahu i další účastníky šikany mající k šikanování různý vztah, ať přímý, nepřímý či neutrální. (Bendl, 2003)

1.3.1. Charakteristika agresora

Osobnost agresora

Osobnost agresora- šikanujícího dítěte - může mít několik různých podob.

Ve většině případů se jedná o nadprůměrně tělesně zdatného jedince, silného a obratného. Ovšem nemusí tomu tak být vždy. Neboť inteligence spojená s bezohledností a krutostí může vyvážit nedostatek tělesné síly. V agresorově osobnosti lze najít primitivní narcistní tendence – zamilovanost do sebe, sebeobdiv spojený s nekritičností, pokus o překonání pocitů méněcennosti, sadomasochistické sklony. Ty se mohou vyvíjet na pozadí citového strádání v dětství s následnými chybami ve výchově. (Capponi, Novák, 1996) Pro osobnost šikanujícího je tedy typická sebejistota, touha dominovat, ovládat druhé, bezohledně se prosazovat. Takové děti dokáží ve třídě udržet pořádek, stávají se vůdci třídy. Ve třídě, kde vládne zdánlivý klid a učitel nemusí sám nic řešit, vládne většinou skupina agresorů. A proto by měl zkušený pedagog okamžitě přemýšlet o tom, že není něco v pořádku. (Hrubešová, 1997)

K dalším nectnostem agresora patří, že se snadno urazí, mají sklon vidět agresi proti sobě i tam, kde žádná není. Kolář (2005) užívá termínu *morální slepota*, což znamená nedostatek morálního citění - nemají žádné vědomé pocity viny, netrápí se skutečností, že někomu ublížili, a zasloužený trest vnímají jako křivdu. Chybí jim jakýkoliv náhled na nemorálnost jejich jednání. Podle autora je morální slepota působena na dvou úrovních. Jedna je charakteru obrany sebepojetí. Agresoři, aby ubránili své sebepojetí a zároveň odvrátili velkou úzkost z možnosti rozvrácení obrazu o sobě, různými způsoby popírají a vytěšňují realitu. Děje se to prostřednictvím racionalizace a projekce. Druhá úroveň morální slepoty je sobecká a sebestředná orientace. Těmto agresorům je cizí úcta k člověku a porozumění utrpení a bolesti bližního je nad jejich možností. Používají lidi jako věci, které lze využít a šikanování vnímají jako zábavu a legraci. Dokáží si najít přijatelné vysvětlení pro své nemorální

chování. Netuší přitom, že jsou vedeni nutkavou potřebou rozpouštět vlastní strach a vytvářet falešný pocit bezpečí.

Lovasová (2006) uvádí, že nesmí zapomínat na to, že agresorem se může stát i dítě nepříliš oblíbené, s nízkým sebevědomím, toužící po obdivu a uznání mezi spolužáky.

Rodinné prostředí agresora

Často je kladena otázka, proč se z dítěte stává agresor? Základní příčinu je možné podle Martínka vždy najít v rodině, respektive v rodinné atmosféře u agresora.(Martínek, 2005) Neboť rodina od narození ovlivňuje vývoj jedince, vytváří citové vazby, které mají dlouhodobý vliv a zapisují se trvale do duševního života dítěte. Dítě si tak do života odnáší základní pojetí citů a modely chování jak své vlastní dispozice či sklony. (Jedlička, 2004)

To, že osobnosti šikanujících jsou často nejen duchovně a mravně, ale i psychicky nezralé, je dáváno do souvislosti s častějším výskytem těžké citové deprivace či subdeprivace v rodině respektive náhradní rodinné výchově. (Kolář, 2005) V rodině, z níž taková osobnost pochází, lze uvažovat o „štafetě stresu“. Stresování rodiče stresují své děti. Agresivita vůči slabšímu se může stát sice patologickým, ale přece jen jakž takž fungujícím ventilem. (Capponi, Novák, 1996)

Podle výzkumů se v rodinách těchto dětí častěji než v jiných vyskytuje a je přítomno například ponižování, lhostejnost, psychické či fyzické násilí, nedostatek vřelého zájmu, citový chlad, které pak může vést k agresivnímu chování dítěte, obzvláště pokud rodiče tolerují či dokonce chválí své dítě za násilné chování například vůči vrstevníkům ve školce a vidí v tom normální prostředek k dosahování cílů při jednání s druhými lidmi.(Antier 2004) Většinou se jedná o děti z neúplných rodin, rodin sociálně slabých či z rodin, ve kterých již jeden z rodičů měl, nebo má problémy se zákonem. Mezi agresory se též mohou vyskytovat děti podnikatelů a jiných vlivných osob, které nemají na své děti kvůli pracovní vytíženosti čas. (Vlachová, 2004)

Typy agresorů

Jak již bylo napsáno, osobnost agresora může mít několik podob. Existují různé typy agresorů, které jsou spojovány s určitou formou šikanování a se specifickou výchovou v rodině. Kolář (2005) rozlišuje na základě analogie určitých rysů agresora - tři typy iniciátorů šikany

- *Agresor hrubý, fyzický* – tento jedinec používá k týrání své oběti fyzické převahy a síly. Oběti jsou často mláceny, páleny, škrceny. Agresor se „pase“ na fyzickém utrpení oběti. Většinou se jedná o člověka, který i v rodině od svých rodičů zažívá podobné chování. Za prohřešky bývá velice necitelně a tvrdě trestán – většinou bitím nebo přísnými zákazy. Podle Martínka (2005) se tu objevuje ještě jeden faktor – takzvaná nečitelnost rodiče, vychovatele. Což znamená, že každé dítě by mělo mít pevně od rodiče stanovená pravidla, např. co se smí a co ne. Čitelný rodič či vychovatel trvá na dodržování závazně dohodnutých pravidel, snaží se vždy jasně a zřetelně reagovat na prohřešek jedince. Jedině tak může nastavit pravidla v chování. Pokud tato pravidla nejsou nastavena, vyvolává to u jedinců nejistotu a ta pak dále má za následek napětí. Jestliže je některé dítě ve stavu neustálého napětí, snaží se ho nějakým způsobem vykompenzovat – například tím, že se „vybije“ na slabším spolužákovi.

- *Agresor jemný, kultivovaný* – jedná se o jedince, který se k dospělým lidem a k učitelům chová velice slušně, je připraven vždy pomoci, v očích vyučujících se často stává sociometrickou hvězdou třídy. Jak uvádí Martínek (2005), za touto prezentací se skrývá jedinec s poměrně tvrdou šikanou. Zpravidla nikdy neublíží oběti sám, většinou stojí v pozadí jako „šedá eminence“, má své pomahače, kteří plní jeho příkazy. Pokud dojde na vyšetřování šikany, staví se do pozice: „Já nic, to všechno oni.“ Někdy se dokonce může stát, že si učitel vybere takového jedince za pomocníka při vyšetřování, aniž by tušil, že si vybral pravého agresora. V rodinách těchto dětí panuje většinou velice tvrdá výchova, která často hraničí s vojenským drilem - dítě je doma pod neustálým dohledem a „komandem“, musí plnit všechny příkazy rodičů, jeho svobodná vůle je do jisté míry potlačena. Opět dítě prožívá stav zvýšeného napětí, které musí někde kompenzovat.

- *Agresor srandista* – je jedinec optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný. Nepřipouští si žádnou zodpovědnost ani starosti. Dokáže do mnohdy nudných hodin v pravém okamžiku pronést vtip, který třídu pobaví, všichni se zasmějí. Pro srandistu je všechno jenom legrace. Šikanuje pro pobavení sebe a ostatních. (Kolář, 2005)

Pokud je učitelem přistižen, okamžitě se brání slovy: „Pane učiteli, to byla jen legrace,“ dovolává se svědectví ostatních: „Že to byl jen žert.“ Většina přihlížejících jeho slova dosvědčí ze strachu, aby se příští obětí nestali právě oni. Rodina, z které tento jedinec pochází, si většinou s odpovědným přístupem k výchově dítěte nedělá starosti a vede ho stylem: „Hlavně si z ničeho nedělej hlavu.“ Hranice ve výchově takového dítěte jsou naprosto bezbřehé a nejasné. (Martínek, 2005)

Martínek (2005) připojuje následující typ agresora:

- *Agresor spouštějící ekonomickou šikanou* – jde o děti, jejichž rodina ve výchově dává přednost nadstandardnímu materiálnímu zajištění. Rodiče své dítě maximálně podporují, chtějí, aby ve společnosti nezaostával. Tyto děti mají všechno, co si mohou přát. Od rodičů se jim však mnohdy nedostává cit a jsou ochuzováni o opravdové rodičovské souznění. Těmto dětem není umožněno zažít stav, kdy musí po něčem toužit. Touha je pro dítě nezbytnou. Jestliže nemusí po něčem toužit a všechno má, nedokáže si rovněž ničeho vážit a to se týká i mezilidských vztahů – navíc se zde objevuje i „podpora“ rodiče: „S tím se ve třídě nebav, je to sociál.“

1.3.2. Charakteristika oběti

Osobnost oběti šikany

Popsat osobnost šikanovaného je mnohem obtížnější, neboť neexistuje žádný univerzální typ oběti. Obětí šikany se totiž může stát prakticky kdokoliv. (Říčan, 1995)

Přesto u některých žáků existuje zvýšené riziko, že budou šikanováni, jelikož existují určité rysy v chování a jednání obětí, které agresori umí velmi dobře vycítit. (Lovasová, 2006)

Oběti bývají často nějak oslabené – mívají v širším slova smyslu tělesný nebo psychický handicap, respektive se liší od skupinové normy a jsou v menšině. Z tělesných handicapů to může být malá fyzická síla, obezita, tělesná neobratnost. K psychickým znevýhodněním můžeme řadit například hyperaktivitu s poruchou pozornosti, specifické poruchy učení. (Kolář, 2000) Psychickou odlišností se též rozumí různá míra inteligence. Obětí šikany se tak snadno stávají mentálně slabší děti, které „provokují“ svou naivitou, těžkopádností, závislostí a vyšší sugestibilitou. Stejně tak může být v kolektivu znevýhodněno dítě vysoce inteligentní, která se pouze jinak chová. (Lovasová, 2006)

Typická oběť šikany bývá tichá, plachá, citlivá, mívá nízké sebevědomí, má sklon pociťovat zahanbení bez dostatečného důvodu, považuje se za hloupou a nezajímavou pro ostatní, submisivně se podřizuje. Zvýšenou citlivostí a jakousi bázlivou opatrností se tyto děti často vyznačují od raného dětství – Podle Říčana (1995) se jedná o vrozený temperamentový základ, který též patrně souvisí s blízkým vztahem ke svým matkám.

Takovéto děti reagují na šikanu zpravidla pláčem, jsou nešťastné, nekladou odpor, odevzdají žádané věci či vykonají požadovanou službu, což může posílit přesvědčení „pachatele“, že jeho chování přinese kýžený zisk. To ho motivuje k opakování tohoto „praxí ověřeného“ postupu. (Bůžek, 2006)

Dále to jsou oběti šikanované pro svou odlišnost od skupinové normy. Tito „deviantní“ žáci se mohou odlišovat jak ve směru pozitivním, tak i negativním. Každého „ochránce průměru a správnosti“ jakákoliv výraznější odlišnost nějakého člena dráždí a pobízí k agresi. (Kolář, 2005)

Rasová odlišnost, především barva pleti, je v šikaně samozřejmě důležitým faktorem. Šikana hrozí například i dítěti, které přijde jako nové do sehraného kolektivu.

V poslední době nabývá na významu šikana, která souvisí s nízkým socio-ekonomickým postavením rodiny. (Lovasová, 2006) Obětí se tak stávají děti pocházející ze sociálně slabé rodiny, jehož rodiče nemají na oblečení, v němž by dítě bylo „podle módy“, ani na přiměřené kapesné. Obětí se snadno stává outsider třídy, dítě osamělé, bez kamarádů, neschopné zaujmout, dítě s protivným chováním, neschopné vzbudit a udržet si sympatie dětí i dospělých. (Říčan, 1997)

Podle Elliotové (1995) naopak nejsou pravou příčinou žádné vnější charakteristické znaky, jako příliš malá nebo naopak vysoká postava, tloušťka, pihy v obličeji, barva pleti, zrzavé vlasy, brýle nebo vady v řeči, třebaže to někdy sám šikanující uvádí na vysvětlenou jako příčinu svého jednání. Neboť agresor si vždycky na své oběti najde něco, co lze neustále připomínat. V podstatě mu bude vyhovovat jakékoli dítě, jestliže je bude mít zcela pod kontrolu. Cílem agresora totiž je ponižovat někoho jiného, aby se pozornost ostatních soustředila na oběť a ne na něj samotného, jak dále uvádí.

Situace se však někdy stává nepřehlednou, zvláště pokud je oběť zároveň i agresorem- například když neoblíbený žák – sám často šikanován, se připojí k šikaně dalšího žáka, aby si získal popularitu. (Lovasová, 2006)

Typy obětí

Je těžké dopátrat se univerzálního typu oběti. Kolář to vystihuje slovy, že téměř každá skupina si najde nějakou oběť a kritéria tohoto „vyznamenání“ jsou velmi rozmanitá. Někdy není důležité, jaká oběť vlastně je, její výběr je naprosto nahodilý, a tak při troše smůly se může stát obětí šikany kterékoliv dítě.

Přesto se pokouší o určité shrnutí na základě určitých rysů a definuje následující typy obětí:

- oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem,
- oběti „silné“ a nahodilé,
- oběti „deviantní“ a nekonformní a

- šikanovaní žáci s životním scénářem oběti.

Ovšem toto dělení není vyčerpávající, lze rozlišit další oběti – například ty, které nemají ani jednoho kamaráda a jsou izolované,... (Kolář, 2005)

Martínek(2005) rozděluje oběti na základě typického chování, fyziognomie, atd., a to na:

- Oběť na první pohled – jedná se o děti, které samy o sobě vysílají do okolí signál nízkého sebevědomí. Nedokáží se ve třídě prosadit, často sedí zamlklé, osamocené, pokud se stanou terčem počátečních legráček, neumí se bránit – utečou, popř. se rozpláčou, někdy se pouze vztekají, což ještě více třídu vyprovokuje. Tyto děti jsou slabé, vytáhlé, mívají zvláštní barvu vlasů, jejich obličej prozrazuje bojácnost, úzkost a strach. Pocházejí z rodin s velkým ochranným vlivem– zvláště ze strany svých matek. Tyto matky považují okolní svět za nebezpečný a naprosto záměrně potlačují u svých dětí vlastní přirozenou aktivitu a ony se tak stávají pasivními pozorovateli, kteří nic nesmí a nakonec se ani samy o nic nesnaží, neboť jim chybí vlastní vůle. Stává se, že často tyto děti setrvávají dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček – Rodiče (především matky a babičky) si nedokáží připustit, že jejich ratolesti dozrávají do určité fáze svého vývoje a stávají se samostatnými.

- Handicapované děti – velice snadné oběti. Děti, které se od ostatních něčím odlišují – v tomto případě po psychické či fyzické stránce. Autor především upozorňuje na integraci postižených dětí- respektive na připravenost především z pozice učitele, neboť – jak dodává – živelná a nepřipravená integrace je spíše pro postižené dítě ohrožující.

- Učitelské děti – jedny z nejčastějších obětí šikany především v případě, že rodič a zároveň učitel učí na stejné škole, kam chodí jeho dítě, v horším případě své dítě sám učí. Dítě je „sledováno“ ostřeji nejen doma, ale i ve škole – třeba i prostřednictvím kolegů učitelů. O to více je dítě pak pokáráno doma ze strany rodičů. Stává se většinou, že rodič- učitel „sklouzne“ k tomu, že je na své dítě přísnější, neuvědomuje si však, že

tím může způsobit závažné trhliny ve vztahu dítě-rodíč. I ve škole to má těžší – v tom smyslu, že spolužáci mu mohou dávat najevo, že je učitelské, tudíž protekční dítě, kterému je nadřezováno. Dalším faktem je i to, že ostatní děti nikdy učitelskému dítěti neuvěří, že jim matka či otec neřeknou, kdy budou zkoušeni, co bude v písemné práci.

1.4. Příčiny šikany a agrese mezi dětmi

Proč se dítě – agresor - chová tak, jak se chová, a proč se jiné dítě dostalo do pozice oběti. Jen na základě podrobné analýzy příčin se nám může podařit řešit případy šikany opravdu kauzálně. Často odhalíme kořeny v rodinách hlavních aktérů. (Lovasová, 2006) Jednotliví odborní autoři uvažují o příčinách šikanování dle své odbornosti, vzdělání nebo zaměření. Psychologové zabývající se lidskými potřebami a zájmy, uvádějí potřebu předvádět se a prezentovat se efektivním způsobem, dominovat nad druhými a poškozovat je, napadat a ponižovat. M.Elliotová se zmiňuje, že šikanování je formou a projevem tzv. CAN syndromu – tedy zanedbávaných a zneužívaných dětí. (Šturma, 2001) Tento syndrom je definován na základě doporučení zdravotní komise Rady Evropy jako poškození fyzického, psychického i sociálního stavu a vývoje dítěte, které vzniká v důsledku jakéhokoli nenáhodného jednání rodičů či jiné dospělé osoby. (Muhlpachr, 2001) Kolář (2005) píše o spouštěcích mechanismech šikanování a příčiny spatřuje v sobecké a soběstředné orientaci šikanérů a v nelásce k sobě, tedy v osobnosti.

Říčan (1995) hledá příčiny šikany prostřednictvím hlubinné psychologie a psychoanalýzy. A podle toho existují čtyři hlavní motivy:

- Tlak kolektivu - což znamená, že na chování jedince má vliv okolní společnost - například chlapec má být mužně tvrdý, nikoli změkčilý, nemá se bát ránu dostat a v případě potřeby ji i dát. Pokud je jedinec pod konstantním tlakem „být takovým, jakým mám být“ a je-li ke své budoucí sociální roli veden a systematicky připravován, vnímá, že jedinci v tomto procesu slabí, či dokonce neúspěšní jsou zpravidla terčem pohrdání a posměchu.

Podle C.G.Junga má problém ještě hlubší niterný motiv, který vychází z přesvědčení, že v mužské duši se zároveň nachází i jeho nemužská část, která se pod tlakem mužnosti může v některých situacích podílet na vnitřním rozporu. Tedy v tom okamžiku, kdy racionální složka osobnosti nabádá ke striktní převaze mužského elementu a přizpůsobení se mu, „ženská část“ duše se vzpírá a nabádá k opačnému chování, které by ovšem dle racionální složky vedlo k selhání a pohrdání ostatními.

Vzniká zde tedy vnitřní tlak, který důsledně drží ženskou složku při zemi. Jakmile se objeví někdo, kdo tento postup vzhledem ke své ženské součásti duše nezvolil, a jeho chování v jedinci s vnitřním tlakem vyvolává touhu tento tlak „upustit“ a být také takovým – „ženským“. To je ovšem pro racionální složku nepřijatelné a aby se vlastní duši nepodvolil a zbavil se vnitřního tlaku, musí onoho „zženštilého sraba“ ponížít a zesměšnit.

- Touha po moci - je jakousi živnou půdou k výše uvedenému. Přání ovládat druhého člověka je silné i ze zcela racionálních důvodů. Dosahujeme tím uspokojení, splnění vlastního přání, pokud ovládneme nějakého jedince či ještě lépe skupinu jedinců.

- Motiv krutosti - psychoanalýza předpokládá, že vidět někoho trpět působí jedinci potěšení, aniž by se jednalo o jedince se sklony k sadismu. (Říčan, 1995) Vzpomeňme jen, že mučení a popravy vždy neodolatelně přitahovaly publikum. Lidská krutost odjakživa lačnila po krvi a kochala se slzami obětí. Většinou nešlo jen o potrestání, ale také o ponížení a pokoření člověka. (Kadlečková, 2005) Tento motiv je často považován za spíše okrajový. Dle psychoanalytiků dřímá určitý sklon k sadismu v každém jedinci a někdy stačí překvapivě málo k jeho probuzení. Při šikaně je tento prvek osobnosti uspokojen – „vychutnám si utrpení druhého“. Samozřejmě se v kolektivu může vyskytnout psychicky nemocný jedinec a násilí na slabších dětech má pak skutečně patologické příčiny, ale tyto případy jsou vzácné.

- Zvědavost, experiment – agresor v podstatě využívá týrání jako pokus. Je zvědavý a zkouší, jak bude druhý jedinec reagovat na ponížení a bolest, jak se projeví jeho strach. Podle psychoanalýzy agresor cítí, že týrání a ponižování oběť takzvaně duševně obnažuje, což v něm vzbuzuje zvědavost podívat se až na její dno. (Říčan, 1995) Kolář (Helus, 2004) tomu říká motiv Mengeleho. Dítě zkouší, kolik toho ten

druhý vydrží, rozebírá ho jako hračku a manipuluje s ním. Za normálních okolností něčemu takovému brání přirozená empatie. Výzkumy citové deprivace v raném věku však ukázaly, že dítě, které nemá silné a přesvědčivé zážitky, že je milováno a může milovat, tuto empatii v sobě nevyvine. Utrpení druhého pak nenavozuje emfatické spolutrpení, ale zvědavost a potřebu jeho utrpení pozorovat.

- Verbovská doplňujeme k těmto výše uvedeným nejčastějším příčinám šikanování- prestiž a příslušný status, jenž je odměnou za agresivní chování mezi spolužáky. (Mařlová-Niklová, Kamarášová, 2008)

Kolář vidí příčinu nárůstu násilí v převrácené hodnotové orientaci společnosti. Lidé dnes vidí jen peníze a úspěch, morálka svobodné tržní soutěže se postupně prosazuje do sociálních vztahů. Ten, kdo má bohatství a ovládá druhé, je považován za úspěšného člověka. Morálka a cit jsou likvidovány i v dětech. Šikana přestává být považována za něco špatného, protože podle uznávaných „mravních“ měřítek si za to může sama oběť – tím, že není agresivní, sebejistá, bezohledná. Dalšími důvody jsou zahánění nudy, či neúspěch ve škole. Mnoho dětí prožívá prázdnotu- nic nemá smysl, nic je nebaví, na ničem nezáleží, všichni kolem jsou hloupí. Týrání druhých jim tak přináší vzrušení, pocit dobrodružství. Neúspěch ve škole, demoralizující sebevědomí a redukující vyhlídky do budoucna jsou kompenzovány tím, že přece jen jsem schopen něco dokázat, něco mimořádného, jako je moc nad druhým člověkem. Motivem k šikaně může být i žárlivost na přízeň, kterou učitelé věnují jinému dítěti. Agresorem se může stát žák, který vlastní agresivitou předchází nebezpečí, že sám by mohl být šikanován. (Helus, 2004)

Důležité je si uvědomit, že k rozvinutí šikany je zapotřebí, aby byly splněny následující tři podmínky: přítomnost potenciálního šikanujícího agresora, přítomnost potenciální oběti šikanování, přítomnost takového klimatu skupiny, které šikanování připustí, resp. mu nezabrání. (Lovasová, 2006) Jedná se o tzv. rizikové skupiny, v nichž se najde alespoň jeden žák s iniciativním postojem k týrání slabých. Většina zbývajících členů skupiny vše hodnotí s ohledem na svůj prospěch – tedy pokud dochází k počátečním pokusům o šikanování, nemají soucit a nevnímají utrpení spolužáka a

pokud mají určité výhrady, bojí se promluvit. To hraje šikaně do karet a připravuje tím živnou půdu pro její další průběh či vývoj. (Kolář, 2005) Zdrojem šikanování mohou být pedagogenní příčiny, mezi něž patří příliš autoritativní škola jako omezující instituce, která žáky manipuluje. Což ještě více umocňuje strach z neúspěchu, tresty a sankce panující v takovéto škole. (Šturma, 2001) Důležitou roli zde hraje osobnost pedagoga, která musí být v pořádku – respektive pedagog musí umět reflektovat nejen sám sebe, ale i svůj vztah k žákům, s tím souvisí profesionální odstup a cit odpovědnosti. Stejně tak je důležitá citová stabilita, která umožňuje pedagogovi potýkat se s problémy klidně a objektivně. (Gazdová, 2001) Mezi závažné nedostatky pak můžeme řadit například morální nezralost, absence nadání pro pedagogickou práci, nedostatky v oblasti motivace a mravnosti, atd. A samozřejmě i jeho pedagogický styl. (Kolář, 2000, 2005) S jistotou se dá říci, že šikanování je pravděpodobnější v byrokratických, neosobních systémech, tam, kde nejsou kladné neformální vzory a výchovným prostředkem jsou pouze fráze a vzájemné předstírání. (Capponi, Novák, 1996) Pedagogický styl v jeho tradiční formě může význačně podpořit rozvoj šikany. Lze ho nazvat hierarchicko-autoritativní způsob řízení vztahů mezi pedagogem a žáky. Tento styl s sebou přináší velká rizika, především v utváření táborů – žáků a pedagoga, které si navzájem nedůvěřují a snadněji zde zakořeňují pravidla šikany. Skupina si utváří a preferuje své normy, hodnoty a postoje, které se však odlišují od norem, hodnot a postojů pedagoga. To pak brání pedagogovi poznat skrytý život ve skupině. (Kolář, 2000, 2005)

Vliv rodiny, respektive rodinné výchovy, hraje bezesporu důležitou roli v oblasti šikanování (viz podkap. 1.3.1)

Byly vysledovány některé nápadnosti jak v rodinách agresorů, tak i obětí. Tyto rodiny významně selhávaly v naplňování citových potřeb svých dětí.

- Výchova v rodinách agresorů měla jisté specifické rysy. Většina agresorů se často setkávala s brutalitou a agresí rodičů, což někdy působilo, jako by násilí vraceli či ho napodobovali. (Kolář, 2000, 2005) Jsou to případy nedostatečné výchovy, když rodiče dítě nepoučili, kde jsou hranice toho,

co je ještě možno tolerovat a co už ne. (Bourcet, Grivillonová, 2006)
V jiných rodinách agresorů zase panovala přísná a důsledná výchova vyúsťující až k vojenskému drilu bez lásky.

- U obětí bylo naopak vysledováno rodinné zázemí s častým výskytem hyperprotektivní matky. Nebo to byly rodiny se silnou, dominantní matkou a submisivním otcem, popřípadě otec chyběl. Jiným případem byly neurotické rodiny, jejíž členové se vyznačovali celkovou nejistotou, poruchami sebehodnocení a zvýšenou úzkostností. Může se též jednat o oběti, jejichž rodiče jsou nepřátelští, kritičtí, znevažující jejich důstojnost. (Kolář, 2000, 2005)

Vliv médií - média, od televize po počítač, od tradičních tiskovin či rozhlas, po netradiční zařízení složitě virtuální stimulace, znamenají bezesporu obohacení života. Ukazuje se ovšem, že tento pozitivní vliv médií na vývoj dětí a mládeže vůbec nemusí být automatický, ale je až výsledkem specifického a edukačního působení – mediální, resp. multimediální výchovy. Média masivně ovlivňují u dětí a mládeže skladbu jejich dne, zájmy, vzory k napodobování, způsoby chování, hodnotové systémy, názory a postoje. (Helus, 2004) Velmi časté je poukazování na napodobování kultu násilí, brutality, kterou šíří televize, filmy, počítačové hry a další média, včetně pokleslé literatury. Argumenty se opírají o projevy šikanování, které často kopírují jejich líčení a průběh na obrazkách. (Kadlečková, 2005)

Vizuálně prezentovaný příběh prostřednictvím televize, filmu a videa se více podobá realitě a dítě jej může jako skutečný vnímat. Takto získanou informaci může považovat ve svém „světě“ za rovnocennou jiným praktickým zkušenostem, neboť odlišnost mezi symbolickým ztvárněním příběhu ve filmu a jeho eventuální reálnou podobu je tak malá, že si dítě jejich rozdíl často ani neuvědomuje. A to, co je jen „jako“, považuje za součást skutečnosti a občas se podle toho i chová. (Vágnerová, 1997)

Zvláště, když vycházíme z předpokladu, že se děti učí, jak se mají chovat a jak mají reagovat na vnější podněty, podle příkladu dospělých a vůbec všeho toho, co kolem sebe vidí a zakoušejí, mohlo by to tak otupit jejich cit a svědomí.

Podle výsledků jednoho dlouhodobého průzkumu, pořádaného vědeckými pracovníky Kolumbijské univerzity v NY, násilí v televizi má zcela jistě vliv na agresivitu dětí. Z výzkumu vyplývá, že čím delší čas bude trávit dítě před televizní obrazovkou, tím větší bude pravděpodobnost, že se začne chovat násilně. Je samozřejmě potřeba přihlídnout i k ostatním faktorům, jakými jsou sociálně ekonomické prostředí a rodinná anamnéza každého jedince, ale televize se jeví jako jeden z faktorů, který v dítěti nejvíce determinuje zakořenění násilí. (Antier, 2004)

Modelovou agresí mediálních pořadů jsou snadněji ovlivněni chlapci než dívky. Násilí bývá totiž spojeno s maskulinní rolí a agresivní jedinec mívá vysokou prestiž, jeho sebedůvěra a síla láká k napodobení. Násilí bývá v médiích prezentováno jako integrální součást lidského života a zvýšená frekvence takových scén vede k mylné představě, že jde o běžnou a normální záležitost. (Vágnerová, 1997) Trvale mění způsob, kterým jedinec vnímá svět, především otupuje citlivost. Čím více násilných činů v ní děti opakovaně zhlédnou, tím méně litují jejich oběti. Televize předkládá obrat světa nebezpečnějšího, než ve skutečnosti je. (Antier, 2004) Problém je viděn i v tom, že násilí bývá předváděno jako běžná strategie chování, kterou mohou použít i jedinci s pozitivní rolí a nečiní tak jenom padouši. Zřídka je prezentováno ve spojení s bolestí a utrpením oběti. (Hewstone, Stroebe)

Televize může vyvolávat násilí dlouhodobě. Dospívající mládež má proto sklon reagovat na problémy, s nimiž se setkává, rovněž s nepřiměřenou agresivitou. Konečným důsledkem je imunizace vůči násilí a lhostejnost vůči zraněným osobám. Výše zmíněná studie zdůrazňuje škodlivé účinky televize na dospívající mládež, která může být zasažena stejně jako děti. Je dokonce ještě zranitelnější. (Antier, 2004)

Média mohou působit na člověka naopak inhibičně- tato teorie předpokládá, že pozorování násilí může vyvolat u příjemce strach z agrese, který sníží jeho odhodlání k vlastnímu agresivnímu chování. Nejvíce to platí v případech obzvláště realisticky vykresleného násilí. (Klímová, 2008)

Veškerá média přinášejí nějaké informace, lze je tedy považovat i za socializační prostředky, neboť prezentují určité modely chování, které vybízejí k napodobení. Ovšem na masová média a jejich účinky nejde nahlížet izolovaně, jelikož jsou součástí

kontextu určité společnosti. (Vágnerová,1997) Je však důležité brát v potaz statistické údaje, které potvrzují klesající množství času, který dospělí svým dětem věnují, aby s nimi komunikovali a prožívali svůj mimopracovní čas, který se v globálu stále prodlužuje.(Kadlečková, 2005) Například doba, kterou sedmi- až dvanáctileté děti tráví v průměru denně u televize či videa, dosahuje běžně až dvou hodin, přičemž o víkendech to bývá i hodin šest.

Média napomáhají polarizaci dětí a mládeže – vytváří se skupina závislých konzumentů čehokoli multimediálního, popřípadě výběrově inklinujících k těm nejnebezpečnějším nabídkám a posléze ztrácejících schopnost kritického výběru, jiní však cílevědomě vyhledávají z multimediální nabídky podle svého kritéria hodnoty, odpovídající jejich rozvojovým životním cílům – v tomto případě se více prosazuje pozitivní vliv multimédií. (Helus, 2004)

1.5. Následky šikany

Skryté nebo pozdě odhalené šikanování způsobuje škody všem členům skupiny.

Kolář (2000, 2005) vymezuje hlavní čtyři destruktivní účinky:

- Fixování antisociálních postojů u agresorů - u iniciátorů a aktivních účastníků šikanování se výrazně prohlubuje jejich deficit v duchovním a mravním vývoji. Upevňují se jeho antisociální postoje a celková připravenost pro trestnou činnost. Agresor neměl možnost pocítit sílu společnosti ve vynucování obecných pravidel správného chování vůči bližním. Nikdo mu nedal jasně najevo, co nesmí dělat, co je chráněnou sférou druhého člověka.
- Ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny – děti, které se přímo neúčastní šikanování, ale jsou svědky krutého bezpráví, ztrácejí iluze o společnosti, která by každému člověku měla zajistit ochranu proti jakékoliv formě násilí. Jsou konfrontovány s faktem, že se s tím nedá nic dělat, že autority nejsou schopny zajistit ochranu a bezpečnost slabým. (Kolář, 2005)

Mohou pak, coby dospělí, k násilí a porušování zákona obdobně přistupovat i oni sami. Dochází tedy k porušení a pokřivení mravních a morálních postojů, a tím i k narušení celé společnosti a jejího systému, na němž je založena. (Lovasová, 2006)

- Snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku- probuzení a nastartování šikanování je závažnou překážkou pedagogických snah o výchovný a výukový růst skupiny a jejích jednotlivých členů. Skupina přemožená „virem“ šikanování zcela ztratí výchovnou funkci, jakou má zdravá komunita. Všichni členové jsou v různé míře poškozováni. Výukový efekt v takové nemocné skupině je minimální.
- Poškození fyzického a psychického zdraví obětí- šikanování způsobuje obětem velké psychické a fyzické utrpení, jehož následky na psychické a tělesné zdraví mohou být dlouhodobého až trvalého rázu. Mohou dítě dovést až k suicidiálnímu pokusu, v horším případě k dokonané sebevraždě. (Kolář, 2000,2005)

1.5.1. Následky šikanování u obětí

Následky šikanování samozřejmě záleží na tom, jaké síly na oběť působily i po jak dlouhou dobu probíhalo šikanování a též na míře obranyschopnosti oběti.

Potřeby dětí - obětí počátečních stupňů šikanování - jsou ve škole často dlouhodobě a někdy trvale frustrovány, tedy neuspokojovány. Takový žák se ve škole necítí dobře a je pochopitelné, že jeho vztah ke škole bývá negativní. Vystavení trvalému bolestivému emočnímu tlaku a tzv.subtilnímu násilí – izolace, zesměšňování, nadávání – to narušuje jeho osobnostní vývoj a vede dříve či později k přetížení adaptačních mechanismů v podobě neuróz nebo psychopatických potíží. Často se u nich vyskytuje nepozornost při vyučování, zhoršení prospěchu, tendence k nadměrné omluvené absenci-únik do nemoci, tendence k záškoláctví, poruchy sebehodnocení, celková nejistota a stále přítomný strach. Počáteční stadia také často zanechávají

bolestivé stopy nebo opouzdřené rány, například ve formě neurotických přenosových schémat, psychosomatických potíží,... (Kolář, 2005)

Při brutálních formách a v pokročilých stadiích ohrožuje i život oběti. V této souvislosti se hovoří o posttraumatické stresové poruše, neboť důsledky opakované, dlouhodobé těžké šikany s kriminálními znaky jsou velice podobné důsledkům posttraumatické stresové poruchy. Posttraumatická stresová porucha se projevuje čistě psychickými i somatizujícími symptomy:

- K psychickým důsledkům šikany patří zvýšený sklon k úzkostnosti, depresivní ladění, akcentace obranného postoje a senzitivní vztahovačnost.
- Somatické projevy zpravidla zahrnují poruchy spánku, svalovou tenzi, snížení imunity, větší sklon k prožívání bolesti a celkové nepohody.

Pro oběti to znamená opakované, nekontrolované mučivé znovuprožívání události, například při vnucujících se a nezvladatelných zrakových, sluchových nebo dotykových vzpomínkách. Mučivé sny a náhlý pocit, že se hrůzný zážitek opakuje. Běžný je těžký duševní stres při styku s událostmi, které duševní poranění symbolizují. Oběti se soustavně vyhýbají podnětům, které jsou s traumatem spjaty. Mají různé, někdy těžké, poruchy dlouhodobé paměti. Objevuje se pocit naprostého odcizení od jiných lidí. Koukolník-Drtilová (Bendl, 2003) -definují posttraumatickou stresovou poruchu jako stav dospělého člověka, dospívajícího nebo dítěte, kteří prožili, stali se svědky nebo byli konfrontováni s událostí nebo událostmi, jejichž součástí bylo bezprostřední nebo možné ohrožení na životě, případně těžké zranění nebo ohrožení tělesné integrity. U dětí se tento stav může projevit neklidným či zmateným chováním. Příčinou změn prožívání a chování je dlouhodobý stres, jehož důsledkem jsou zejména poruchy učení a paměti, což komplikuje úspěšnost školní docházky a navíc mnohdy vede k dalšímu ubližování. (Bendl, 2003) Stále vysoká hladina stresových hormonů v krvi vede ke zvýšenému krevnímu tlaku a ke zvýšenému riziku kardiovaskulárních nemocí v dospělosti. (Lovasová, 2006)

Někdy se může jevit, že se z toho oběť docela rychle dostala. Dítě se však jen snaží bránit vůči těmto zážitkům, a to jejich vytěsňováním - vyvíjí psychické síly, dávající mu na tyto zážitky zapomínat, jako by nebyly. Je ale prokázáno, že vytěsňené zážitky se přetváří do celé řady podob, mohou například navozovat děsivé sny, které narušují spánek, vyvolávají úzkosti, jež si neumí vysvětlit, navozují deprese, které jej vrhají do stavu nesnesitelné beznaděje, způsobují psychosomatické potíže - nechutenství, bolesti hlavy,.. V dětství navozený sklon k vytěsňování zpravidla přetrvává a v zátěžových situacích v dospělosti se reaktivuje. Autor mluví o emocionálně přetíženém dětství- dítě je vystaveno citovým zážitkům, které nedokáže vnitřně zpracovat jako orientující a posilující zkušenost, jako něco smysluplného. Takové vnitřně nezpracované, psychicky nestrávené zážitky se neintegrují do celku prožitkového bohatství jedince, z něhož může čerpat, ale zůstávají jaksi mimo, jako rušivý, zátěžový, mnohdy dokonce mučivě se připomínající obsah.(Helus, 2004)

Kromě fyzické a psychické bolesti oběť šikany začne mít časem pocit, že s ní opravdu není něco v pořádku, že je divná, zvláštní. Zejména vidí-li, že dospělí proti šikaně nic nedělají, může jí to utvrdit v tom, že sama nemá žádnou hodnotu, že je její chyba, nedovede-li si poradit s lidmi, kteří jí znepríjemňují život. (Elliotová, 1995) Začne se ve zvýšené míře zabývat sama sebou, až konečně dojde k závěru, že chyba je skutečně v ní, že je špatná, nehodná respektu ostatních. Převládne u ní pocit, že si takové zacházení koneckonců zaslouží. Tento jev, je možné označit za „kumulovaný“ či „druhotný“ efekt.

Typické je, že jedinec v minulosti vystavený šikaně neusiluje o lepší společenskou pozici, nýbrž má tendenci stát se outsiderem ve všech skupinách, i tam, kde se již nešikanuje. (Lovasová, 2006)

Šikanovaní žáci jsou více náchylní k neetickému chování než ti žáci, kteří nejsou obětí šikany. Jelikož se učí z nekázně druhých, učí se, že zločin se opravdu vyplácí, neboť každý den vidí jiné žáky, kteří loupí, kradou, odmlouvají, perou se nebo odmítají dělat domácí úlohy – přesto nejsou potrestáni. Tato tvrzení je podloženo výzkumem, který ukázal, že oběti napadení byli více náchylní k neetickému chování, než ti, kteří

oběti nebyli. Rovněž je zjištěno, že dítě, které bylo obětí násilí, se stává v období dospívání a v dospělosti s vyšší pravděpodobností pachatelem násilí. (Bendl, 2003)

1.5.2. Následky šikanování u agresorů

Nebezpečným důsledkem do budoucna, a to jak v případě oběti, tak agresora a ostatních dětí, je zejména možnost zafixování zkušenosti. Výzkumy ukazují, že agresori z řad dětí se stávají již v posledních ročnících základní školy členy pochybných part a v budoucnosti zločineckých gangů. (Bendl, 2003) V dospělosti bylo vysledováno výrazně více konfliktů se zákonem, kriminalita, u děvčat krutost k vlastním dětem, prohloubení deficitu mravního a duševního vývoje, „charakterová zmrzačenost“, antisociální postoje. (Lovasová, 2006) Pokud dokážeme jejich agresivní chování v dětském věku zastavit, sníží se tím zároveň riziko jejich kriminalizace v dospělosti. Působení agresorů a jejich pomahačů má negativní vliv na přihlížející skupinu. Mnozí autoři v této souvislosti hovoří o morální infekci, která zasahuje danou skupinu, ve které k šikanování dochází. Tato nákaza se nezadržitelně šíří a v konečném stádiu zachvátí i nešikanované a nešikanující spolužáky, kteří násilné chování vůči oběti začnou schvalovat, ba dokonce pobízet k trýznění oběti, takže se nakonec stávají aktivními spoluúčastníky šikanování. (Bendl, 2003)

Elliotová (1995) uvádí, pokud se bude akceptovat šikanování jako něco normálního a přirozeného, agresor se dříve či později naučí:

- jednat s lidmi z pozice síly,
- že hrubá síla je lepší než inteligence,
- že jej nikdo nezastaví, bude-li dost agresivní slovně nebo fyzicky,
- že určité situace je nejlépe řešit zlobou a naháněním strachu,
- že podněcováním jiných ke stejnému zlu si vybuduje základ autority,
- netrpělivému a netolerantnímu jednání,
- že je přípustné lidi odlišného chování prostě likvidovat,
- že mohou jiné lidi ovládat zastrašováním,
- pohrdat slabostmi jakéhokoli druhu
- že mají právo napadat kohokoli, kdo je slabší než oni sami.

1.6. Prevence šikany

Podobně jako je tomu u většiny nemocí, i u šikany platí, že je mnohem snadnější, účinnější a levnější šikaně předcházet, než ji později odstraňovat nebo proti ní bojovat. Prevence je účinná tam, kde k šikanování ještě nedošlo, ale i tam, kde se vyskytlo a byla uplatněna opatření na bezprostřední nápravu. (Hudcová, 2007)

1.6.1. Typy prevence

Prevencí se rozumí provádění takových opatření, jež reagují na výskyt nežádoucích psychických a fyzických stavů, popř. se pokoušejí jejich výskytu předem zabránit. Existují prevenční programy „whole-school-anti-bullying-approach-specifická opatření proti šikaně“, které se pokoušejí prostřednictvím opatření na úrovních: žáci – třídy – učitelé a škola redukovat a zabraňovat výskytu šikany mezi žáky. Opatření proti šikaně byla vyvinuta v rámci nejrůznějších vědních disciplín – pedagogika, aplikovaná vývojová psychologie, dětská klinická psychologie, kriminologie,...V literatuře se objevují snahy o systematizaci již uvedených opatření. V současné době však dosud neexistuje jednotný názor na přiřazení některých opatření konkrétnímu oboru.

Opatření můžeme dělit na:

- primární prevenci – zahrnuje snahy zabránit výskytu nežádoucích forem chování u velké/více nespécifikované populace. (Skopalová, 2007) Jde především o cílevědomé vytváření optimálních podmínek pro zdravý vývoj dětí, realizování pedagogických opatření, která se zaměřují na snížení příčin vyvolávajících poruchy psychosociálního vývoje. Jsou zde obsažené i aktivity zaměřené na včasnou eliminaci vznikajících problémů u dětí. (Hudcová, 2007)
- Sekundární prevence se zaměřuje na problematiku agrese a šikany, na práci s dětmi s poruchami chování a psychosociálního vývoje. (Hudcová, 2007) Uplatňuje se tedy v situacích, kdy k šikaně už došlo a kde musí být použita taková opatření k nápravě, aby se problémy už znovu neobjevovaly. Patří sem včasná diagnostika, bezodkladné vyšetření šikany, pedagogická opatření –

ochrana oběti před dalším násilím, rozhovor s rodiči obětí a agresorů, jednání s ostatními rodiči a též s kolektivem třídy- dále výchovná práce s agresory – postihy, tlumení agresivních sklonů, pochvala za zvládnutí impulzivitu v provokující situaci,..(Bendl, 2003)

- Terciární prevence znamená využití terapeutických metod při výskytu markantních problémů u jednotlivých žáků. V rámci terciární prevence probíhá rovněž resocializace nejvíce problematických žáků. (Skopalová, 2007)

V současné době však prakticky neexistuje terciární prevence v oblasti šikanování. V budoucnu by se jednalo o možnost školy využít speciální pracoviště, která by pracovala celodenně především s agresory. Podmínkou je možnost nebezpečného iniciátora brutální šikany ze školy vyjmout. Dlouhodobější odbornou péči však vyžadují i oběti pokročilých šikan s následky posttraumatické stresové poruchy. (Bendl, 2003)

Dále sem patří opatření orientovaná na:

- *kontext*. Pozornost není přímo zaměřována na rizikové skupiny, ale na sociální okruh – místa, podmínky, situace a nepřímo tak pozitivně působí proti výskytu agresivního a násilného chování. Týká se změny strukturně-organizačních podmínek ve škole – jako je spolupráce rodičů, učitelů a žáků s cílem vylepšit mimoškolní aktivity. Důležitou roli hraje tzv. Regrupierung – záměrné tvoření různých skupin a střídání jejich členů a další vzdělávání učitelů.
- *osobu, popř. na žáky* – cílem je působit na změny chování žáků tak, aby bylo změnou zasaženo jejich jednání, vědění, přístup a přesvědčení. Patří sem například kognitivně- behaviorální strategie jako jsou nácvik chování za účelem jeho změny, trénink sociální zralosti stejně jako metody vlastní angažovanosti.

Podle toho, v jaké rovině opatření probíhají, se dělí na makro-, mezo- a mikrorovinu.

Opatření v *makrorovině* zahrnují globální služby pomoci, které postihují celou školní strukturu: propojování různých skupin, organizační rozvoj, rozvoj pozitivního školního klimatu, architektonické změny, další vzdělávání pedagogických pracovníků. Do této roviny spadá také školní politika a školní řády,...

V *mezorovině* jsou opatření postihující třídu. Do výuky jsou zařazovány rozhovory s třídou, hraní rolí, divadlo, nácvik her vedoucích k odbourání napětí, tvoření projektů.

Opatření v *mikrorovině* se dostávají k individuálnímu samotnému. Jsou úzce spojena osobní vnímavostí, přiměřenými tresty, odstraňováním škod svépomocí, pomocí obětem i agresorům a jejich rodinám. (Skopalová, 2007)

1.6.2. *Prevence ve školách*

Prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní dosud nedochází, popřípadě kde nebyla zjištěna, ale také tam, kde k ní prokazatelně došlo. Použité metody prevence jsou v obou případech přibližně stejné. (Říčan, 1995). Bendl (2003) strukturuje navrhovaná opatření k prevenci a zároveň řešení šikanování na školách do deseti skupin:

- utopická opatření
- zajímavá výuka a atraktivní školní program
- prostředky vedoucí k odhalení a diagnostikování šikany
- dozor a jemu blízké prostředky
- práce s oběťmi šikanování aneb vybavení obětí a potenciálních obětí způsoby jak předcházet a čelit šikaně
- práce s agresory
- práce se všemi žáky
- participace žáků na prevenci a řešení šikany
- spolupráce školy a rodičů
- spolupráce školy s institucemi, které se věnují problematice šikany

Utopická opatření - tato opatření jsou založena na úniku jak před agresory, tak před stávající podobou škol. Mezi tato opatření se může například řadit vyloučení agresorů ze školy - a to jen na základě dohody s rodiči agresora a ředitelem školy – neboť žáka lze vyloučit ze školy jen v případě, že splnil povinnou školní docházku (Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání) a domácí vzdělávání – což je možno jen u dětí na prvním stupni základní školy.

(Bendl, 2003)

Zajímavá výuka a atraktivní školní program – velkou úlohu může sehrát tzv. nespécifická prevence – jejím principem je nabídnutí takového programu, respektive výuky, dětem, který je zaujme svou pestrostí, zajímavostí a poutavostí. Atraktivnosti výuky napomáhá zajímavý obsah a poutavé podání učební látky, názornost výkladu, použití vhodné didaktické techniky apod.

Prostředky vedoucí k odhalení a diagnostikování šikany – v tomto případě je důležité, aby si škola uvědomila možnost existence šikany na své škole. Pak může využít k objevení a diagnostikování celé řady nástrojů, jakými je metoda pozorování, rozhovory, dotazníky, depistážní dotazníky, schránky důvěry, sociometrické šetření (tj. šetření, které se zaměřuje na zjištění sociálních vztahů ve skupinách).

Dozor a jemu blízké prostředky - dozor se dá vymezit jako pozorování a sledování někoho nebo něčeho, co je svěřeno do naší péče, ochrany a odpovědnosti - ve škole se jedná hlavně o přestávky, dozor v šatnách – před zahájením ranního vyučování, školní jídelnu apod. Ovšem jak upozorňuje Říčan (1995), je důležité, aby pedagog vykonávající dozor nestál v tzv. „strategické pozici“ na rohu chodby a celou přestávku se tak nepodíval do tříd, kde může docházet k šikaně.

Výhodou dozoru je, že umožňuje učitelům okamžitou reakci na chování žáků, bezprostřední řešení problémů – čímž dochází k vytváření zpětné vazby. Výhodou je též osobní kontakt, který dává prostor pro utváření vztahu učitel - žák.

Práce s oběťmi šikanování – jde v podstatě o vybavení obětí a potenciálních obětí způsoby, jak předcházet a čelit šikaně. Bendl sem řadí například vyhýbání se rizikovým místům – Říčan (1995) je označuje za „nebezpečné zóny“ školní budovy, dále uvádí pohybovat se ve skupině svých kamarádů, popisuje též metody, které umožňují vybavení obětí a potenciálních obětí šikanování odolností. Tyto metody spočívají v nácviku konstruktivního zvládnání vzájemných konfliktů a nácvik potřebných sociálních dovedností. Jde v podstatě o to, aby se žáci naučili dovednostem, jak mohou odrazit útok aktéra. Tyto dovednosti lze získat prostřednictvím modelových her a cvičení, kde si trénují průbojnost, formulování a vyjadřování vlastních pocitů apod.

Práce s (potenciálními) agresory – hlavním úkolem pedagoga je tlumit agresivní sklony těchto dětí, tedy těch dětí, jejichž účast na šikaně byla méně závažná a i dětí, u nichž se sklony k agresivitě dají předpokládat. Říčan (1995) uvádí tato doporučení:

- užívat co nejvíce pochvaly
- zaměstnat je činností, která je pro ně atraktivní a ve které mohou být úspěšní
- učit je sociálními dovednostem
- povzbuzovat empatii – Bendl (2003) tento bod formuluje jako „přestování empatie aneb vcit'ování se agresorů do role oběti – tento přístup je založen na myšlence, že agresor má být seznámen s utrpením obětí, neboť agresor si často neumí představit, co dotyčná oběť jeho „zábavy“ pociťuje.
- pomáhat jim, aby si vybudovali osobní perspektivu – neboť dítě s ujasněnou osobní perspektivou má před sebou pevný cíl, jehož dosažení ho motivuje k přijatelnému chování
- Bendl (2003) uvádí ještě odplavování stresu a agresivity například pomocí relaxačních technik, prostoru pro legální praní žáků – tedy techniky, metody a postupy, kde děti mohou snížit své napětí.

Práce se všemi žáky - Bendl (2003) sem řadí ochranu dětí před vlivem mediálního násilí, neboť mediální násilí často svádí k přímému napodobování; osvěta – žáci by měli

být o této problematice dobře informováni – například formou různých letáčků, informačních brožur, či diskuzí ve škole resp. třídě; vytváření tzv.žákovských smluv - kdy se žáci spolu s učiteli podílejí na sestavení školního řádu tedy určitých pravidel, podle kterých se řídí třída či škola. Jak uvádějí Augert, Boucharlat, žáci respektují pravidla mnohem lépe, pokud se na jejich vzniku podílejí. Zároveň upozorňují ,že společná pravidla ve třídě se vytvářejí snadněji a jsou žáky lépe přijata než pravidla v rámci celé školy, která jsou pro žáky vždycky poněkud odtažitá; vytvoření zdravého jádra třídy-které netoleruje šikanu.Důležité je pozitivně ovlivnit kolektiv třídy, resp. „slušnou většinu“, aby netolerovaly šikanování. Dále sem patří mravní výchova- tedy učení se úctě k člověku, toleranci a solidaritě; pěstování spolupráce mezi žáky. Jak uvádí Hudcová (2007), je potřebné věnovat pozornost nácviku sociálních zručností, které můžou eliminovat vznik šikanování. Jde především o rozvíjení následujících zručností: sebeúcta a úcta k druhým, empatie, spolupráce, nenásilné řešení konfliktů, komunikace, nezáujatost a kritické myšlení.

Participace žáků na prevenci a řešení šikany – od předchozího opatření se liší vnitřním zájmem a aktivitou žáků spojenou s jejich samostatností a ochotou převzít odpovědnost v oblasti prevence a řešení problémů mezi spolužáky. Sem mohou patřit tzv. *žákovské samosprávy*, které umožňují žákům podílet se na chodu a organizaci života školy. Jedná se o komunikaci jak mezi žáky, tak mezi žáky a učiteli. Dále sem patří tzv. *peer programy* (peer – znamená osobu stejného stavu, používá se ho ve významu rovný – rovný věkem, postavením apod.) (Bendl, 2003) Jsou to programy vybudované na principu urovnávání sporů mezi žáky samotnými. Základní myšlenkou urovnávání konfliktů v kontextu školy je to, aby se žáci včasně naučili – pod vlivem uvědomělých spolužáků Peers - nenásilně zpracovávat a řešit vzájemná nedorozumění. Koordinátorem programu na urovnávání konfliktů by měli být 1-2učitelé, kteří doprovázejí již vyškolené a pomáhají při výcviku nových peer- Mediátorů. Obdobou těchto programů mohou být žákovské soudy, které postupují podobně jako soudy. Agresoři, kteří spolužáky ohrožují, se musí před těmito porotami zodpovídat. (Erb, 2000)

Spolupráce školy a rodiny :

- zahrnuje spolupráci jednak se všemi rodiči –to znamená, že škola v rámci třídních schůzek, různých besed s přizvanými odborníky má upozornit rodiče na varovné znaky chování dětí, které mohou být signály šikanování. Je tady důležitá osvětová, koordinační a konzultační činnost zaměřující se právě na spolupráci rodičů a školy. Děje se tak například ve formě letáčků.

- spolupráce školy s rodiči obětí – jde o to, aby škola poskytla pomoc rodičům a dohodli se s nimi na společném postupu. Důležité je také, aby rodiče ke svým dětem zaujali správný postoj, aby svým dětem poskytli podporu (viz podkapitola 1.8.3)

- spolupráce školy s rodiči agresorů – pedagogové by měli umět komunikovat s rodiči agresorů, pracovat s postoji rodičů agresorů- týkající se jejich přístupu k výchově svých dětí. Není to jednoduché, neboť řada rodičů má tendenci reagovat nepřiměřeně. (viz podkapitola 1.8.2) (Bendl, 2003)

Spolupráce školy s institucemi, které se věnují problematice šikanování –

Sem patří opatření, jakými jsou snahy úřadů, ministerstev, vládních i nevládních institucí a dalších organizací, občanských iniciativ ve spolupráci předcházet a řešit šikanu. (viz podkapitola 1.8.1) (Bendl, 2003)

Bůžek (2004) shrnuje způsoby jak čelit šikanování do několika bodů:

- Využívat během školního vyučování pestré a přitažlivé metody práce - a to zejména ty, které umožňují spolupráci a práci ve skupině,
- Rozvíjet sociální kompetence a prosociální chování a empatii u žáků systematicky v rámci více předmětů, ale také v rámci předmětu specifického jako je například etická výchova, dramatická výchova,..
- Vybavit učitele dovednostmi agresi a šikanu diagnostikovat
- Snížit úvazek výchovného poradce – metodika školní prevence na polovinu, v další fázi každou základní a střední školu vybavit školním psychologem, nebo speciálním pedagogem- etopedem na plný úvazek

- Pečovat v rámci školy o kvalitní školní a třídní klima – včetně pozitivního klimatu v učitelském sboru,
- Integrovat spolupráci při prevenci sociálně patologických jevů všech zainteresovaných složek – PPP, SPC, obec, policie městská i státní,...

1.7. Postup při odhalení šikany

Odhalení šikany bývá někdy velmi obtížné i pro zkušeného pedagoga. Nejzávažnější negativní roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů a dalších účastníků, který vytváří obvykle prostředí „solidarity“ agresorů i postižených. Proto je velmi důležité, aby okolí bylo vnímavé k varovným znakům šikany a včas proti ní zakročilo. (Kolář, 2000,2005)

1.7.1. Varovné znaky šikanování

Děti, které se staly obětí šikanování, jsou zdrcené, mohou prožívat pocity strachu a méněcennosti. Takové dítě zoufale potřebuje pomoc svého okolí- respektive rodičů, popřípadě učitelů, ale málokteré dítě se se svými ponižujícími zážitky svěří. Existuje více důvodů, proč se dítě nechce svěřit – může mít strach ze msty agresorů, což vede ke zdokonalování a prohlubování šikanování. (Kolář, 2000) Dítě je v takovéto situaci dezorientované, prožívá pocity studu, má zábrany mluvit o svém ponížení, má pocit, že mu nikdo nebude věřit, že ztratí své poslední kamarády, když bude „žalovat“, apod.

Někdy to však může být i strach z reakce rodičů. (Lovasová, 2006) Děti můžou hledat příčiny svého utrpení v sobě samém, snaží se vypátrat, co udělaly špatně a proč je spolužáci nemají rádi. (Kolář , 2000)

Každý pátý šikanovaný žák se nikomu nesvěří, což zvyšuje pravděpodobnost jeho pozdějšího psychického zhroucení. Proto je důležité, aby okolí bylo vnímavé a rozpoznalo, co se děje, a postaralo se o to, aby šikana přestala. K podezření mohou vést více či méně specifické známky v jeho chování či v chování jeho blízkého okolí.

Charakteristickými projevy jsou ostýchavost, nesmělost a nejistota v interakci s ostatními dětmi, mlčenlivost a nesdílnost v kontaktu s dospělými, nízká sebeúcta a nesdílnost v kontaktu s dospělými, ustrašené, nervózní, stresované chování, snížená frustrační tolerance. (Bůžek, 2006) Lovasová (2006) ovšem uvádí, že není pravidlem,

že se šikanované dítě stáhne do sebe, je smutné a apatické. Některé děti se naopak snaží zalíbit se spolužákům a stávají se agresivními, začínají být drzé na učitele, mluví vulgárně, vyrušují při vyučování. Je nutné všimnout si i změn zevnějšku, ovšem ty, zvláště u dětí, nemohou být vždy spolehlivým vodítkem. Alarmující by však pro nás měla být každá netypická změna, kterou bychom u daného dítěte nečekali.

Rodiče mohou u svých dětí pozorovat určité známky, které mohou napovědět, že cosi s dítětem není v pořádku. Oběti šikanování mohou:

- bát se chodit do školy nebo ze školy,
- projevovat neochotu chodit do školy vůbec,
- dožadovat se, abyste pro ně do školy jezdili autem, na cestě do školy měnit trasu,
- zhoršit se ve škole,
- pravidelně chodit domů s poškozeným oděvem nebo knihami,
- chodit domů vyhladovělé, protože jim šikanující sebrali peníze na obědy, projevovat
- nezúčastněnost,
- náhle začít zadržovat v řeči,
- pokusit se o sebevraždu nebo sebevraždou hrozit,
- křičet ze spaní, trpět noční můrou,
- mít na těle nevysvětlitelné modřiny, škrábance či řezné rány,
- neustále „ztrácet“ peníze nebo osobní věci,
- chtít stále nové kapesné nebo začít krást peníze,
- odmítat svěřit se s tím, co je trápí,
- začít šikanovat sourozence nebo jiné děti,
- projevovat neopodstatněnou zlobu vůči rodičům,
- uvádět nepravděpodobná vysvětlení jakéhokoli z výše uvedených chování.

(Elliotová, 1995)

Výše uvedené znaky se řadí mezi tzv. nepřímé známky. K přímým známkám patří chování okolí vůči dítěti:

- posměch, posměšné poznámky, pokořující přezdívky, nadávky
- úmyslné ponižování
- neustálé kritizování a zpochybňování
- bití, kopání, jiné tělesné napadání
- pohrdání
- poškozování a krádeže osobních věcí
- omezování svobody
- poškozování oděvu

(Lovasová, 2006)

1.7.2. Strategie vyšetřování šikany

Prvotním úkolem při vyšetřování je odhad závažnosti onemocnění skupiny, který umožní rozeznat, o jak složitý kriminalisticko-psychoterapeutický problém jde. Tento krok je velmi důležitý, neboť vyšetřování pokročilého onemocnění vyžaduje náročnější přístup než onemocnění počínající. (Kolář, 2005) Dle Metodického pokynu MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení (2000) se doporučuje pro vyšetřování šikany strategii prováděnou v takzvaně pěti krocích.

Kolář tuto strategii vyšetřování nazývá strategií první pomoci nebo-li lokální a vnější. Úkolem strategie první pomoci je zmapování symptomů čili vnějšího obrazu šikanování.

- První krok zahrnuje rozhovor s informátory a oběťmi- pokud nejdříve hovoříme s informátorem, měl by být následující rozhovor s oběťmi.
- Nalezení vhodných svědků – vytipují se ve spolupráci s informátory a oběťmi členové skupiny, kteří budou ochotni pravdivě vypovídat.
- Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky - následují rozhovory se svědky. Většinou postačí, když mluvíme s jednotlivými žáky. Vyskytnou-li se těžkosti, lze udělat doplňující a zpřesňující rozhovory nebo konfrontaci dvou svědků.

- Zajištění ochrany obětem – pořadí čtvrtého kroku není pevně dáno, neboť někdy je už jasné hned na začátku, že je oběť v bezprostředním ohrožení a je nutné ji bezodkladně ochránit. U počátečních stádií šikanování nejsou většinou mimořádná bezpečnostní opatření zapotřebí.
- Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi – je vždy posledním krokem ve vyšetřování. Dokud nemáme vnější obraz šikanování a nemáme shromážděné důkazy, nemá smysl s agresory mluvit. Vše zapřou a podezření vyvrátí nebo zpochybní

Pětikroková strategie vyšetřování je univerzální, můžeme ji použít ve všech případech první pomoci. Podle odhadu vnitřního vývoje šikanování – se volí taktika pro nalezení vhodných svědků či nejslabších článků v odporu a taktiku, jak vyšetřovat oběti, svědky a agresory. Při vyšetřování pokročilých šikan se využívá vysoce odborných a psychologicky tvrdých postupů. Je nutné tvořivě používat metody z kriminalistického výslechu a speciální diagnostické metody, zaměřené na vztahy a postoje žáků a na ověřování pravdivosti výpovědí. U počátečních šikan není taktika k získání úplných a hodnověrných výpovědí závislá na speciálních metodách a není nutná psychologická tvrdost. Metody taktiky mají charakter překvapení a skrytosti. Snahou je, abychom vyšetřovaného zaskočili a on nebyl připraven. (Kolář, 2005)

V každém případě je nezbytné, aby pedagog zaujal jasné stanovisko a projevil nesouhlas s takovým jednáním veřejně před celou třídou. Neboť rozhodný a nekompromisní postoj je důležitý jak pro oběť, které tím poskytuje podporu a ochranu, tak pro ostatní děti, které by měly poznat, že v humánní společnosti se takové chování netoleruje. (Lovasová 2006)

U mírných forem šikanování někdy stačí, že o ní dospělí vědí, šikanujícího žáka pozorují a hledají společně s ním jiné formy řešení jeho problémů. Paralelně k tomu je nutné pracovat i s šikanovaným žákem. Cílem této činnosti je umožnit mu orientaci, dodat mu odvalu a umožnit mu vyzkoušet jiné formy chování či postupy v situacích šikany, než jaké používal dosud.

Důležité je, aby pedagog :

- jednal bez odkladu,
- vyslechnul žáka v klidu a zorientoval se pokud možno přesně v situaci (kdy, kde, co a jak dělá a k čemu to vede, dosavadní pokusy bránit se a jejich výsledky),
- (krátce) popsal problém a jeho vliv na žáka, společně pátral po možných důvodech šikany,
- upozornil žáka na důsledky jeho dosavadního chování a zeptal se ho na to, jak by mohl na šikanu reagovat jinak a jakou podporu by potřeboval od učitele i spolužáků, společně promyslel více možností reakce a vybral tu z nich, která vykazuje pro žáka i učitele nejsnazší praktikovatelnost, zvolenou variantu s žákem cvičně prošel a natrénovával s ním jednotlivé kroky,
- informoval ostatní kolegy a rodiče a získal je pro podporu žáka při jeho pokusech o jinou reakci na šikanu,
- sledoval, zda toto řešení opravdu vede k omezení resp. skončení šikanujícího chování. (Bůžek, 2007)

Při výbuchu brutálního skupinového násilí vůči oběti, tzv. „školní lynčování“ je nutný následující postup:

- překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana oběti,
- domluva pedagogů na spolupráci a postupu vyšetřování
- zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi
- pokračující pomoc a podpora oběti
- nahlášení policii
- vlastní vyšetřování

Účastní-li se šikanování většina problémové skupiny, nebo jsou-li normy agresorů skupinou akceptovány, doporučuje se, aby šetření vedl odborník- specialista na

problematiku šikanování – z pedagogicko- psychologické poradny, střediska výchovné péče, diagnostického ústavu, krizového centra,...

(Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, 2000)

1.7.3. Náprava

Pokud je vyšetřování šikany dokončeno, přistupuje se k nápravě. Lze využít dvě odlišné metody, a to *metodu vnějšího nátlaku* a *metodu usmíření*. Obě metody se snaží co nejrychleji razantně potlačit příznaky šikanování. Jejich cílem je ovlivnění jednotlivců nebo určité podskupiny. Neřeší příčiny problému.

- *Metoda vnějšího nátlaku* – záměrem této metody je přinutit trestem a strachem viníky k zastavení agresivního chování a dodržování oficiálních norem. Je důležité, aby metoda zahrnovala tři součásti:
 - Individuální nebo komisionální pohovor – u zárodečných podob šikanování u dětí často postačí udělat pedagogický nátlak mezi čtyřma očima nebo při setkání třídního učitele, agresora a jeho rodičů. Ve vážnějších případech počátečních a rozhodně vždy u pokročilých stádií je potřebné uplatnit nátlak prostřednictvím komisionálního pohovoru. Složení komise může být různé, je užitečná účast třídního učitele, výchovného poradce a ředitele nebo jeho zástupce.
 - Dále oznámení o potrestání agresorů před celou třídou - informování žáků celé třídy o závěru výchovné komise. Úkolem pedagoga je přesvědčit žáky o tom, že autority školy dokážou spolehlivě zajistit ochranu slabých před silnými a respektování kázeňských norem školy.
 - Ochrana oběti - po vyšetření a potrestání agresorů je nelze ponechat svému osudu s odůvodněním, že je vše vyřešeno. Příčiny onemocnění skupiny nebyly odstraněny, šikanování může opět začít růst. Proto musí být zabudována do skrytého života skupiny bezpečnostní pojistka, která pedagoga okamžitě varuje při hrozícím nebezpečí. Pedagog by si měl například domluvit osobní setkávání s obětí v nějakém rozumném intervalu.

Bezpečnost oběti může být zesílena například stanovením ochránců oběti, intenzivním sledováním situace včetně docházky oběti, ..

- Metoda *usmíření* – sleduje se tu vnitřní proměna vztahů mezi oběťmi a agresory. Je zde akcentováno řešení problému, tedy rozmrznutí agresivního postoje, domluva a usmíření mezi aktéry šikanování. Dá se mluvit o řízeném společném hledání nápravy v neformální atmosféře. O změnu se usiluje prostřednictvím sdílení odlišných pocitů jednotlivých aktérů a podporováním schopnosti agresora vcítit se do své oběti, mít s ní soucit a pochopit její utrpení. Metodu lze využít při nebrutálních formách prvního a druhého stádia šikanování u dětí mladšího školního věku. Dá se využít i za předpokladu, když oběti nehrozí další trauma a agresor vykazuje pohotovost své chování změnit, má tedy své opodstatnění u mírných forem všech počátečních stádií, a to u dětí i mládeže. Vzhledem k nevhodnosti metody u pokročilých stádií a závažných forem šikanování je nutné, aby pedagog měl k dispozici základní diagnostické poznatky a bezpečně věděl, že se jedná o počáteční stádium šikanování. Diagnostika mu zde neslouží k potrestání, ale jako východisko pro volbu metody a postupu. (Kolář, 2005)

1.8. Spolupráce s rodiči a dalšími institucemi a orgány

Při podezření na šikanování žáka je nezbytná spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce a dalších pedagogických pracovníků jak s rodinou oběti, tak i s rodinou agresora. Doporučuje se upozornit je na to, aby si všímali možných příznaků šikany a nabídnout jim pomoc. Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce nebo zástupce školy s dalšími institucemi a orgány. (Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, 2000)

1.8.1. Spolupráce s institucemi a dalšími orgány

Institucí, které se zabývají problematikou dětské šikany, je celá řada. Některé z nich vznikají spontánně jako reakce na nespokojenost nebo tíživou situaci, jiné jsou součástí oficiálního řetězce tzv. pomáhajících institucí. (Bendl, 2003)

Do této skupiny mohou patřit nevládní organizace – občanská sdružení a nadace, které nabízejí školám osvětovou činnost pro žáky, učitele, popř. rodiče v oblasti prevence a potírání sociálně patologických jevů u dětí a mládeže; dále výcvik žáků v oblasti sociálních dovedností. (Bendl, 2003) Patří sem například *Bílý kruh bezpečí*, *Linka důvěry* - jejím například Sdružení Linka bezpečí, jejímž posláním je pomáhat dětem a mladým lidem, kteří se ocitnou v obtížných situacích. Jde o zařízení krizové intervence, které poskytuje anonymní telefonickou pomoc. Podílí se též na projektech, které úzce souvisí s účinnou pomocí dětem, na českých školách zavádí britský model vrstevnické spolupráce CHIPS ve spolupráci s jejich partnerskou organizací ChildLine ve Velké Británii. (Výroční zpráva za rok 2006, 2007)

Bendl (2003) dále uvádí instituce, které musí mít škola ze zákona k dispozici pro spolupráci s žáky s problémovým chováním. Jsou to :

- *pedagogicko-psychologická poradna* – je typem školských poradenských zařízení, které mimo jiné pomáhá řešit výchovné problémy žáků. Zajišťuje odborné pedagogicko-psychologické služby. PPP zajišťuje prostřednictvím metodika prevence prevenci sociálně patologických jevů, realizaci preventivních opatření a koordinaci školních metodiků prevence (Vyhláška č.72/2005Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních). Pracují s rizikovými jedinci a s rizikovými skupinami žáků a pomáhají řešit problémy záškoláctví, podvádění, šikanování, agresivity aj.
- *kurátor pro mládež* – je odborný specializovaný pracovník sociálního referátu, který se mj. zabývá nezletilými dětmi do 15 let, jež se dopustily trestného činu nebo přestupku, dětmi a mladistvými s opakovanými poruchami chování- jako je šikana, agresivita, alkoholismus aj.
- *střediska výchovné péče pro děti a mládež* – poskytuje všestrannou preventivně výchovnou péči dětem a mládeži s negativními jevy chování, pokud nejsou

důvody pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve speciálních výchovných zařízeních. Poskytují konzultace, odborné informace, zajišťují prevenci a terapii sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Mohou poskytovat jak ambulantní tak internátní péči.

- *dětské krizové centrum* – toto zařízení se zaměřuje na diagnostiku, terapii dětí tzv. CAN syndromu – tedy týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí. Pomáhá šikanovaným dětem, jejich rodinám, poskytuje konzultační a školicí služby pracovníků zabývajících se touto problematikou. (Bendl, 2003)
- *diagnostický ústav* - je to zařízení, které přijímá děti, resp. poskytuje péči jinak poskytovanou rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu, dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou a dětem, u nichž bylo nařízeno předběžné opatření. Může též poskytovat péči dětem, o jejichž umístění v důsledku jejich poruch chování požádaly osoby odpovědné za výchovu. (Zákon č.109/2002Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů)

Důvodem umístění dítěte v diagnostickém ústavu může být právě šikana a když veškeré snahy o nápravu ze strany školy a spolupracujících pomáhajících institucí selhaly. Pobyt v diagnostickém ústavu může být dobrovolný nebo může být nařízený soudem. Úkolem diagnostického ústavu je vyšetřit dítě či mladistvého po stránce zdravotní, psychologické, pedagogické a sociální a doporučit další postup – například navrhnout jeho umístění do zařízení ústavní a ochranné výchovy, nebo odeslat zpět na základní školu. (Bendl, 2003)

- *policie* - spolupráce Policie ČR a resortu školství je realizována v rámci prevence Sociálně patologických jevů – jako je zejména problematika násilí, šikany a zneužívání návykových látek – a také v rámci řešení problémů vzniklých v souvislosti s těmito jevy ve školách a školských zařízeních. V rámci preventivních programů a projektů by měly být školy a školská zařízení v kontaktu s Preventivními informačními skupinami Polici ČR, které plní funkci poradenskou a informační. (Mullner, 2003) Při podezření, že šikanování naplnilo

skutkovou podstatu přestupku nebo trestného činu, je ředitel školy povinen oznámit tuto skutečnost Policii ČR. (Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, 2000)

- *psychiatrická léčebna* – jedná se o zařízení, v němž se ocitají například jedinci s vážně narušenou psychikou, osoby závislé na drogách, aj. Důvody, proč se zde ocitají děti – jsou výchovné problémy, poruchy v chování – agresivita, násilnické sklony apod. Je zde poskytována komplexní péče, děti tu pokračují ve školním vzdělávání. Psychiatrická péče je nejen formou hospitalizace, ale i formou ambulantní. (Bendl, 2003, 2004)

1.8.2. Spolupráce s rodiči agresora

Spolupráce s rodiči agresora je nezbytná, ale zároveň mnohdy velmi komplikovaná, neboť agresori často napodobují své rodiče, a tudíž je tato spolupráce někdy zcela vyloučená. Je-li dítě z dobrých poměrů, je možné žádat rodiče o důraznou domluvu, ve které dají dítěti jasně najevo své názory ohledně násilí. Je nezbytné stát si za svým a nedovolit dítěti ovládat rodiče taktikou různých výmluv. Případy, kdy rodič i přes zcela spolehlivě prokázanou skutečnost, brání své dítě za každou cenu, nejsou ojedinělé. Ještě větší problém představují rodiny nefunkční či různě narušené, které jsou jasným zdrojem patologického chování dítěte. Zde by měla nadějí na úspěch snad jen rodinná terapie, ale přesvědčit je o tom bývá často nadlidský výkon. (Lovasová, 2006) Ideální by bylo, kdyby rodiče agresorů chování spojené se šikanováním odmítli a dali jednoznačně najevo, že ho nebudou tolerovat. Agresivní děti mají problém respektovat hranice a je tedy užitečné společně stanovit jednoduchá rodinná pravidla, za jejichž plnění se musí dítě pochválit a za jejich porušování nést následky – jak uvádí Olweus-Kolář na to navazuje tím, že problémem je, že většina rodičů útočníků spolupracovat nechce a často vědomě, či nevědomě agresivní chování dítěte podporuje. Existují ovšem rodiče, kteří svým dětem chtějí pomoci destruktivní násilí zvládat, přičemž se nejvíce v našich podmínkách osvědčili odborníci z pedagogicko-psychologických poraden. (Kolář, 2004)

1.8.3. *Spolupráce s rodiči obětí*

Důležité je jednat s rodiči obětí a zdůrazňovat jim nezbytnost spolupráce s vlastním dítětem, varovat je, aby spravedlnost ukvapeně nebrali do vlastních rukou. Je nutné, aby dítě – oběť nebylo svými blízkými křivě podezříváno či dokonce trestáno.. (Lovasová, 2006) Neboť, jak už bylo napsáno výše, šikanované děti se mohou cítit bezradně, stydí se hovořit o svých zážitcích, snaží se oklamat rodiče všelijakými výmluvami. Pokud rodiče mají podezření, že se jejich dítě stalo obětí šikanování, měli by napřed zjistit, zda je takové podezření opodstatněné. Někdy je lépe se otevřeně dítěte zeptat, zda jej někdo nešikanuje. I když dítě odpoví záporně, nepřestávat sledovat příznaky. (Elliotová, 1995) Je důležité, aby rodiče získali jeho důvěru, utišili jeho strach a povzbudilo ho, aby se svěřilo. Děti mohou najít odvahu – bývá to především na počátku- a snaží se rodičům se svým trápením svěřit. V tomto případě by měli rodiče svým dítětem naslouchat, projevovat citovou podporu a brát všechno, co říká, zcela vážně. (Kolář, 2005)

Drtilová (Kadlečková, 2005) zdůrazňuje, že šikanu je potřeba podchytit právě v počátečním stádiu, kdy je ještě naděje, že oběť bude ochotna mluvit o tom, co se stalo. V dalších stádiích se týraný totiž často nechá zastrašit výhrůzkami a vnutit si pocit viny- že si šikanování od spolužáků zaslouží.

Třebaže si žádné dítě šikanování vyloženě nezaslouží, existují děti, které jakoby trvale byly oběťmi šikanování. Příčinou může být jistá řetězová reakce, spuštěná prvním zážitkem, kdy se dítě třeba začalo samo považovat za vhodný objekt šikanování. Některé děti mohou být natolik citlivé, že berou všechno až příliš vážně a i malé podněty se jich hluboce dotknou. Pokud dítě trpí šikanou všude, bez ohledu, na to o jakou skupinu se jedná, je dobré zamyslet se nad tím, jak vůbec takové dítě reaguje na lidi. Příčinou může být, že například neví, jak na lidi promluvit, nebo to může být nějaký zlozvyk, neumí se rozdělit o věci,...Pokud se objeví nějaký takový důvod, je dobré pomoci dítěti takové chování změnit. (Elliotová, 1995)

Rodiče by měli ale vždy dítěti poskytnout maximální podporu, měli by se zorientovat ve vnějším obraze šikanování – tedy co , kdo, kdy, kde, jak. (Kolář, 2005)

U méně vážných forem šikanování postačí jen agresora ignorovat, nevšímat si jeho poznámek. Situace je odlišná, jestliže takové zlomyslné dítě vyhlédnutou oběť bije.

Někdy může být dobré, naučí-li se dítě bránit se protiútokem, ale je třeba postupovat obezřetně, neboť oběť bývá obvykle mnohem slabší než útočník, a tudíž je málo pravděpodobné, že by v násilné konfrontaci obstála. (Elliotová, 1995) V případě, že jde o pokročilé stadium a hrozí mu nebezpečí, je lépe nechat dítě doma. Při podezření na šikanu by rodiče měli navštívit školu a informovat ředitele a třídního učitele. Nejlépe je, když školu navštíví oba rodiče pro posílení a konstruktivní jednání. Je dobré zjistit, zda je škola schopna poskytnout odbornou pomoc, jaké mají pedagogové odborné zkušenosti se šikanováním, popřípadě s jakými specializovanými odborníky škola spolupracuje. Pokud škola nejeví zájem o řešení, či nepřesvědčí o své odborné způsobilosti, mohou se rodiče obrátit na inspektora a požadovat odbornou pomoc či přeřadit dítě na jinou školu. (Kolář, 2005) Ale může se stát, že dítě si tuto roli obětního beránka s sebou ponese i do nové školy, neboť jeho problém souvisí s jeho osobností a zranitelností. Jiným nebezpečím odchodu je, zvláště zůstává-li vyděrač nebo agresor „neprůstřelný“, a tím souhlasíme se zákonem silnějšího, je to právě oběť, která odchází s hanbou. (Bourcet, Grivillonová, 2006) Dalším možným řešením je zajistit právní ochranu dítěte - což znamená podat stížnost na školu, nebo jejího zřizovatele, že nezabezpečuje základní práva dítěte. Podat stížnost lze na úrovni České školní inspekce, ministerstva, poradny specializované na práva dítěte, soudu, prezidenta. Rodiče mohou dále navázat kontakt s odborníkem sami či navštívit rodiče agresora a pokusit se s nimi domluvit o nápravě situace, zajistit ochranu dítěte na cestě do školy a domů. Při závažném šikanování lze podat trestní oznámení na agresory, kteří týrají vaše dítě, na policii. Lze podat trestní oznámení i na školu jako instituci nebo jejího zřizovatele, jejíž povinností je zajistit bezpečnost dítěte, nebo kontaktovat se s orgány školy, kde mají zastoupení ostatní rodiče a společně hledat pomoc. (Kolář, 2005)

1.9. Šikana z právního hlediska, výchovná opatření

V právní praxi bývá pojem šikana používán jako synonymum pro úmyslné jednání, které je namířené proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost. Z hlediska výkladu pojmu šikanování není důležité, zda k němu dochází verbálními

útoky či fyzickým násilím nebo hrozbou násilí, rozhodující je, že se tak děje úmyslně. Samotné jednání může spočívat buď v bezprostředním konání pachatele anebo naopak v tom, že se pachatel nějakého jednání zdrží.

Z trestního hlediska je možno šikanu postihnout, jsou-li splněny dvě podmínky trestní odpovědnosti, tj. zda je naplněna stránka materiální a formální. Materiální stránka trestného činu spočívá v tom, že se pachatel dopustil jednání, které splňuje znaky konkrétního trestného činu tak, jak jsou vymezeny v trestním zákoně. Formální stránka spočívá jednak v úmyslu pachatele takového jednání se dopustit a v tom, že míra společenské nebezpečnosti jeho jednání dosahuje intenzity uvedené v zákoně. Nelze-li skutek pod některou skutkovou podstatu podřadit, nemůže se jednat o trestný čin. To ovšem neznamená, že by jednání nemohlo být postiženo jako přestupek, jsou-li splněny zákonné podmínky. U šikany může dojít k naplnění skutkové podstaty řady trestných činů, např. omezování svobody, vydírání, loupeže, ublížení na zdraví či poškozování cizí věci,... (Kolář, 2005)

1.9.1. Odpovědnost pachatelů šikany

K tomu, aby byl pachatel postižen, je třeba, aby dosáhl určitého věku. Za mladistvé se považují osoby starší 15 let, dospělost z hlediska trestní odpovědnosti nastává dosažením 18. roku věku. K trestní odpovědnosti osob mladších 15 let nedochází. To ovšem neznamená, že za určitých okolností nemohou být postiženy jinak nebo že nemohou být postiženi jejich rodiče. (Šíp, 2002)

Pokud se jedná o dítě mladší 15 let, neexistují sice sankce ve smyslu trestního či přestupkového práva, ale lze dítě umístit do ústavu. Jedná se o případy, kdy hrozí nebezpečí, že se takové dítě dopustí jednání, které je trestně postižitelné a nepomáhají jiné metody nápravy – jako jsou například pohovory s rodiči, odborníky,.. (Kolář, 2005)

Mezi jiné „mírnější“ formy potrestání agresorů patří výchovná opatření jako je například napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, snížené známky z chování, doporučení rodičům agresorů i obětí návštěvy v ambulantním oddělení SVP-střediska výchovné péče pro děti a mládež. Ve vážnějších případech lze doporučit rodičům dobrovolné umístění dítěte do pobytového odd. SVP, diagnostický pobyt žáka v místě příslušném diagnostickém ústavu, podání návrhu orgánu sociálně právní

ochrany dítěte k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu. (Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení)

1.9.2. Odpovědnost rodičů a dalších subjektů

Rodiče pachatele šikanování jsou odpovědní za výchovu resp. zanedbání výchovy dětí. Mohou se dopouštět trestného činu ohrožování mravní výchovy mládeže tím, že jí umožní vést zahálčivý nebo nemravný život.

Pokud dochází k šikanování dětí v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost za vzniklou újmu školské zařízení. Má-li škola právní subjektivitu, nese odpovědnost škola, pokud nemá, tak zřizovatel školy. Odpovědnost ředitele školy nebo pedagoga není tím vyloučena, zaměstnanec školy může být postižen pracovněprávně. Riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřekažení trestného činu může být vystaven učitel nebo vychovatel, který ví o šikanování, ale nedělá příslušné kroky k jejímu zabránění.

V důsledku šikanování může dítěti vzniknout škoda v podobě majetkové, fyzické či psychické újmy. Rodič či zákonný zástupce šikanovaného dítěte může požadovat na školském zařízení náhradu škody, a to jak škody na věcech, tak i na zdraví. (Kolář, 2005)

2. Cíl práce a hypotézy

2.1. Cíle

Pro praktickou část jsem si stanovila následující cíle:

1. Zmapovat a zachytit projevy agresivity a šikany na druhém stupni daných základních škol.
2. Zjistit, zda vysledované údaje souvisí s celkovým počtem žáků školy.
3. Zjistit, jaký postoj zaujímají k problému šikany a agresivity mezi dětmi pedagogové daných základních škol.

2.2. Dílčí cíle

Zaznamenávala jsem další, specifitější informace týkající se šikany a agresivity, a to v jaké míře se žáci druhého stupně daných základních škol setkávají s těmito projevy, co si o nich myslí, zda jim samotným bylo či je ubližováno nebo naopak, zda oni někomu jinému ubližovali, kde k šikaně podle nich nejčastěji dochází, o jakou formu šikany se jedná, kde hledají pomoc v případě potřeby, zda by pomohli šikanovanému a jak, zda se ve škole cítí bezpečně, jaké vztahy panují mezi žáky a pedagogy na dané škole. Zajímalo mě, jak podle žáků škola trestá šikanu a jak oni sami by tento problém řešili. Ptala jsem se žáků, jaké mají zájmy, co sledují v televizi, jak vnímají své rodinné prostředí.

Od pedagogů daných základních škol jsem zjišťovala, jaký názor zaujímají na problematiku dětské šikany a agresivity, jak často a kde se s ní setkávají, o jakou formu šikany šlo, kdo šikanu na dané základní škole řeší a jak, jaké preventivní metody v boji proti šikaně fungují na dané škole, zda jsou účinné, zda má vliv na výskyt šikany rodinné prostředí a způsob trávení volného času dítěte, jaké faktory ovlivňují vznik a rozvoj agresivního chování žáka.

2.3. Hypotézy

H1: Výskyt šikany je závislý na celkovém počtu žáků základní školy.

H2: Většina pedagogů nedokáže sama řešit konkrétní případy šikany

3. Metodika

3.1. Použité metody a techniky sběru dat

Ke splnění prvního a druhého cíle práce byl realizován kvantitativní výzkum. Jako metodiku výzkumu jsem zvolila metodu dotazování, techniku dotazníku. Sběr dat byl uskutečněn na třech vybraných základních školách.

Metodu dotazníku jsem použila z důvodů získání co největšího možného počtu odpovědí ze zdrojů, které mi poskytnou údaje o projevech šikanování a agresivity mezi dětmi. Dotazník obsahoval celkem 30 otázek, kladené otázky byly otevřeného, uzavřeného, polozavřeného typu a dále filtrační a kontrolní. Otázky byly dichotomické a polytomické. Po identifikačních znacích respondent (škola, pohlaví, věk) se jednotlivé dotazy vztahovaly k problematice agresivity a šikany. Při sběru dat jsem zaručila anonymitu, aby respondent, který napíše svou výpověď, nemohl být identifikován a neovlivnilo to jeho pravdivost při vyplňování dotazníku.

Při realizaci mého třetího cíle se vyskytly potíže související s náročností získávání údajů přímo od pedagogů. A tak, po dohodě s řediteli škol, jsem původně sestavený polořízený rozhovor musela koncipovat na rozhovor s pevně stanovenými otázkami. Zvolila jsem tedy metodu dotazování, techniku řízeného rozhovoru, který jsem uskutečnila celkem s 20ti pedagogy. Rozhovor se rozvíjel na základě pevně stanovených 17 otázek, které byly uzavřeného, otevřeného a polozavřeného typu. Rozhovor byl proveden osobně v předem domluvenou hodinu, délka rozhovoru byla 20 minut. Rozhovor byl tedy uskutečněn s menší časovou náročností a probíhal v rámci přestávek mezi vyučováním.

3.2. Charakteristika výzkumného souboru

Pro splnění mých cílů bylo zapotřebí nejdříve kontaktovat základní školy, respektive ředitele základních škol, kteří by mi umožnili provést výzkum na svých školách. Školy jsem volila v ústeckém regionu. Důležitým faktorem při výběru školy hrála velikost školy. Při kontaktování ředitelů základních škol jsem volila variantu osobního setkání, neboť si myslím, že je více vhodná a úspěšná pro vytvoření spolupráce. Takto jsem oslovila celkem 7 škol, které jsem si vytypovala jako vhodné pro svoji práci, na dvou školách jsem byla odmítnuta vzhledem k časové náročnosti a též, že podobný výzkum byl na jejich škole v nedávné době realizován. Ze zbývajících škol jsem si vybrala tři základní školy na základě kvótního výběru, určujícím znakem byl celkový počet žáků základní školy. Všechny zvolené školy se nacházejí na Litoměřicku. Jedná se o školu s jednou třídou v ročníku – v mé práci označované jako A, dále o školu – B- se dvěma paralelními třídami a školu C se třemi a více paralelními třídami.

Základní škola A se nachází v obci – Horní Beřkovic, vzdálené 12 km jihovýchodně od Roudnice nad Labem. Je zde celkem 9 tříd (195 žáků), žádná třída není paralelní. Pedagogický sbor je tvořen 15 pedagogy. Základní škola B je umístěna v Litoměřicích v centru města. Škola se řadí mezi středně velké školy (343 žáků a 29 pedagogů). Je zde celkem 16 tříd, přičemž na druhém stupni je 9 tříd. Třetí školou C – je základní škola v Roudnici nad Labem – stejně jako škola B je umístěná v centru města. Tato škola patří k největším školám na Litoměřicku (665 žáků, 29 tříd a 43 pedagogů).

Na dotazníky odpovídalo celkem 281 žáků 6. a 9. ročníků vybraných tří základních škol, z těchto dotazníků byly pro neúplnost čtyři vyřazeny, dále tedy pracuji s 277 respondenty. Při vyplňování dotazníků ve všech třídách jsem byla přítomná, a tudíž jsem mohla zodpovědět případné dotazy vztahující se k vyplňování dotazníku. Jednalo se spíše o dotazy týkající se přesnosti formulací či počtu odpovědí, například počtu možných odpovědí u otázek otevřeného typu. Řádně vyplněné dotazníky jsem sama od žáků vybrala, počet rozdaných dotazníků se rovnal počtu vybraných.

Pro větší přehlednost a srozumitelnost jsem znázornila počet respondentů podle jednotlivých škol, tříd a pohlaví, viz **Tabulka č. 1**.

Tabulka č. 1: Počty respondentů podle jednotlivých škol, tříd a pohlaví.

<i>Škola</i>	<i>Ročníky</i>		<i>Pohlaví</i>		<i>Celkem</i>
	6.ročník	9. ročník	Dívky	Chlapci	
<i>A</i>	20	23	22	21	43
<i>B</i>	38	43	46	35	81
<i>C</i>	71	82	65	88	153
<i>Celkem</i>	129	148	133	144	277

Zdroj: vlastní zdroj

Záměrně jsem zvolila šesté a deváté ročníky, neboť se domnívám, že vzhledem k věkovému odstupu těchto ročníků se zde mohou nejlépe projevit odlišnosti v chování žáků ve třídě a následně i v dění tamtéž.

Rozhovor jsem uskutečnila s dvaceti pedagogy (19žen, 1muž), a to se čtyřmi na základní škole A, se sedmi na základní škole B a osmi na základní škole C. Jednalo se o sedmnáct pedagogů vyučujících na druhém stupni a tři pedagogy vyučující na obou stupních základní školy s průměrnou délkou praxe 7,5 let. Osmnáct pedagogů mělo dokončené vysokoškolské vzdělání, dva byli s nedokončeným vysokoškolským vzděláním.

Celý výzkum byl realizován v roce 2007 a probíhal v obdobích: duben – červen; říjen – prosinec.

4. Výsledky

4.1. Vyhodnocení dotazníků

Odpovědi žáků získané z dotazníků znázorním pomocí grafů a tabulek a slovně popíšu v kontextu s otázkou. Údaje jsou vyjádřeny číslem relativním zaokrouhleným na dvě desetinná čísla (tj. procentuální zhodnocení výsledků, např. 7,98%), některé údaje jsou vyjádřeny absolutním číslem (tj. počet dotazníků určité položky, např. 9). Tabulky jsou dále členěny podle dalších kategorií, a to podle jednotlivých škol, popřípadě pohlaví a ročníků. Počet respondentů/odpovědí jednotlivých kategorií je v každém sloupci v tabulce vyjádřen znakem **n**, jenž vyjadřuje 100 procent pro každou kategorii.

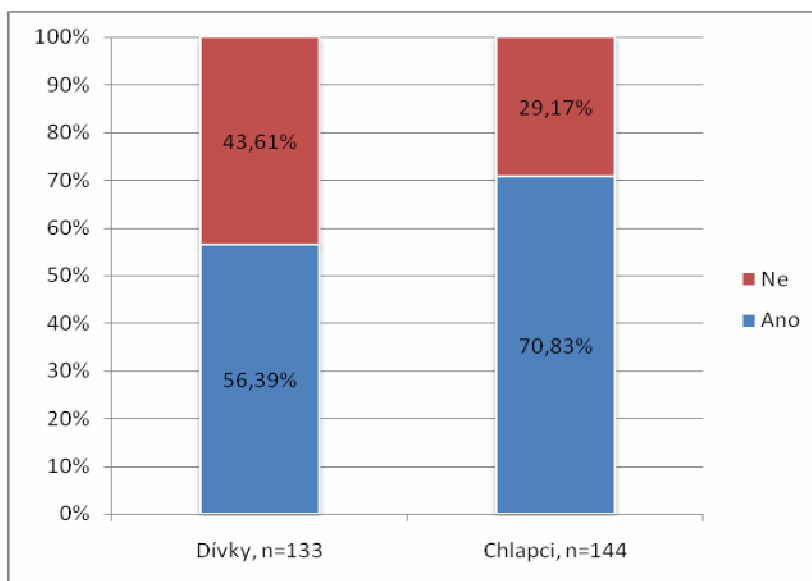
Tabulka č. 2: Myslíš si, že je vaše třída dobrý kolektiv?

Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Ano	67,44%	45,68%	72,55%	63,90%
Ne	32,56%	54,32%	27,45%	36,10%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Z tabulky vyplývá, že nejvíce je spokojeno se svým kolektivem respondentů školy C (72,55%), ve škole A je to 67,44% a ve škole B pak 45,68% dotázaných. Jak hodnotí kolektiv ve třídě chlapani a dívky, ukazuje následující graf.

Graf č. 1: Spokojenost s kolektivem dle pohlaví.

Zdroj: vlastní výzkum

Z grafu lze vyčíst, že více spokojeni s kolektivem jsou chlapci – 70,83% dotázaných. Naopak 43,61% dívek je se svým kolektivem ve třídě nespokojeno.

Tabulka č. 3: Máš ve třídě dobrého kamaráda/kamarádku?

Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Ano	97,67%	91,36%	95,42%	94,58%
Ne	2,33%	8,64%	4,58%	5,42%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

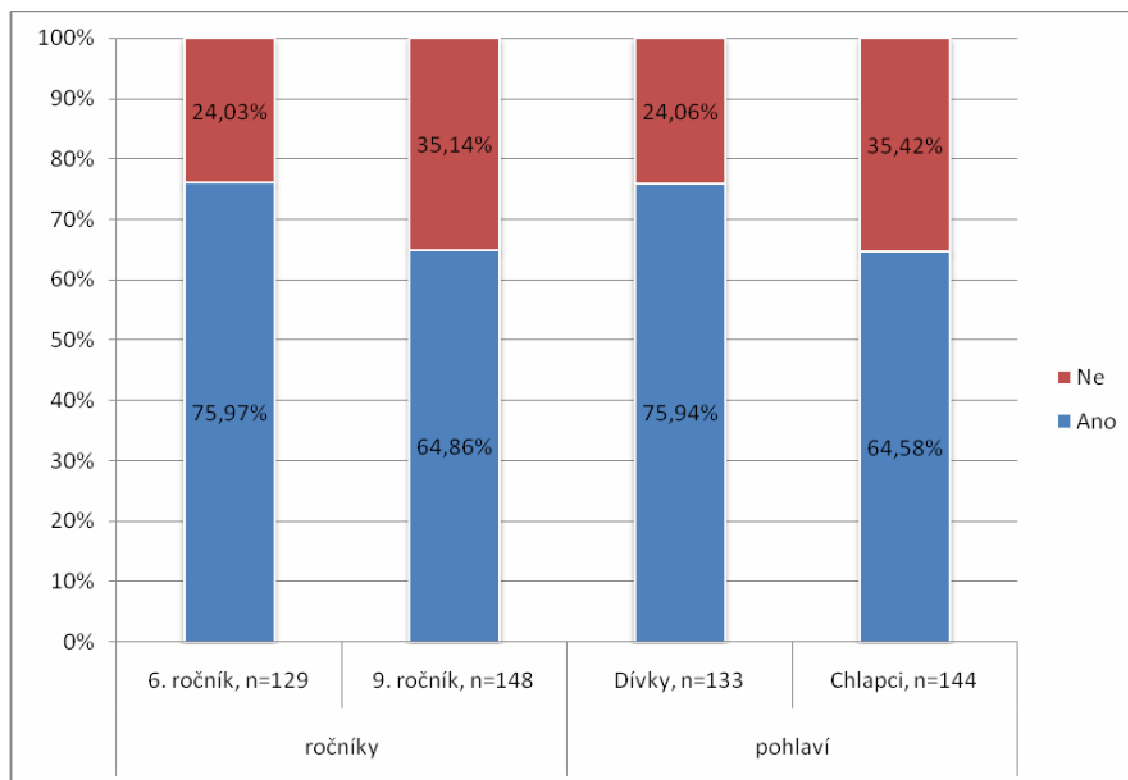
Ve všech zkoumaných školách se respondenti převážnou většinou shodli na odpovědi „ano“, což znamená, že mají dobrého kamaráda či kamarádku. Nejvíce se tak domnívalo 97,67% dotazovaných žáků školy A, ve škole C to bylo 95,42% a ve škole B 91,36%.

Tabulka č. 4: Patříš ve třídě do nějaké party?

Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Ano	79,07%	70,37%	67,32%	70,04%
Ne	20,93%	29,63%	32,68%	29,96%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Nejvíce žáků (79,07%) školy A odpovídalo na tuto otázku souhlasně, tedy že patří do nějaké party, pak to byli žáci školy B – 70,37% a škola C-67,32%. Následující graf ukazuje, jaký vliv má pohlaví a věk na členství v partě.

Graf č.2: Členství v partě dle pohlaví a věku.

Zdroj: vlastní výzkum

Nejvíce dívek (75,94%) uvedlo, že patří do nějaké party. Podle ročníku stejnou odpověď zvolilo 75,97% respondentů šestých tříd.

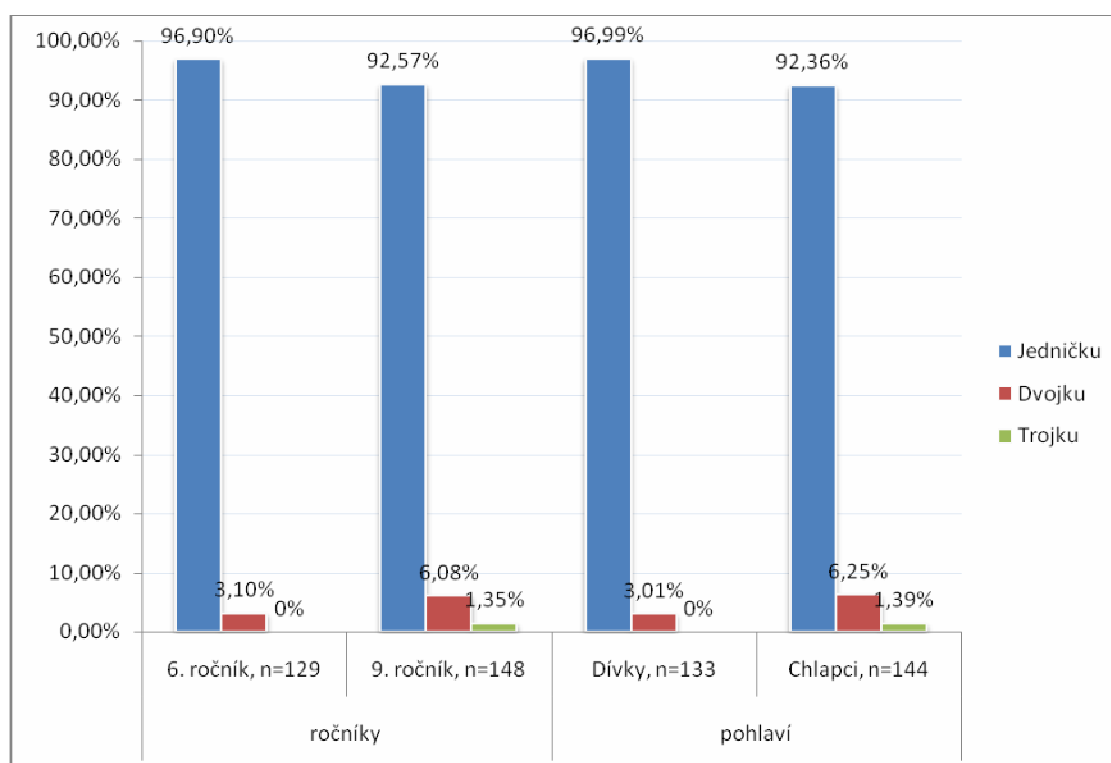
Tabulka č. 5: Jakou známku jsi dostal(a) na vysvědčení z chování ?

Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Jedničku	93,02%	92,59%	96,08%	94,59%
Dvojku	6,98%	4,94%	3,92%	4,69%
Trojku	0%	2,47%	0%	0,72%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Z tabulky vyplývá, že nejvíce dostalo na vysvědčení jedničku z chování respondentů z největší školy – C (96,08%); ve škole A -93,02% a ve škole B -92,59% respondentů.

Graf č. 3: Známky z chování dle ročníku a pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

Sníženou známku z chování má nejvíce dotazovaných žáků 9. ročníků- 7,43% a chlapců- 7,64%.

Tabulka č. 6: Víš o někom, komu je ubližováno na vaší škole?

Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Ano	20,93%	56,79%	23,53%	32,85%
Ne	79,07%	43,21%	76,47%	67,15%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Většina respondentů školy B odpovědělo „ano“ (56,79%), což znamená, že nejvíce vědí o někom, komu je ubližováno na jejich škole. Na školách A (20,93%) a C (23,53%) je počet těch, kteří o šikaně ví, téměř shodný. Další tabulka a graf ukazují na situaci ve třídě.

Tabulka č. 7 : Je někomu ubližováno ve tvé třídě?

Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Ano	13,95%	43,21%	18,95%	25,27%
Ne	86,05%	56,79%	81,05%	74,73%
Celkem	100%	100%	100%	100%

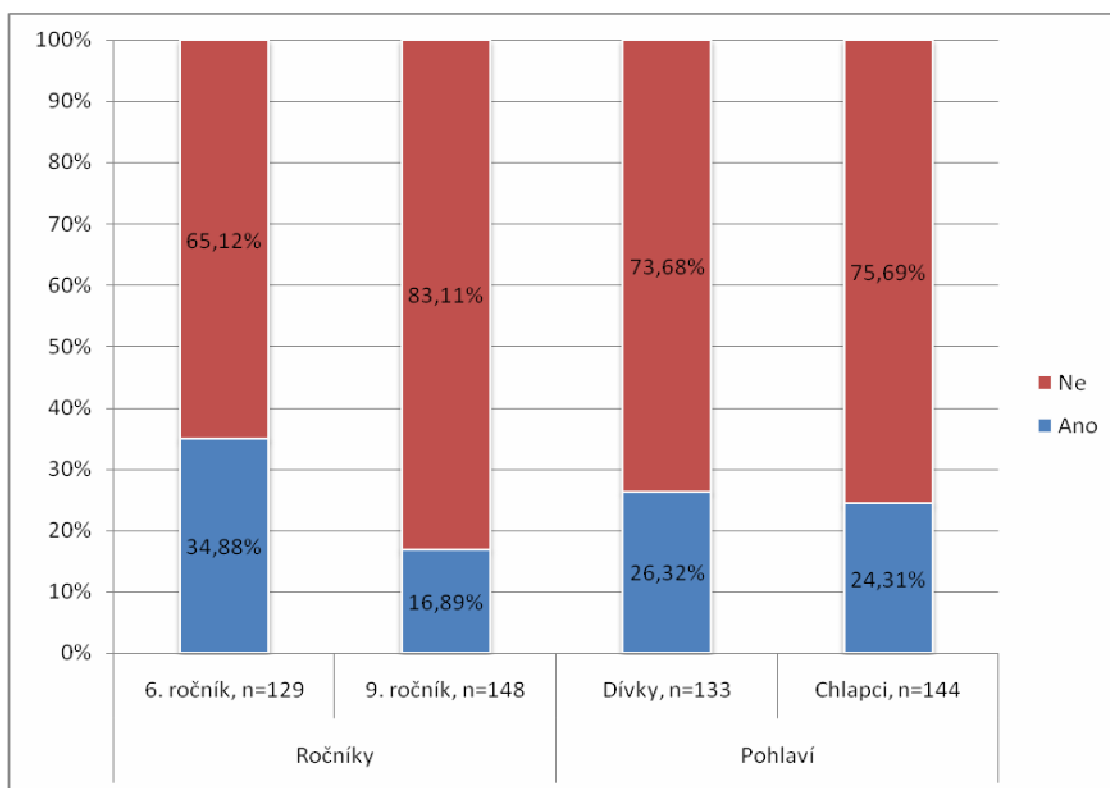
Zdroj: vlastní výzkum

Nejvíce bezpečno ve třídách je podle výpovědi respondentů na ZŠ A – 86,05% dotazovaných odpovědělo, že neví o nikom, komu je ubližováno, na škole C zvolilo stejnou odpověď 81,05% a na škole B to bylo jen 56,79% respondentů.

Následující graf hodnotí šikanu ve třídě z hlediska pohlaví a věku respondentů.

Graf č. 4: Je někomu ubližováno ve tvé třídě?

– vyhodnocení odpovědí dle ročníku a pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

Nejvíce dotazovaných žáků 6. ročníků (34,88%) ví o šikanování ve třídě a podle pohlaví pak více dívky (26,32%).

Tabulka č. 8: Ublížíval nebo ubližuje ti někdo?

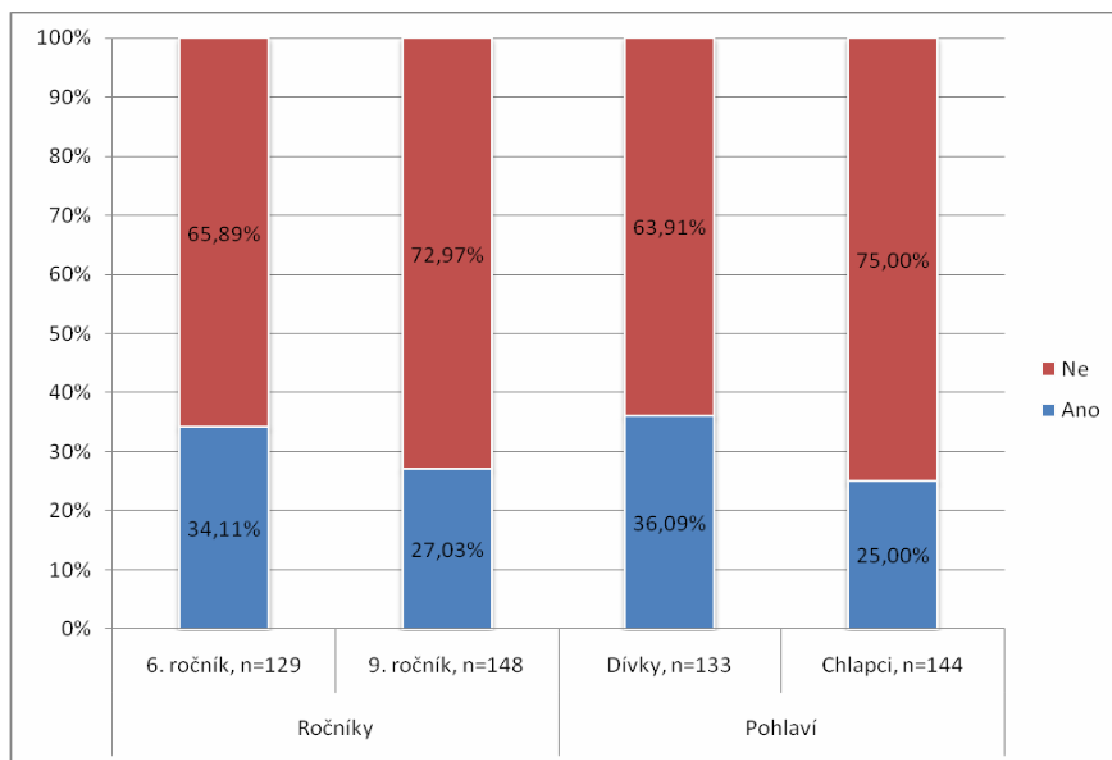
Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Ano	20,93%	41,98%	26,80%	30,32%
Ne	79,07%	58,02%	73,20%	69,68%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Téměř 42% respondentů školy B přiznalo, že jim někdo ublížil; ve škole C – 26,80%; ve škole A – 20,93%. Při celkovém hodnocení vychází, že bylo ublíženo 30,26% ze všech respondentů.

Graf č. 5: Ublížíval nebo ubližuje ti někdo?

– vyhodnocení dle ročníku a pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

Z grafu vyplývá, že více obětí se vyskytuje mezi dotazovanými dívkami a více mezi respondenty šestých tříd. Následující tabulka a graf znázorňují, jak často je šikanovaným ubližováno.

Na následující otázky odpovídali jen respondenti, kteří byli/nebo jsou obětí šikany. Ostatní respondenti pokračovali otázkou: „*Myslíš si, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?*“

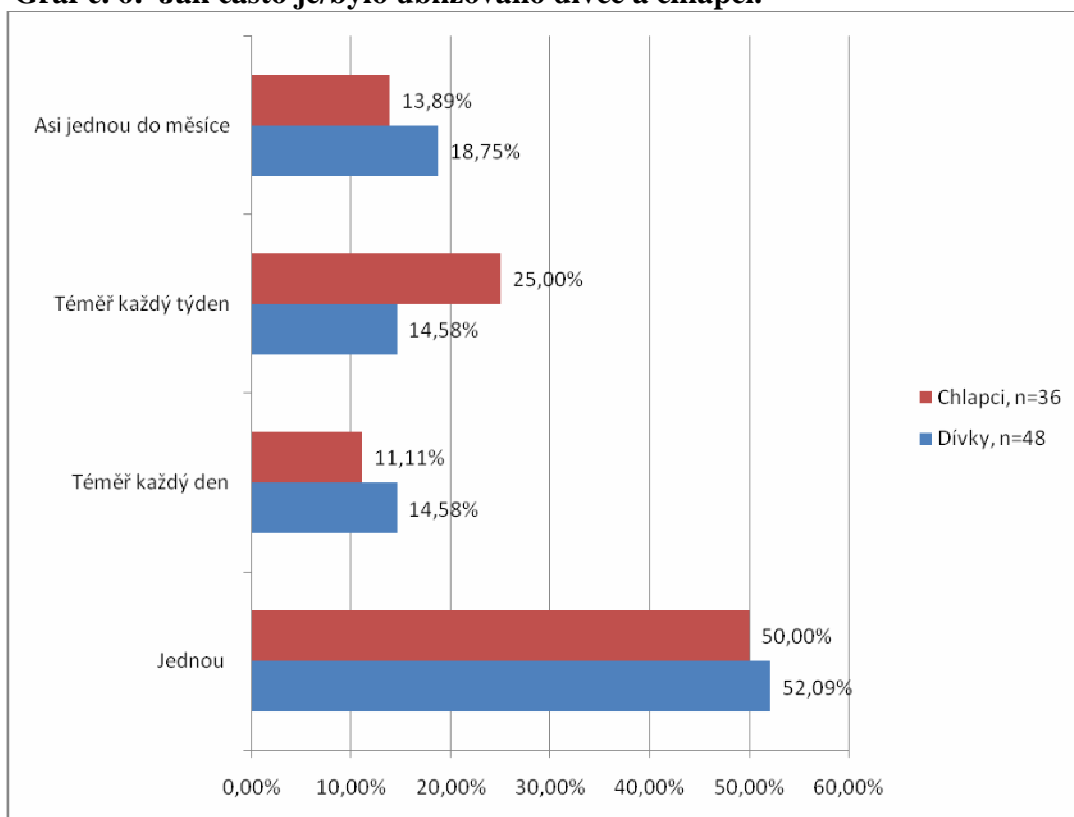
Tabulka č. 9: Jak často ti je/bylo ubližováno?

Odpověď	A, n=9	B, n=34	C, n=41	Celkem, n=84
Jednou	55,56%	47,06%	53,66%	51,19%
Téměř každý den	11,11%	8,82%	17,08%	13,09%
Téměř každý týden	11,11%	26,47%	14,63%	19,05%
Asi jednou do měsíce	22,22%	17,65%	14,63%	16,67%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Na tuto otázku odpovídali jen ti, kteří se stali obětmi šikanování. Šikanování žáci odpovídali většinou „jednou“ – ve škole A to bylo 55,56% respondentů; ve škole C – 53,66% a ve škole B – 47,06% dotazovaných. Není zanedbatelné procento s vyšší frekvencí ubližování - zejména žákům školy B (52,94%) . Následující graf ukazuje, jak často bylo ubližováno dívky a chlapci.

Graf č. 6: Jak často je/bylo ubližováno dívky a chlapci.

Zdroj: vlastní výzkum

Přibližně polovina šikanovaných dívek a chlapců uvedla, že jim bylo ublíženo jen jednou, variantu „téměř každý den“ pak zvolilo 11,11% chlapců a 14,58% dívek.

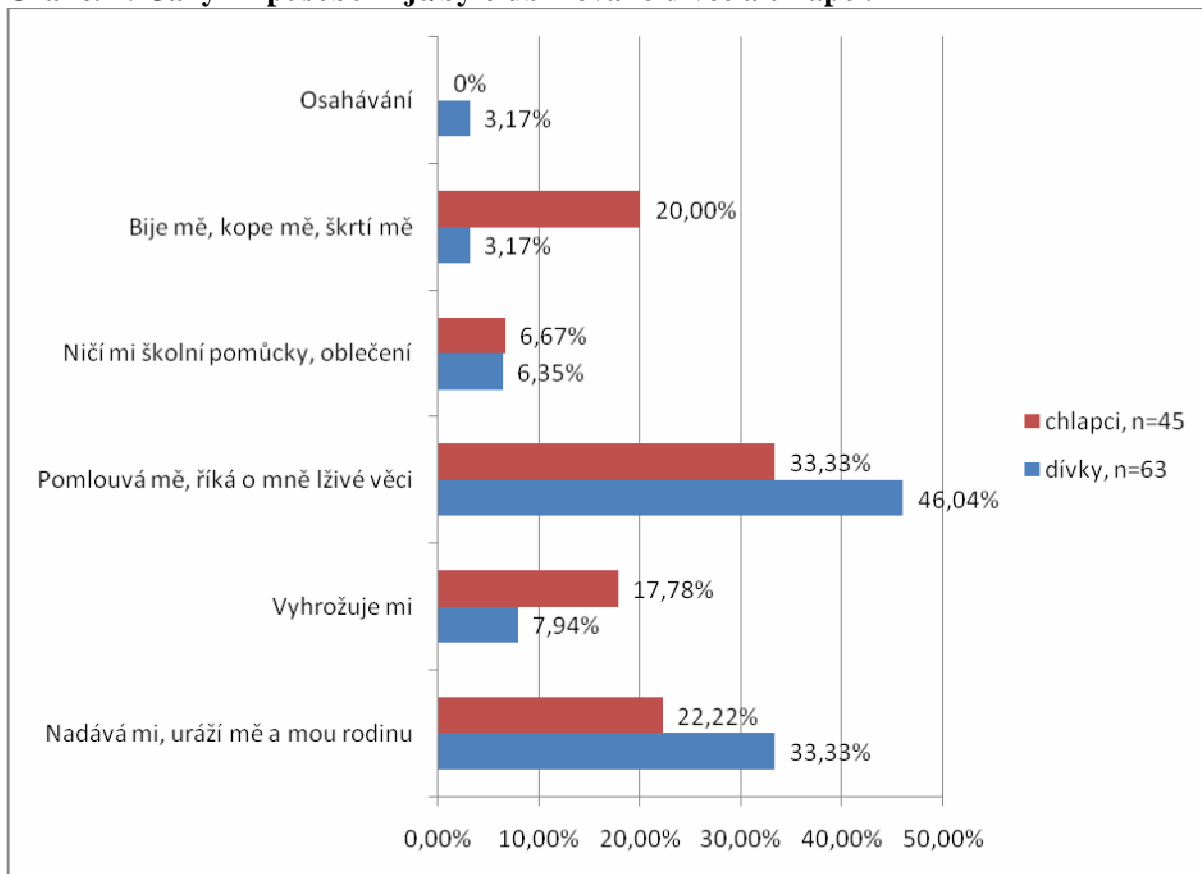
Tabulka č. 10: Jakým způsobem ti je/bylo ubližováno?

Odpověď	A, n=15	B, n=42	C, n=51	Celkem, n=108
Nadává mi, uráží mě a mou rodinu	33,33%	28,57%	27,45%	28,70%
Vyhrožuje mi	0%	16,67%	11,77%	12,04%
Pomlouvá mě, říká o mně lživé věci	46,66%	33,33%	45,10%	40,74%
Ničí mi školní pomůcky, oblečení	6,67%	9,52%	3,92%	6,48%
Bije mě, kope mě, škrtí mě	6,67%	9,52%	11,76%	10,19%
Osahávání	6,67%	2,39%	0%	1,85%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Na tuto otázku mohli šikanovaní respondenti volit více variant odpovědí. Tabulka znázorňuje, že nejvíce je zastoupena verbální agrese – nadávky, pomluvy, vyhrožování -81,48%. Fyzická agrese se nejvíce objevuje ve škole C -11,76%; ve škole B – 9,52% a ve škole A 6,67% případů. Další formou ubližování bylo sexuální obtěžování – a to nejvíce ve škole A -6,67% ; ve škole B – 2,39%, ve škole C se tato forma ubližování v odpovědích nevyskytuje.

Graf č. 7: Jakým způsobem je/bylo ubližováno dívce a chlapci.

Zdroj: vlastní výzkum

Z odpovědí šikanovaných dívek vyplývá, že nejčastější formou ubližování jsou pomluvy- 46,04%, dále nadávky a urážky – 33,33%; vyhrožování – 7,94%; ničení školních pomůcek, oblečení – 6,35%; bití a škrtení – 3,17% a stejné procento odpovědí zaujímalo sexuální obtěžování v podobě osahávání. Šikanovaní chlapci nejčastěji uváděli pomluvy – 33,33%; nadávky a urážky – 22,22%; fyzickou agresi – 20% a vyhrožování – 17,78%.

Tabulka č. 11: Kdo ti ubližuje?

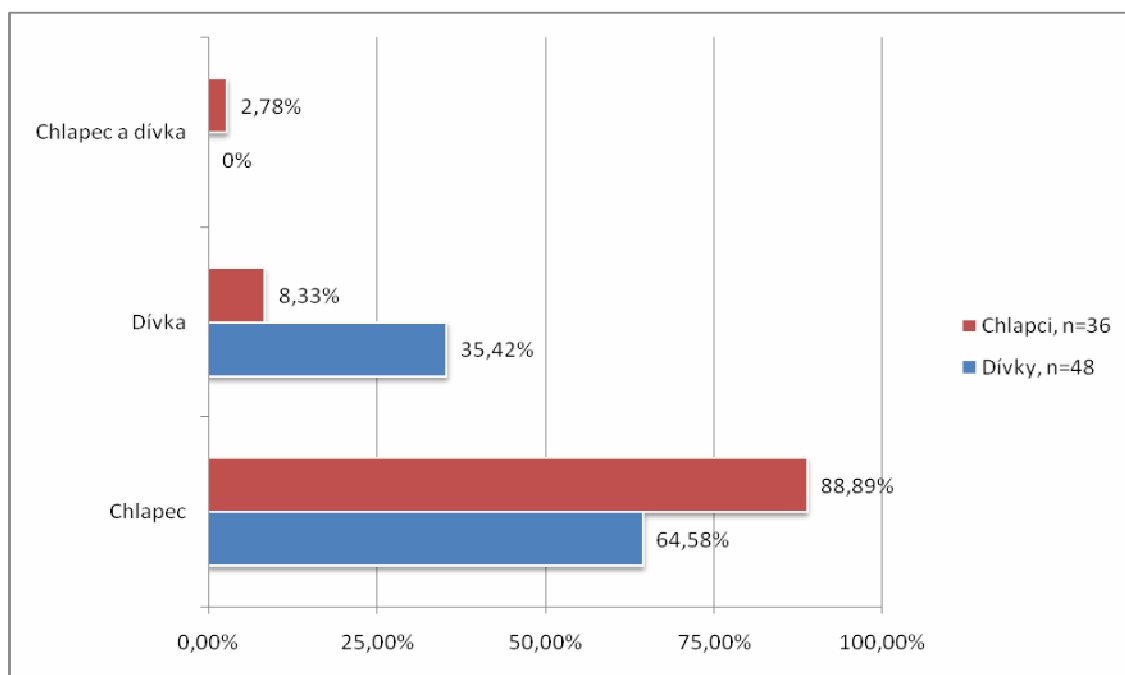
Odpověď	A, n=9	B, n=34	C, n=41	Celkem, n=84
Chlapec	55,56%	70,59%	82,93%	75,00%
Dívka	44,44%	29,41%	14,63%	23,81%
Chlapec a dívka	0%	0%	2,44%	1,19%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Podle odpovědí šikanovaných lze vidět ve třech čtvrtinách případů, že agresorem je chlapec. Podle hodnocení škol pak nejvíce ve škole C -82,93%; ve škole B – 70,59% a ve škole A – 55,56%.

Graf č. 8: Kdo ti ubližuje?

- vyhodnocení odpovědí dle pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

Dle údajů v grafu je možné vidět, že chlapec ubližuje zase chlapci v 88,89% případech, zatímco dívka ubližuje chlapci v 8,33%. Šikanované dívky uvedly za své agresory v 64,58% chlapce a v 35,42% dívku.

Tabulka č. 12: Ten, kdo ti ubližuje, je:

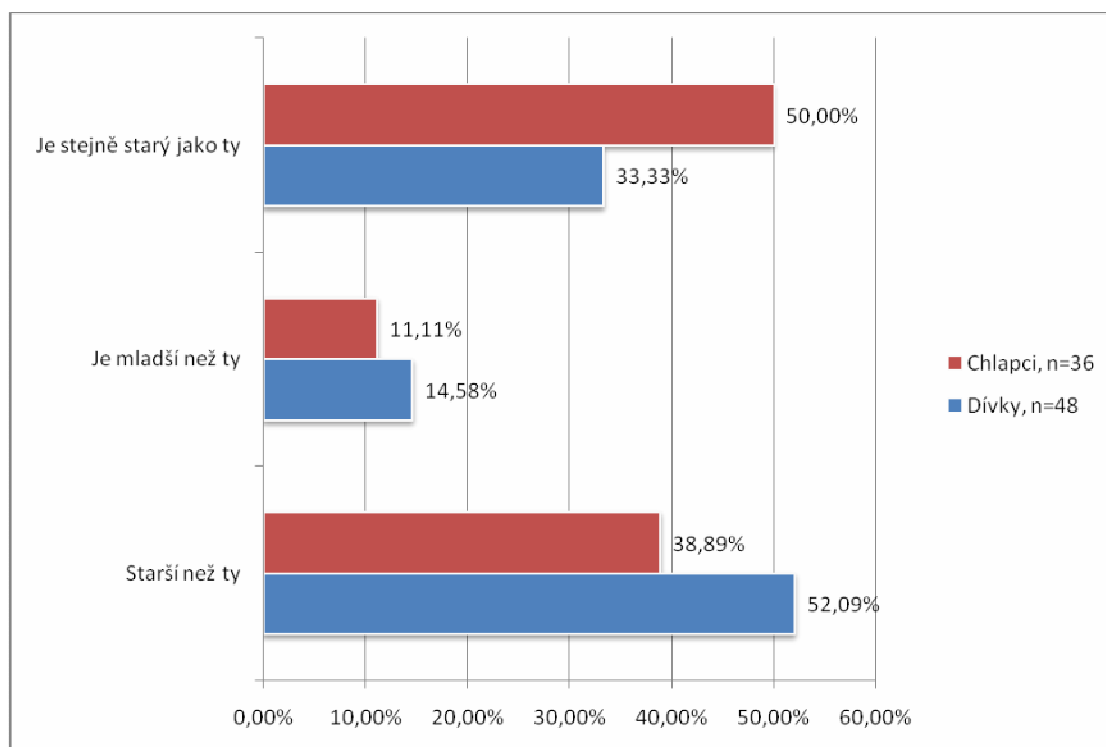
Odpověď	A, n=9	B, n=34	C, n=41	Celkem, n=84
Starší než ty	44,44%	50,00%	43,90%	46,43%
Je mladší než ty	0%	11,76%	17,07%	13,10%
Je stejně starý jako ty	55,56%	38,24%	39,03%	40,47%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Většina šikanovaných respondentů uvádí, že jim bylo ubližováno agresorem/agresory buď stejně starými, anebo staršími než jsou oni. Ve škole C pak byly oběti ve vztahu k agresorovi staršími – 17,07% a ve škole B – 11,76%. Zda měl vliv věk agresora na pohlaví oběti, lze vidět v následujícím grafu.

Graf č. 9: Věk agresorů

– dle odpovědí šikanovaných dívek a chlapců

Zdroj: vlastní výzkum

Šikanované dívky většinou uváděly, že se jednalo o staršího agresora/agresory než byly ony samy. Chlapcům bylo ubližováno v polovině případech šikanování stejně starým agresorem/agresory.

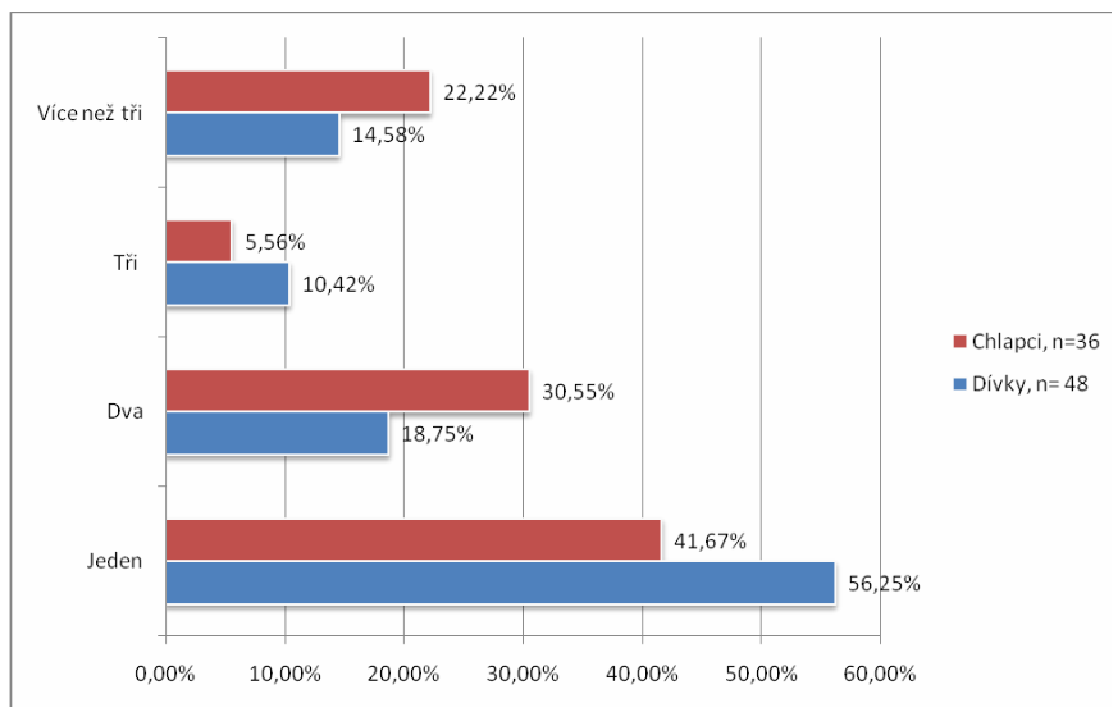
Tabulka č. 13: Kolik je těch, kteří ti ubližují?

Odpoověď	A, n=9	B, n=34	C, n=41	Celkem, n=84
Jeden	44,45%	61,76%	41,46%	50,00%
Dva	22,22%	14,71%	31,71%	23,81%
Tři	22,22%	8,82%	4,88%	8,33%
Více než tři	11,11%	14,71%	21,95%	17,86%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 10: Kolik je těch, kdo ti ubližují?

– vyhodnocení odpovědí dle pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

Více jak polovina šikanovaných respondentů školy B odpovědělo, že jim je/bylo ubližováno jen jedním aktérem, ve školách A, C se jednalo o aktéry ubližujících ve skupinách. Je patrné, že chlapcům je ubližováno většinou více jak jedním šikanujícím.

Tabulka č. 14: Kde je ti ubližováno?

Odpověď	A, n=15	B, n=45	C, n=51	Celkem, n=111
Ve třídě	53,33%	33,33%	56,87%	46,85%
Na chodbě	0%	20,01%	5,88%	10,81%
Na záchodě	0%	6,67%	3,92%	4,50%
Na hřišti	13,33%	4,44%	7,84%	7,21%
V tělocvičně	13,33%	0%	3,92%	3,60%
Cestou z/do školy	20,01%	17,78%	123,73%	16,22%
V šatně	0%	4,44%	0%	1,80%
Všude	0%	13,33%	7,84%	9,01%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Zde mohlo být uváděno šikanovaným respondentem více variant odpovědí. Z výpovědi šikanovaných respondentů vyplývá, že nejčastěji k jejich šikanování dochází ve škole, a to především ve třídě (46,85%). 16,22% šikanovaných uvádí, že je jim ubližováno cestou do školy a ze školy.

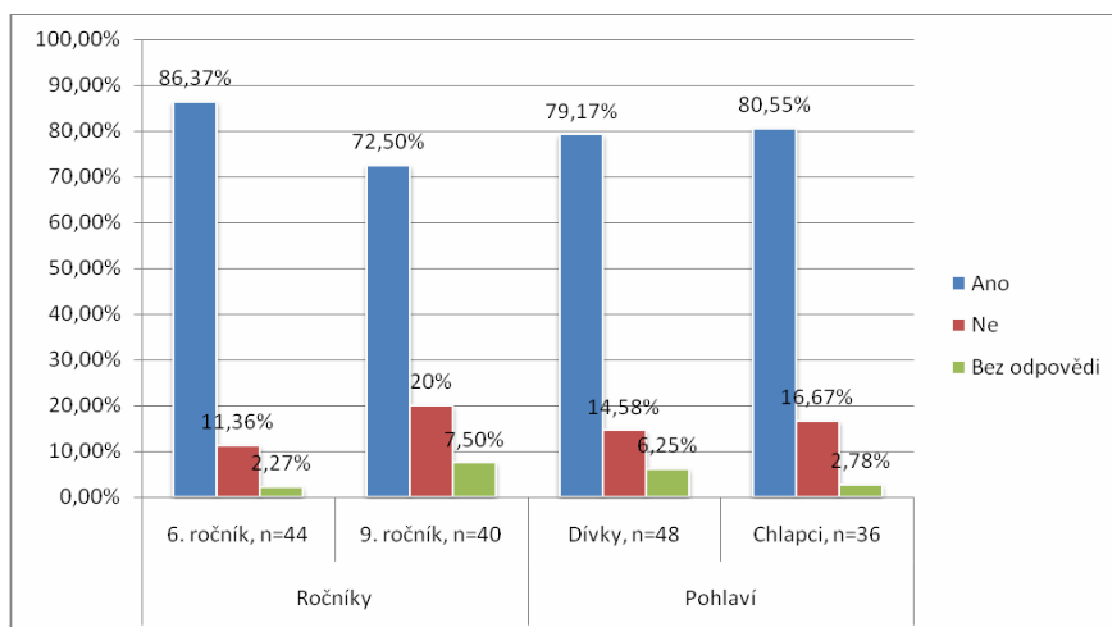
Tabulka č. 15: Zkusil(a) ses bránit?

Odpověď	A, n=9	B, n=34	C, n=41	Celkem, n=84
Ano	77,78%	82,35%	78,05%	79,76%
Ne	22,22%	11,77%	17,07%	15,48%
Bez odpovědi	0%	5,88%	4,88%	4,76%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 11: Zkusil(a) ses bránit?

– vyhodnocení odpovědí dle ročníku a pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

Podle údajů v tabulce a grafu se jako nejvíce odvážnými jeví respondenti školy B, kde se zkusilo bránit 82,35% šikanovaných. Ve škole C - 78,05% a ve škole A 77,78%. Podle ročníku se zkusilo bránit více dotazovaných žáků 6. tříd – 86,37% a podle pohlaví více chlapců – 80,55%..

Tabulka č. 16: Řekl(a) jsi o tom někomu?

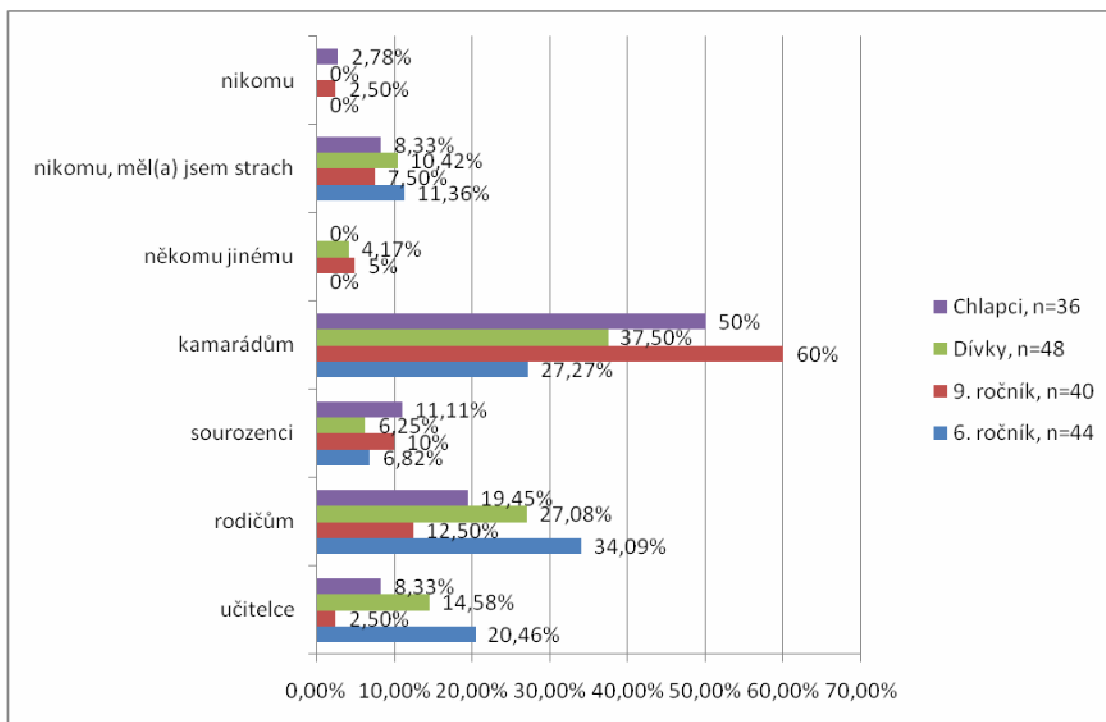
Odpověď	A, n=9	B, n=34	C, n=41	Celkem, n=84
Učitelce/učiteli	33,33%	8,82%	9,76%	11,91%
Rodičům	33,33%	17,65%	26,83%	23,81%
Sourozenci	11,11%	8,82%	7,31%	8,33%
Kamarádům	22,23%	44,12%	46,34%	42,86%
Někomu jinému	0%	5,88%	0%	2,38%
Nikommu, měl(a) jsem strach	0%	11,77%	9,76%	9,52%
Nikommu	0%	2,94%	0%	2,78%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Nejčastěji se žáci - dle údajů v tabulce - svěřili, že jsou šikanováni, kamarádům a rodičům – ve škole C – jsou to téměř tři čtvrtiny šikanovaných – 73,17%; ve škole A je to 55,56%, ve škole B – 61,77% šikanovaných. Učiteli/učitelce se nejvíce svěřilo respondentů školy A – 33,33%, ve škole C – 9,76% a ve škole B – 8,82%. Není zanedbatelné procento (9,52%) šikanovaných dívek a chlapců, kteří se nikomu nesvěřili – například z důvodu, že mají strach. Jak odpovídali na tuto otázku dívky a chlapci, ukazuje následující graf.

Graf č. 12: Řekl(a) jsi o tom někomu?

– vyhodnocení odpovědí dle ročníku a pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

Mladší žáci mají větší důvěru k rodičům a pedagogovi, a to více jak polovina dotazovaných žáků šestých ročníků – 54,55%. Deváté třídy volily kamarády – 60%. Ve vztahu k učitelům byly více důvěřivé dívky – 14,58%.

Tabulka č. 17: Ten, komu ses svěřil(a), pomohl ti?

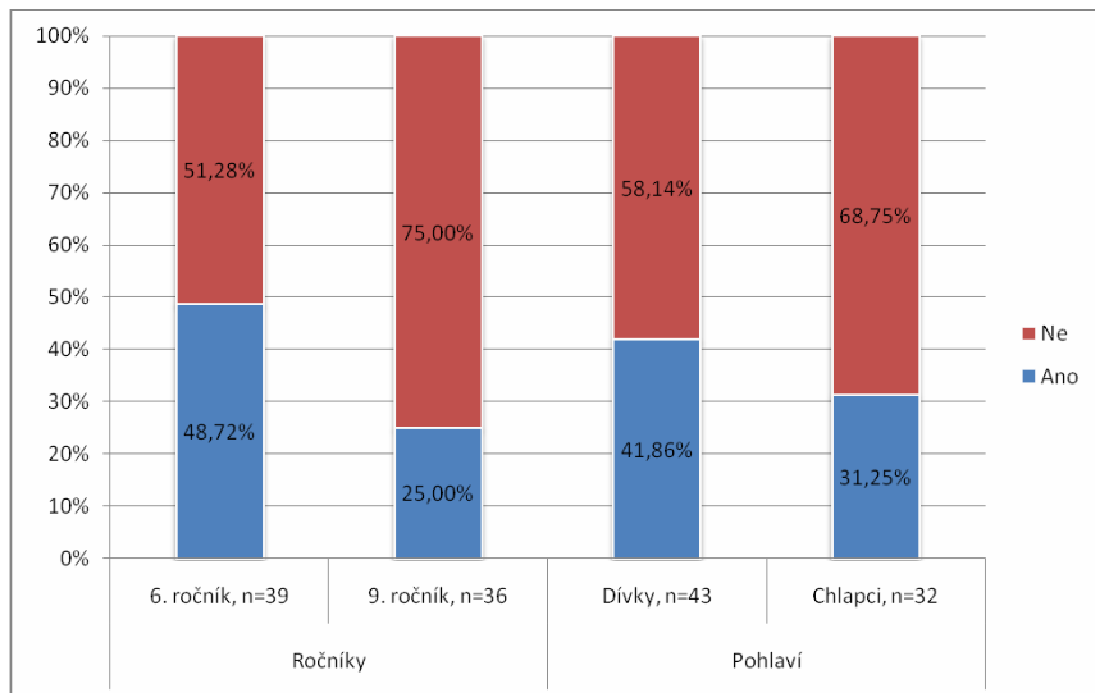
Odpověď	A, n=9	B, n=34	C, n=41	Celkem, n=75
Ano	44,44%	34,48%	37,84%	37,33%
Ne	55,56%	65,52%	62,16%	62,67%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Na tuto otázku odpovídali jen ti, kteří v předchozí otázce uvedli osobu, jíž se svěřili- tedy celkovým počtem respondentů bylo 75. Jak vyplývá z tabulky, alarmujícím zjištěním je to, že více jak polovině ubližovaných žáků (62,67%) nebylo pomoheno osobou, které se svěřili. Nejvíce tomu tak bylo ve škole B – 65,52%.

Graf č. 13: Ten, komu ses svěřil(a), pomohl ti?

– vyhodnocení odpovědí dle ročníku a pohlaví

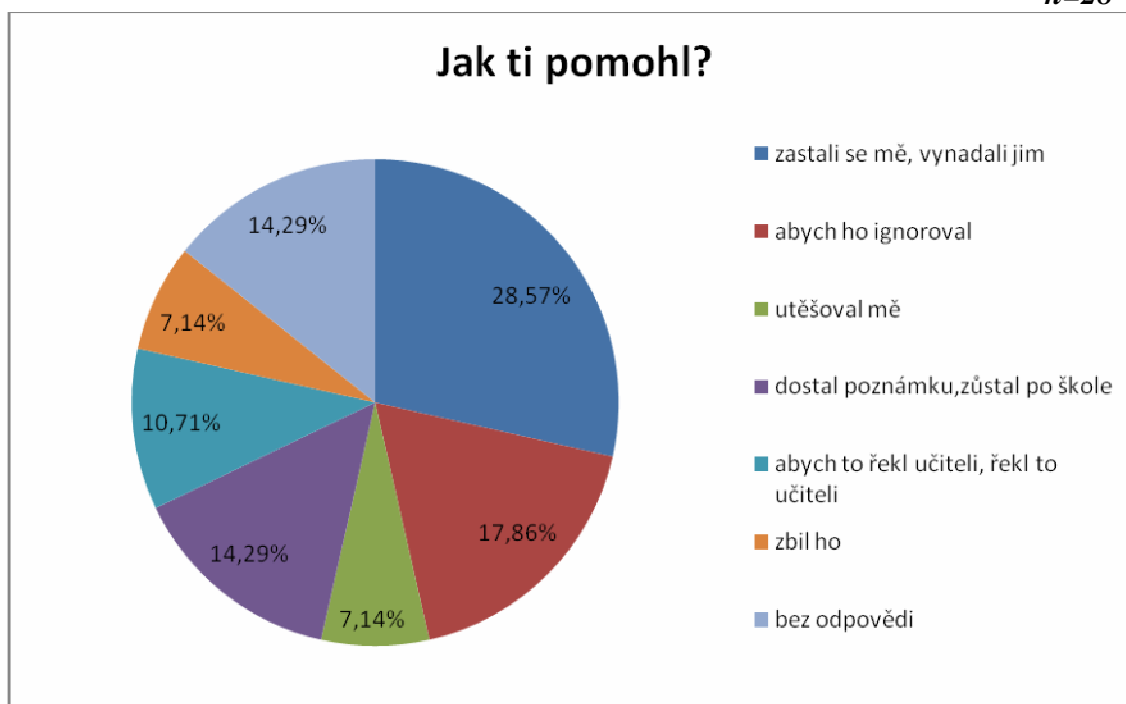

Zdroj: vlastní výzkum

Více dotazovaných chlapců (68,75%) a respondentů devátých tříd (75%) jsou názoru, že jim nebylo pomoheno. Naopak 41,86% dotazovaných dívek a 48,72% dotazovaných žáků šestých tříd získalo pomoc od člověka, kterému se svěřili. Jak ukazuje následující graf, způsobů pomoci bylo několik.

Graf č. 14: Způsoby pomoci

n=28

Na tuto otázku odpovídali respondenti, kterým bylo pomoheno. Nejčastějším způsobem pomoci byly odpovědi: „zastali se mě, vynadali jim“ (28,57%) a rada: „abych ho/t je ignoroval(a)“ (17,86%). Mezi způsoby pomoci bylo uváděno, že agresor byl potrestán poznámkou nebo zůstal po škole; dále odpověď „abych to řekl učiteli, řekl to učiteli“ aj.

Tabulka č. 18: Myslíš si, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?

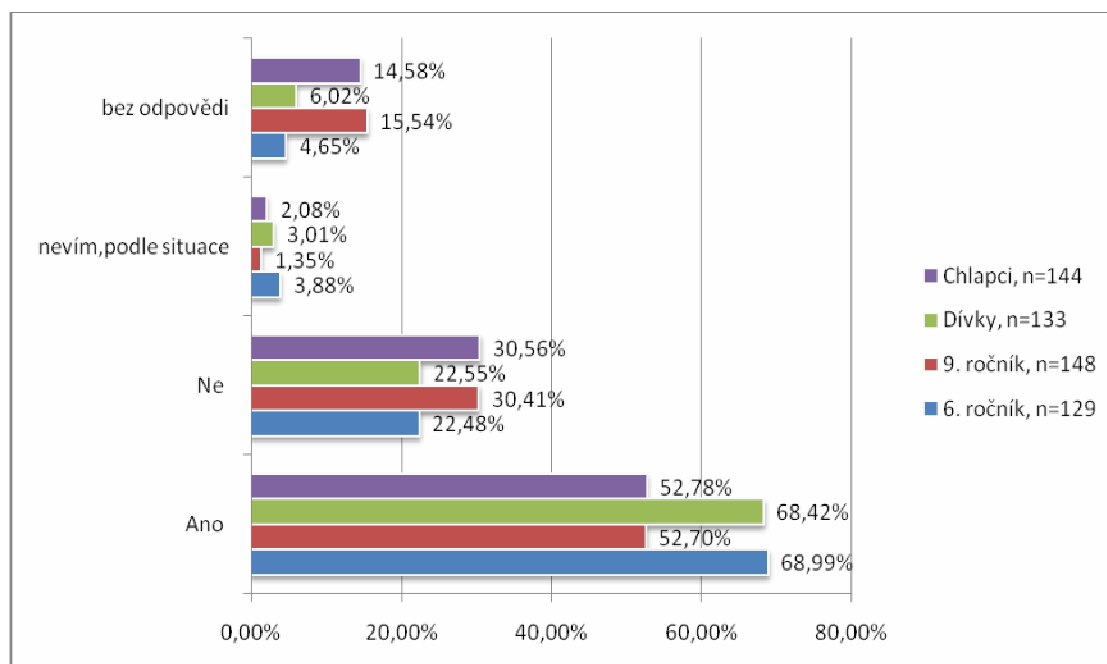
Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Ano	65,12%	51,85%	63,40%	60,29%
Ne	23,25%	35,80%	22,88%	26,71%
Nevím, podle situace	0%	0%	4,57%	2,53%
Bez odpovědi	11,63%	12,35%	9,15%	10,47%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

V případě potřeby by o pomoc požádalo učitele 65,12% respondentů školy A; 63,40% školy C a 51,85% dotazovaných žáků školy B. V celkovém hodnocení odpovědí pak vychází, že 60,29% všech respondentů si myslí, že je dobrým nápadem požádat o pomoc učitele; 26,71% dotázaných je opačného názoru.

Graf č. 15: Myslíš si, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?

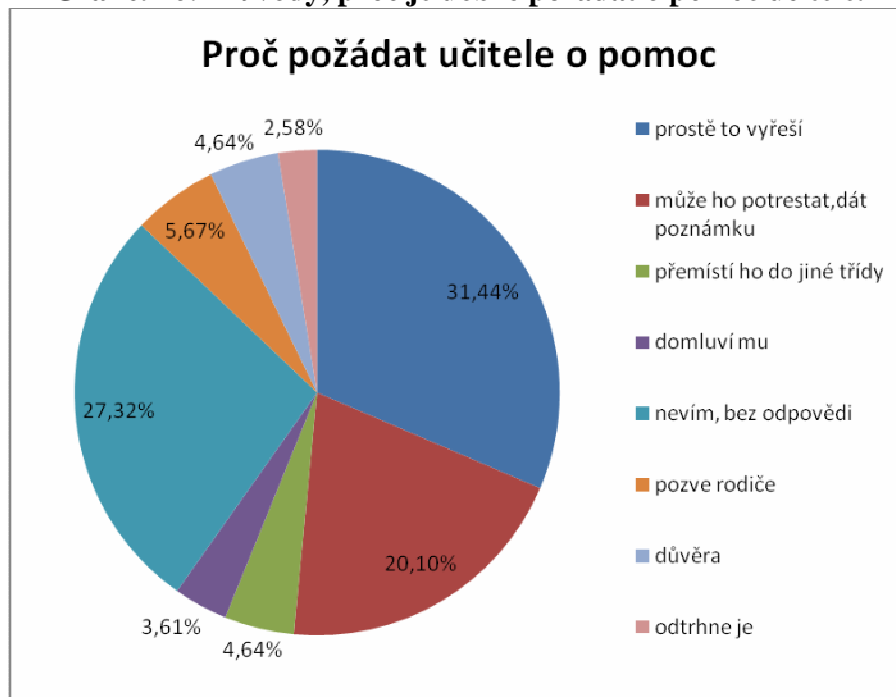
– vyhodnocení odpovědí dle ročníku a pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

Více důvěřivými k učiteli, jak vyplývá z údajů v grafu, jsou mladší žáci – 68,99% a podle pohlaví 68,42% všech dotazovaných dívek. Grafy níže uvedené znázorňují důvody, proč požádat či nepožádat o pomoc učitele.

Graf č. 16: Důvody, proč je dobré požádat o pomoc učitele.

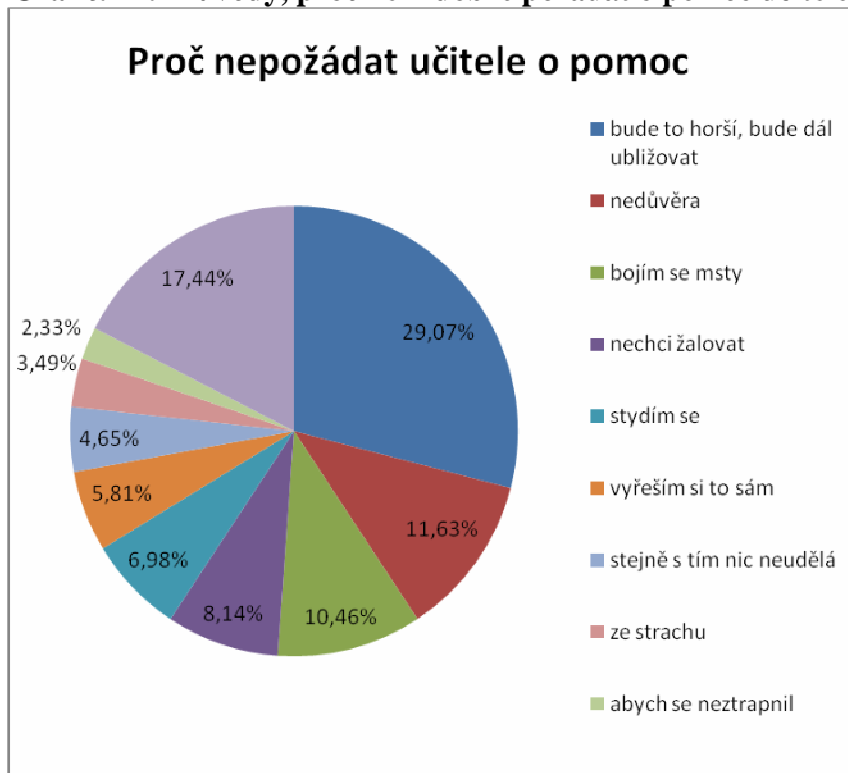

Zdroj: vlastní výzkum

n=194

Dotazovaní žáci mohli uvést více důvodů, proč je dobré požádat o pomoc učitele. Z grafu vyplývá, že respondenti byli v odpovědích méně specifičtější, odpověď „*prostě to vyřeší*“ byla vyslovena v 31,44% případech. Vysoké procento odpovědí (27,32%) nebylo buď vysloveno anebo respondent uvedl „*nevím*“. Odpověď „*důvěra*“ zvolilo jen 4,64% žáků.

Graf č. 17: Důvody, proč není dobré požádat o pomoc učitele.

Zdroj: vlastní výzkum

$n=86$

Také zde bylo uvedeno více odpovědí než byl počet respondentů.

Dotazovaní žáci by nevyhledali pomoc učitele převážně proto, že se bojí, aby se situace nezhoršovala (29,07%) a také proto, že v 11,63% svému učiteli nedůvěřují.

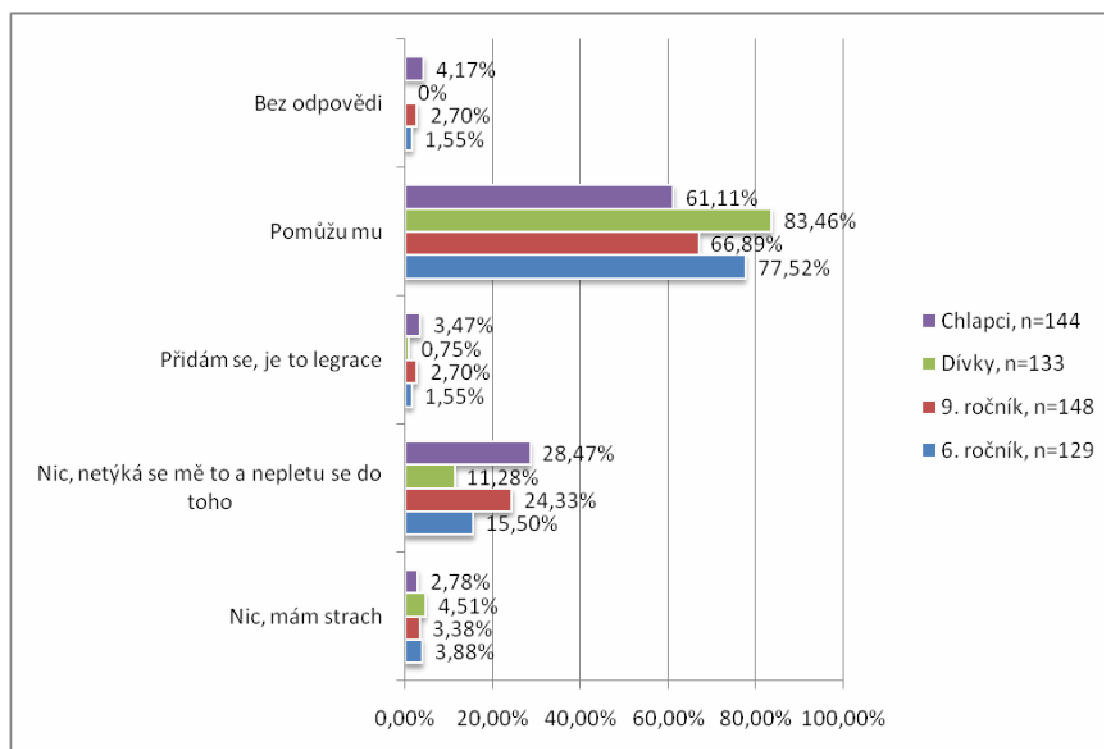
Tabulka č. 19: Pokud uvidíš, že je někdo šikanován, co uděláš?

Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Nic, mám strach	2,32%	3,70%	3,92%	3,61%
Nic, netýká se mě to a nepletu se do toho	32,56%	25,94%	13,73%	20,21%
Přidám se, je to legrace	0%	3,70%	1,96%	2,17%
Pomůžu mu	65,12%	62,96%	78,43%	71,84%
Bez odpovědi	0%	3,70%	1,96%	2,17%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 18: Pokud uvidíš, že je někdo šikanován, co uděláš?

- vyhodnocení odpovědí dle ročníku a pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

Ochotných pomoci šikanovanému je více mezi dotazovanými žáky ve škole C (78,43%), podle ročníků jsou to mladší žáci (66,89%) a podle pohlaví dívky (83,46%). Těch, kteří ignorují, že je někdo šikanován je mezi dívkami 11,28% a mezi chlapci 28,47%.

Tabulka č. 20: Jak oběti pomůžеш?

Odpověď	A, n=28	B, n=51	C, n=120	Celkem, n=199
Půjdu pro pomoc	39,29%	15,69%	34,16%	30,15%
Povím to učitel, řediteli	28,57%	29,41%	19,17%	23,12%
Povím to rodičům oběti	3,57%	5,88%	6,66%	6,03%
Bráním ho fyzicky	17,86%	21,57%	15,83%	17,59%
Bráním ho verbálně	10,71%	17,65%	15,00%	15,07%
Odvedu ho	0%	3,92%	1,67%	2,01%
Psychicky ho podpořím	0%	1,96%	1,67%	1,51%
Záleží na situaci (počet útočníků, vážnost situace)	0%	0%	1,67%	1,00%
Nevím, bez odpovědi	0%	3,92%	4,17%	3,52%
Celkem	100%	100%	100%	100%

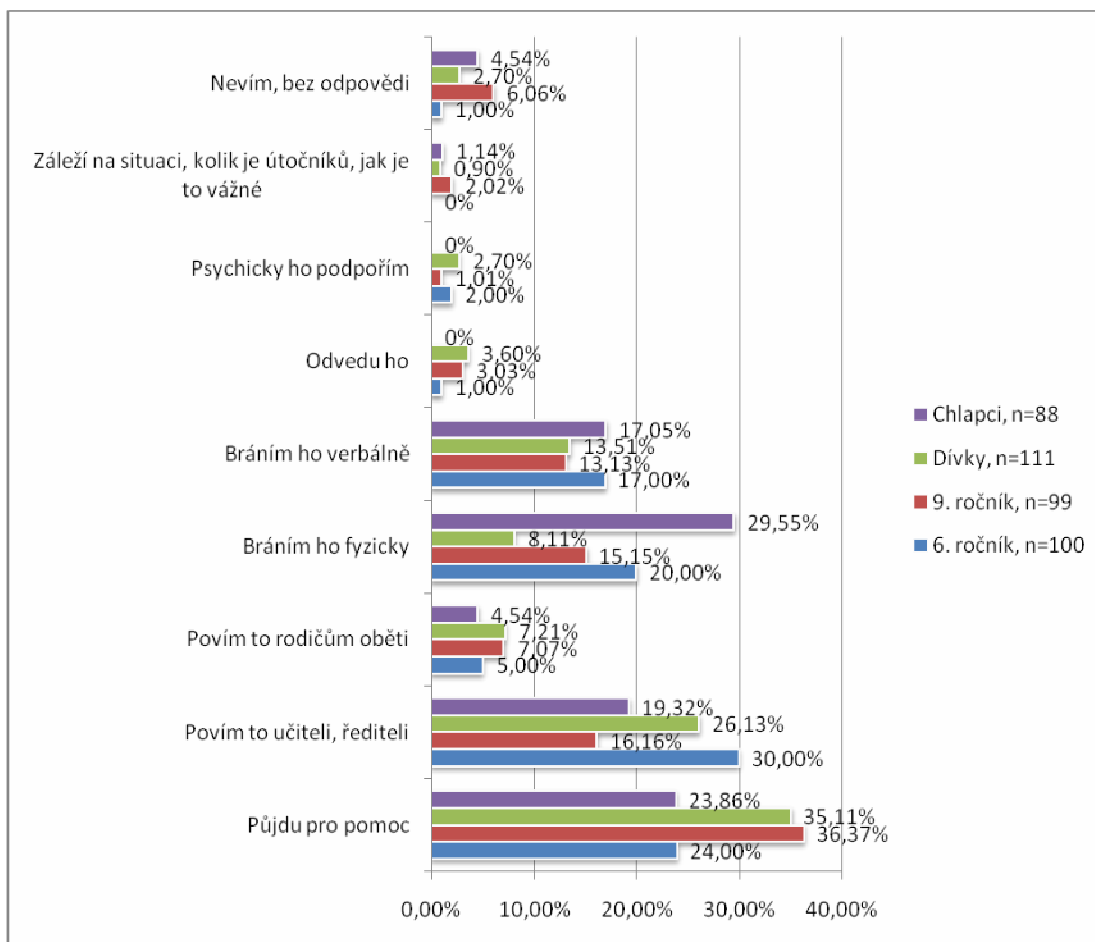
Zdroj: vlastní výzkum

Na tuto otázku odpovídali jen ti, kteří jsou ochotni pomoci oběti šikanování.

Z tabulky je zřejmé, že většina dotázaných pomůže šikanovanému tím, že dojde pro pomoc nebo o šikaně řekne pedagogům – ve škole A je to 67,86%, ve škole C 53,33% a ve škole B 45,10% respondentů. Fyzicky by šikanovaného bránilo 21,57% respondentů školy B; 17,86% školy A a 15,83% dotazovaných školy C. Jaké způsoby pomoci by volili respondenti šestých/devátých tříd a chlapci/dívky, znázorňuje následující graf.

Graf č. 19: Jak oběti pomůžеш?

– vyhodnocení odpovědí dle ročníku a pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

Podle ročníků je vidět, že většinou mladší žáci hledají pomoc u pedagoga -30% respondentů 6.tříd, dotazovaní 9. tříd – 16,16%. Je zajímavé, že starší žáci raději volí na prvním místě odpověď „dojdu pro pomoc“ - 36,37%. Je také zajímavé, že oběť by v případě pomoci bránili fyzicky spíše respondenti šestých ročníků (20%) na rozdíl od devátých ročníků (15,15%). Ve způsobu pomoci je možné vidět rozdíl podle pohlaví, dívky spíše volí variantu vyhledání pomoci šikanovanému u jiných osob- 35,11% dotazovaných dívek, za to chlapci se do pomoci zapojují aktivně- tedy brání oběť fyzicky -29,55%. Další tabulky a grafy znázorňují údaje o aktérech šikany.

Tabulka č. 21: Ublížeš nebo jsi ubližoval(a) někdy někomu?

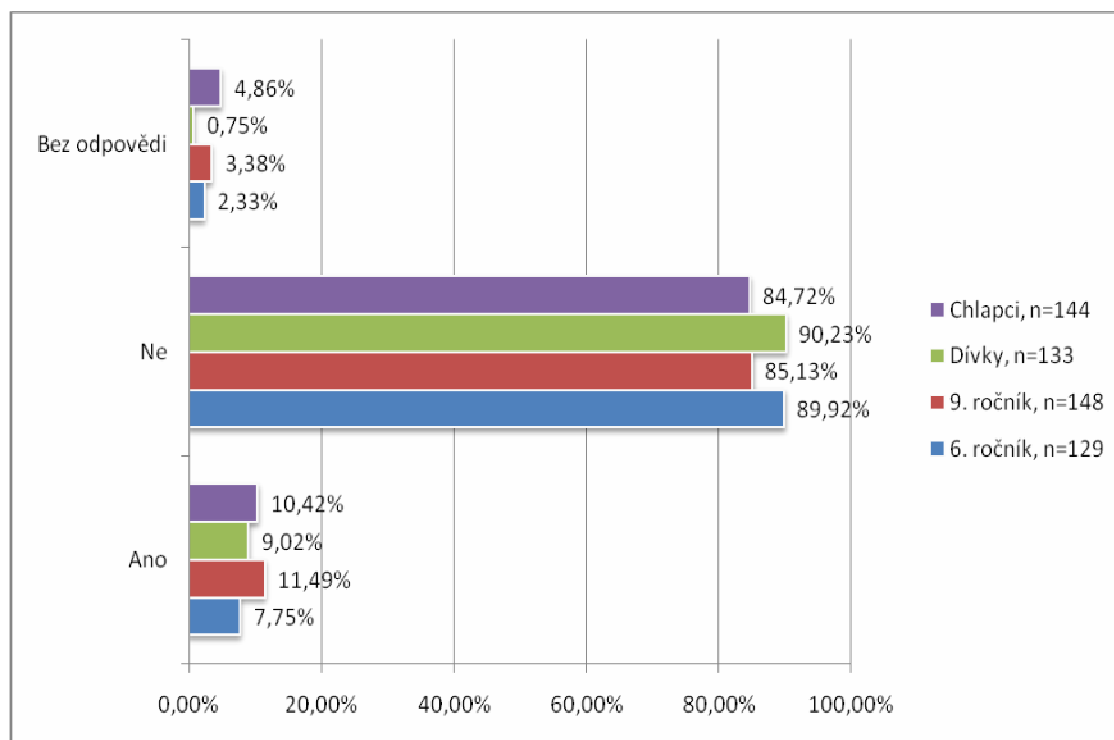
Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Ano	4,65%	14,81%	8,50%	9,75%
Ne	88,37%	85,19%	88,23%	87,36%
Bez odpovědi	6,98%	0%	3,27%	2,89%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

K šikaně druhých se nejvíce přiznalo respondentů školy B – 14,81% ; ve škole C - 8,50% a ve škole A - 4,65% respondentů.

Graf č. 20: Ublížeš nebo jsi ubližoval(a) někdy někomu?

– vyhodnocení dle ročníku a pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

K tomu, že někdy někomu ubližuje/ubližoval, se přiznalo více starších žáků (11,49%) a chlapců (10,42%). V dalších tabulce a grafech najdeme, s jakou frekvencí respondenti ubližovali/ubližují.

Na následující otázky odpovídali jen respondenti, kteří se přiznali k ubližování druhých. Ostatní respondenti pokračovali otázkou: „Co je podle tvého názoru šikana?“

Tabulka č. 22: Jak často někomu ubližuješ nebo jsi ubližoval(a)?

Odpověď	A, n=2	B, n=14	C, n=11	Celkem, n=27
Denně	0%	14,29%	9,09%	11,11%
Dvakrát týdně	0%	7,14%	18,18%	11,11%
Někdy	50,00%	21,43%	27,27%	25,93%
Párkrát	0%	35,71%	0%	18,52%
Jednou	50,00%	21,43%	45,46%	33,33%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Zde odpovídají ti, kteří v předchozí otázce odpověděli „ano“, tedy přiznali, že někdy někomu ubližovali. K pravidelné – respektive denní šikaně ostatních žáků - se nejvíce přihlásilo respondentů- aktérů školy B -14,29% a ve škole C -9,09%.

Tabulka č. 23: Kolik vás bylo?

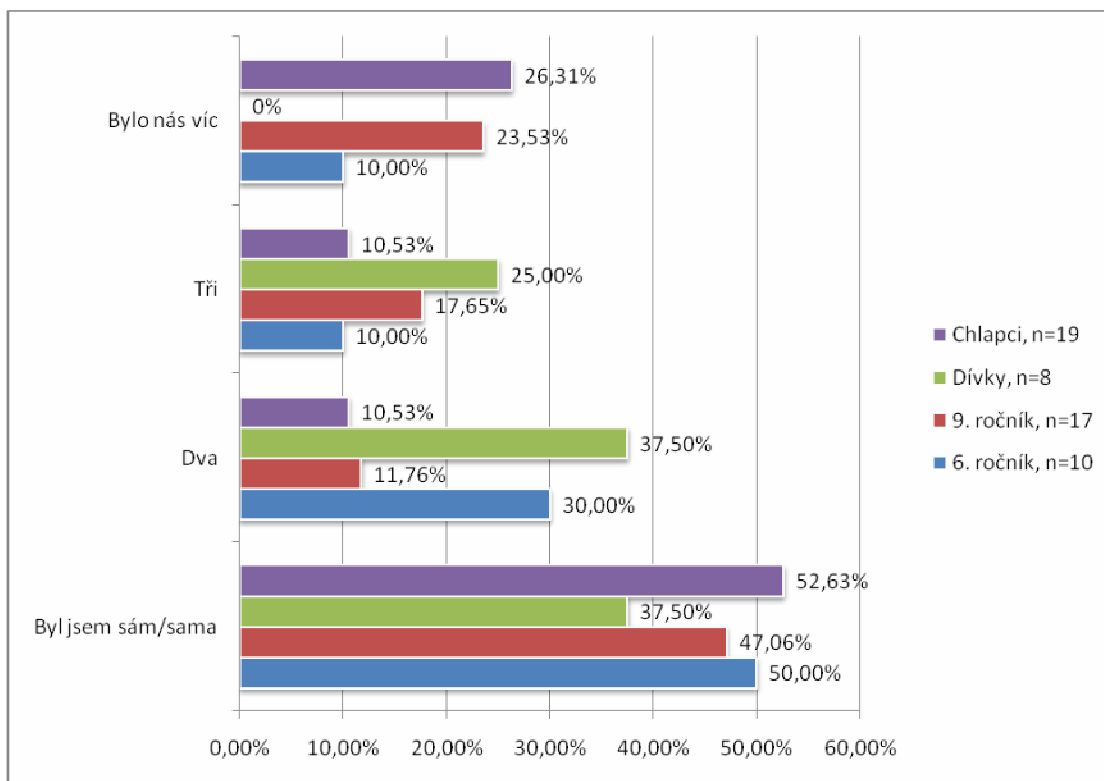
Odpověď	A, n=2	B, n=14	C, n=11	Celkem, n=27
Byl jsem sám/sama	100,00%	42,85%	45,46%	48,15%
Dva	0%	28,57%	9,09%	18,52%
Tři	0%	14,29%	18,18%	14,81%
Bylo nás víc	0%	14,29%	27,27%	18,52%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Jak vyplývá z tabulky, žáci školy A ubližují jenom sami. V dalších sledovaných školách aktéři ubližují v menších či větších skupinách – ve škole B –takto odpovědělo 57,15% respondentů-aktérů a ve škole C – 54,54%. Následující graf ukazuje, jak odpovídali chlapci- dívky a šesté- deváté třídy.

Graf č. 21: Kolik vás bylo?

– vyhodnocení odpovědí dle ročníku a pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

Z údajů vyplývá, že dívky spíše ubližují v menších skupinkách – 62,50%. Chlapci zase většinou sami (52,63%) anebo ve větších skupinách (26,31%). Žáci z šestých tříd – v polovině případů také sami a v dvoučlenných skupinách (30,00%). A žáci z devátých tříd sami (47,06%) a ve větších skupinách (23,53%).

Tabulka č. 24: Co je dle tvého názoru šikana?

Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Možnost, jak se „vytáhnout“	20,93%	25,93%	17,65%	20,58%
Násilí, které odsuzuješ	62,79%	67,90%	71,89%	69,31%
Normální věc, nezajímá mě	9,30%	1,23%	6,54%	5,41%
Normální věc, někdy se jí také účastním	2,33%	2,47%	1,31%	1,81%
Bez odpovědi	4,65%	2,47%	2,61%	2,89%
Celkem	100%	100%	100%	100%

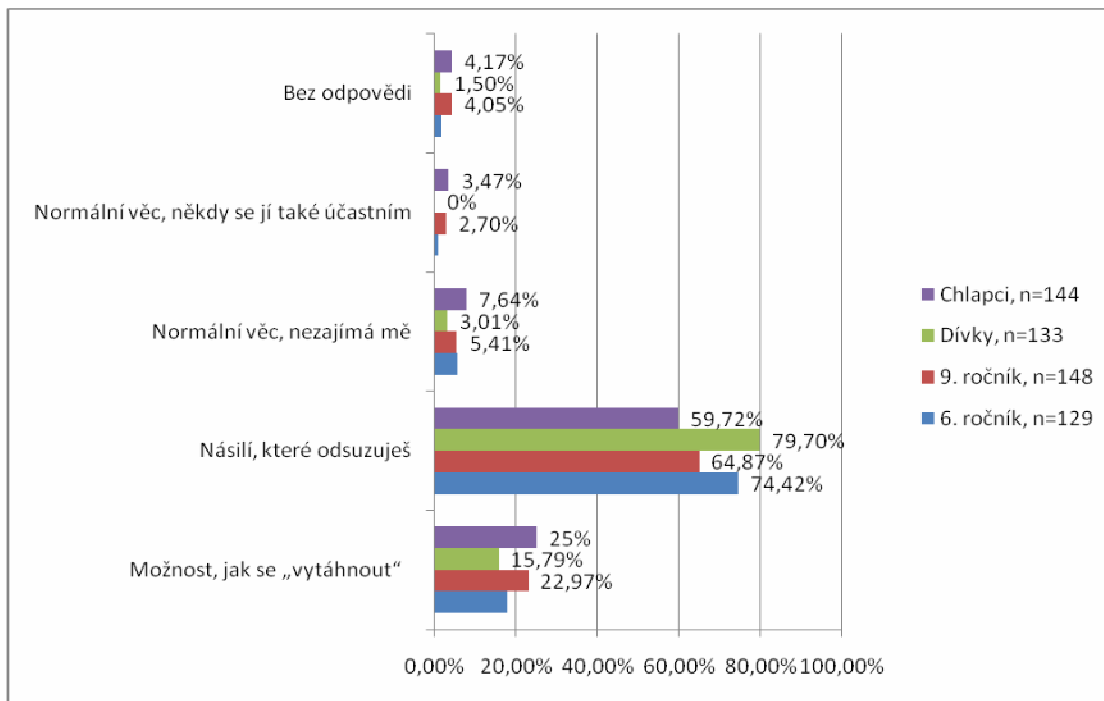
Zdroj: vlastní výzkum

Potěšující je zjištění, že více jak polovina všech respondentů (69,31%) považuje šikana za násilí, které odsuzují. Velké procento zaujímá i odpověď, že šikana je možnost, jak se „vytáhnout“ před kamarády – tuto variantu odpovědi volilo nejvíce respondentů školy B-25,93% , ve škole A – 20,93% a ve škole C -17,65% dotazovaných. Šikana považuje za normální věc, ignorují ji, protože se týká jiných lidí 5,41% všech respondentů a dle škol nejvíce škola A – 9,30%. K účasti na šikaně se podle těchto údajů přiznalo 1,81% všech dotazovaných.

Další graf zobrazuje vyhodnocení odpovědí podle ročníku a pohlaví.

Graf č. 22: Co je dle tvého názoru šikana?

- vyhodnocení dle ročníku a pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

Nejvíce odsuzují šikana dívky, a to 79,70% dotazovaných dívek a 74,42% respondentů z šestých tříd. Jedna čtvrtina chlapců z celkového počtu dotázaných chlapců se ztotožňuje s názorem, že šikana je možnost, jak se vytáhnout před kamarády a považují ji za zábavu.

Tabulka č. 25: Z jakých důvodů si myslíš, že někteří šikanují druhé?

Odpověď	A, n=55	B, n=121	C, n=211	Celkem, n=387
Vytáhnout se	27,28%	22,31%	18,00%	20,67%
Z legrace	7,27%	15,70%	10,91%	11,89%
Pro pocit moci, síly	0,00%	4,96%	7,11%	5,43%
Aby něco získali (peníze, ...)	5,45%	7,44%	6,16%	6,46%
Ze závidí	1,82%	2,48%	2,84%	2,59%
Protože oběti něčím provokují	0,00%	2,48%	3,79%	2,84%
Aby upoutali pozornost, respekt	12,73%	7,44%	9,00%	9,04%
Mají rodinné problémy	5,45%	6,61%	5,69%	5,94%
Sázka, ze msty	5,45%	2,48%	8,53%	6,20%
Z nudy, experiment	3,64%	2,48%	5,69%	4,39%
Mají fyzickou převahu	14,55%	6,61%	10,43%	9,82%
Psychické problémy, mindráky	5,45%	4,96%	2,37%	3,62%
Oběti jsou něčím odlišné	3,64%	4,13%	2,84%	3,36%
Nevím, bez odpovědi	7,27%	9,92%	6,64%	7,75%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Na tuto otázku mohli respondenti volit více variant odpovědí (n uvádí počet odpovědí) Důvody, proč šikanuje aktér oběť, hledají dotazovaní žáci v možnosti „vytáhnout se“ - „machrovat“ před ostatními – 20,67%; dále v možnosti jak se pobavit a zažít legraci -11,89%; dále v možnosti využití své fyzické převahy – 9,82% a též aby upoutali pozornost a získali respekt – 9,04%. V hodnocení dle škol je situace obdobná, jen s tím rozdílem, že respondenti školy B uvádějí mezi časté důvody zábavu, legraci (11,57%) a získání něčeho- například peněz, cigaret, svačiny apod.(7,44%).

Tabulka č. 26: Jakým způsobem je řešena šikana na vaší škole?

Odpověď	A, n=59	B, n=104	C, n=190	Celkem, n=353
Nějakým trestem	23,73%	20,19%	20,00%	20,68%
Sníženou známkou z chování	22,04%	19,23%	20,54%	20,40%
Ředitelskou důtkou	6,78%	2,88%	4,74%	4,53%
Poznámkou	6,78%	6,73%	7,89%	7,37%
Zavolají se rodiče	13,56%	2,88%	7,37%	7,08%
Škola to řeší s policií, s kurátorem	5,08%	1,92%	7,89%	5,67%
Žák je přeložen do jiné třídy	0%	0%	3,68%	1,98%
Vyloučení	0%	2,88%	3,68%	2,83%
Domluva	0%	3,86%	0%	1,13%
Nijak	0%	9,62%	4,74%	5,39%
Nevím, nějak to řeší učitel	11,86%	17,31%	11,58%	13,31%
Bez odpovědi	10,17%	12,50%	7,89%	9,63%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Zde bylo uváděno více variant odpovědí. Na otázku, jakým způsobem je řešena šikana na vaší škole, odpovídala většina dotazovaných žáků nespecificky - nějakým trestem nebo že neví.

Více jak třetina dotazovaných (35,60%) školy A se domnívá, že se šikana na jejich škole trestá kázeňským postihem ve formě snížené známky z chování, ředitelské důtky či poznámky, ve škole C si to tak myslí 33,17% respondentů a ve škole B 28,84%.

V další tabulce je možné vidět, jak by žáci sami řešili šikanu.

Tabulka č. 27: Jak by si ty sám řešil(a) šikanu?

Odpověď	A, n=62	B, n=108	C, n=181	Celkem, n=351
Sníženou známkou z chování	22,58%	21,30%	18,79%	20,23%
Ředitelskou důtkou	9,68%	9,26%	10,50%	9,97%
Poznámkou	16,12%	6,47%	6,08%	7,98%
Řešil(a) bych to s kurátorem	0%	2,78%	3,87%	2,85%
Řešil(a) bych to s policií	9,68%	7,41%	11,60%	9,97%
Řešil(a) bych to s rodiči	20,97%	23,15%	13,82%	17,95%
Vyloučení	3,23%	12,04%	11,05%	9,97%
Nějaký trest	12,90%	8,33%	7,74%	8,83%
Ostatní	0%	4,63%	5,51%	4,26%
Přeložit aktéra do jiné třídy	0%	0%	4,97%	2,57%
Psycholog	0%	0%	2,20%	1,14%
Bez odpovědi, nevím	4,84%	4,63%	3,87%	4,28%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Jako trest za šikanu by zvolili respondenti nejčastěji sníženou známku z chování – 20,23% nebo by na řešení šikany spolupracovali s rodiči protagonistů šikanování - 17,95%. Podle škol by pak žáci školy A volili trest ve formě snížené známky z chování, ředitelské důtky, poznámky téměř polovina dotazovaných – 48,38%, ve škole B 37,03% a ve škole C 35,37%. Dotazovaní žáci školy C jsou ve variantách odpovědí více nápadtí, na rozdíl od respondentů zbývajících škol A a B- mezi jimi navrhovanými tresty resp. řešeními (jsou zahrnuty do kolonky *ostatní*) byla například omluva, obrátit situaci, instalace kamer, hlídání oběti, prospěšné práce ve škole – úklid, aj..

Tabulka č. 28: Považuješ za šikanu zesměšňování a záměrné ponižování spolužáků?

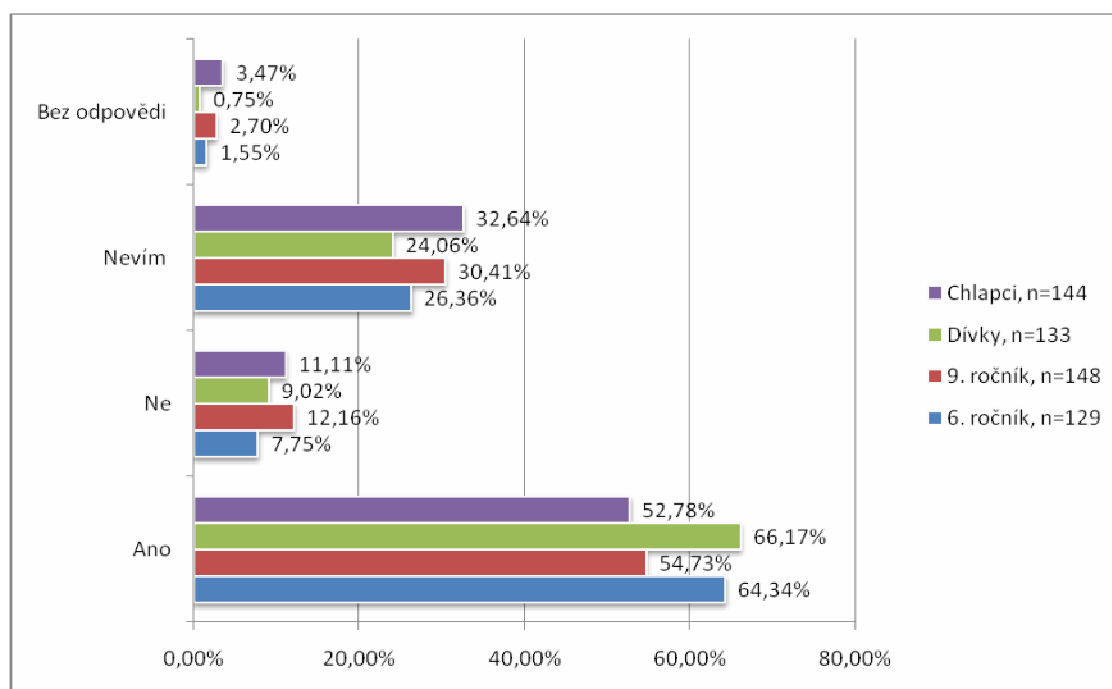
Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Ano	67,44%	64,20%	54,25%	59,21%
Ne	11,63%	4,94%	12,42%	10,11%
Nevím	16,28%	29,63%	31,37%	28,52%
Bez odpovědi	4,65%	1,23%	1,96%	2,16%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Více jak polovina všech respondentů považuje za šikanu zesměšňování a záměrné ponižování spolužáků. Nejvíce respondentů školy C – 12,42% - toto jednání za šikanu nepovažuje.

Graf č. 23: Považuješ za šikanu zesměšňování a záměrné ponižování spolužáků?

- vyhodnocení odpovědí dle ročníku a pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

Z grafu vyplývá, že více informovány o šikaně jsou dívky a žáci šestých tříd.

Následující tabulka a graf znázorňuje údaje, jakými dotazovaní hodnotí vztah mezi nimi a pedagogy.

Tabulka č. 29: Jak hodnotíš vztahy mezi učiteli a žáky na vaší škole?

Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Velice dobré, přátelské	37,21%	9,88%	26,80%	23,47%
Tak napůl	41,86%	70,37%	61,44%	61,01%
Spíše direktivní	16,28%	17,28%	11,76%	14,08%
Bez odpovědi	4,65%	2,47%	0%	1,44%
Celkem	100%	100%	100%	100%

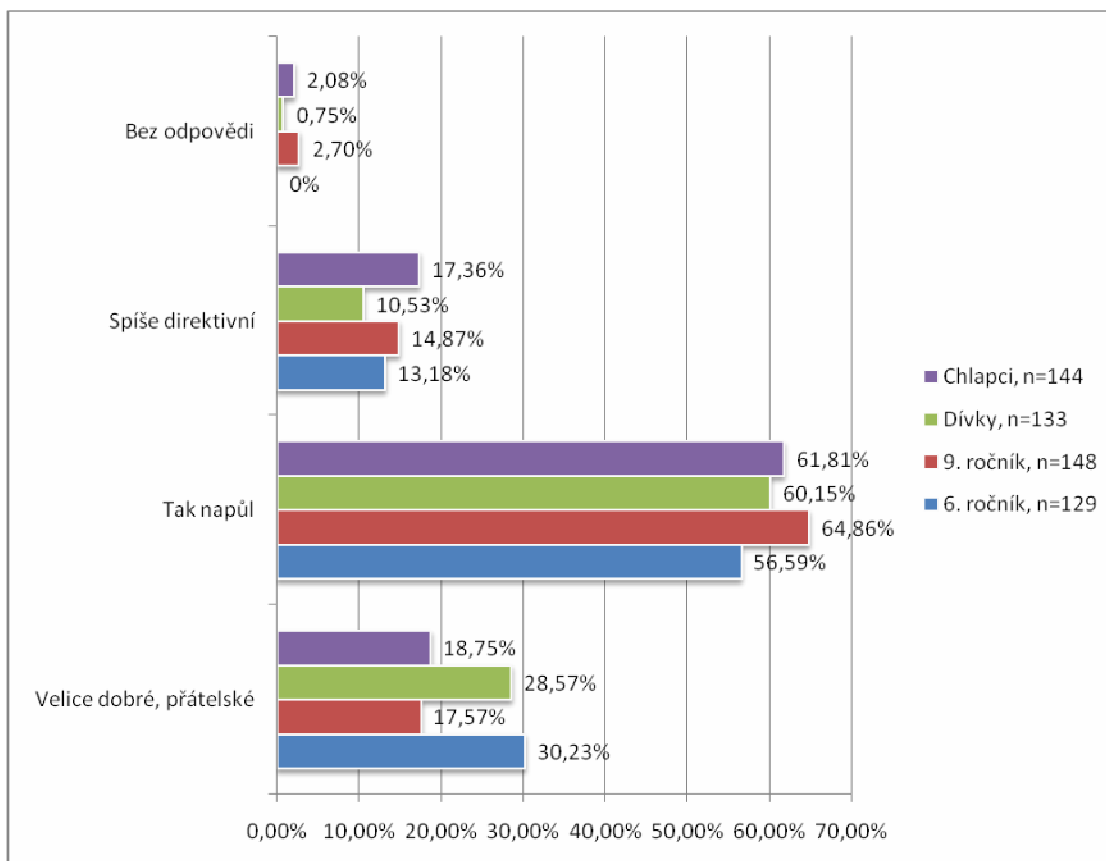
Zdroj: vlastní výzkum

Z výpovědí žáků vyplývá, že nejlepší – tedy přátelské vztahy mezi žáky a učiteli panují ve škole A (37,21%), ve škole C 26,80% a ve škole B odpovědělo 9,88% .

Odpověď: „někteří učitelé jsou přátelští a nemáme problémy se jim s něčím svěřit a říct svůj názor, někteří učitelé takoví nejsou- jen nám něco přikazují a zakazují, nejsou přístupní našim názorům“ zvolilo 70,37% dotazovaných ze školy B, 61,44% ze školy C a 41,86% ze školy A. Naopak 17,28% žáků ze školy B, 16,28% ze školy A a 11,76% ze školy C se domnívá, že na jejich škole převládá spíše direktivní přístup-tedy ve formě zákazů, příkazů, není možnost vyjádřit své názory, postoje. Další graf znázorňuje hodnocení vztahu učitel-žák z pohledu chlapců-dívek a šestých-devátých tříd.

Graf č. 24: Jak hodnotíš vztahy mezi učiteli a žáky na vaší škole?

- vyhodnocení odpovědí dle ročníku a pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

Z grafu vyplývá, že více respondentů z devátých tříd a více chlapci hodnotí vztahy jako spíše direktivní oproti dívkám a mladším žákům. V dalších tabulkách jsou znázorněny údaje týkající se volnočasových aktivit respondentů.

Tabulka č. 30: Jaké jsou tvé záliby?

pořadí	A, n=75	B, n=157	C, n=278
1.	sport	sport	sport
2.	PC	PC	PC
3.	TV	kamarádi	TV
4.	muzika	TV	kamarádi
5.	zvířata	muzika	nemá
6.	malování	auta,motorky	muzika

Zdroj: vlastní výzkum

Zde mohli respondenti uvést více odpovědí. V této tabulce je seřazeno šest nejčastěji uváděných zálib. Na prvním místě se umístil sport, dále počítače, hraní počítačových her. Na třetím místě se pak prolíná sledování televize s trávením času s kamarády. Následující tabulka ukazuje, jakým pěti sportům se nejvíce věnují dívky a chlapci.

Tabulka č. 31: Pět nejčastějších sportů u dívek a chlapců.

Pořadí	Dívky	Chlapci
1.	kolo	Fotbal
2.	plavání	Hokej
3.	tanec	Kolo
4.	brusle	Brusle
5.	tenis	Florbal

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka č. 32: Kolik hodin denně strávíš u televize nebo počítače?

Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
1 hodinu	11,63%	8,64%	16,34%	13,36%
2 hodiny	25,58%	22,22%	28,76%	26,35%
3 hodiny	20,93%	20,99%	16,34%	18,41%
Více jak tři hodiny	16,28%	33,34%	20,26%	23,47%
Jak kdy	18,60%	6,17%	14,38%	12,63%
Méně	0%	4,94%	3,92%	3,61%
Bez odpovědi	6,98%	3,70%	0%	2,17%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Odpověď - jednu hodinu a méně - zvolilo nejvíce dotazovaných žáků školy C - 20,26%, ve škole B- 13,58% a ve škole A-11,63%. Alarmující je zjištění, že více jak polovina respondentů školy B (54,33%) stráví u televize a počítače tři hodiny a více, ve škole A – 37,21% a ve škole C je to 36,60% respondentů. Na jaké televizní pořady se dotazovaní nejčastěji dívají, ukazuje následující tabulka.

Tabulka č. 33: Na jaké televizní pořady se díváš?

Pořadí	A, n=75	B, n=149	C, n=281
1.	dobrodružné	reality show	dobrodružné
2.	krimi	krimi	krimi
3.	komedie	hudební	nemám
4.	sci-fi	dobrodružné	akční
5.	romantika	horory	sport
6.	hudební	sport	komedie

Zdroj: vlastní výzkum

Mezi oblíbené pořady respondentů ze školy A patří na první místo dobrodružné filmy, pak krimi filmy a detektivky a na třetím místě komedie. Ve škole B je na 1. místě reality show, na 2.místě krimi a dále pak hudební pořady. Ve škole C jsou první dvě místa stejná jako u respondentů školy A, tedy dobrodružné filmy, krimi a třetí místo obsadilo slovo „nemám“- nemají žádný oblíbený pořad. Mladší žáci a dívky se nejraději dívají na dobrodružné filmy, starší žáci na krimi a chlapci na akční filmy. Pro zajímavost uvádím v následující tabulce pořady, které se umístily na třech posledních místech. Pořady jsou seřazeny vzestupně, první je uveden pořad, který se umístil jako poslední. Výsledky odpovědí uvádím souhrnně.

Tabulka č. 34: Nejméně sledované pořady.

Pořadí	Odpověď	Podíl, n=505
1.	Historické filmy	3,76%
2.	Přírodopisné pořady	4,55%
3.	Dokumentární filmy	6,34%

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka č. 35: Co uděláš, když v televizních pořadech uvidíš násilí?

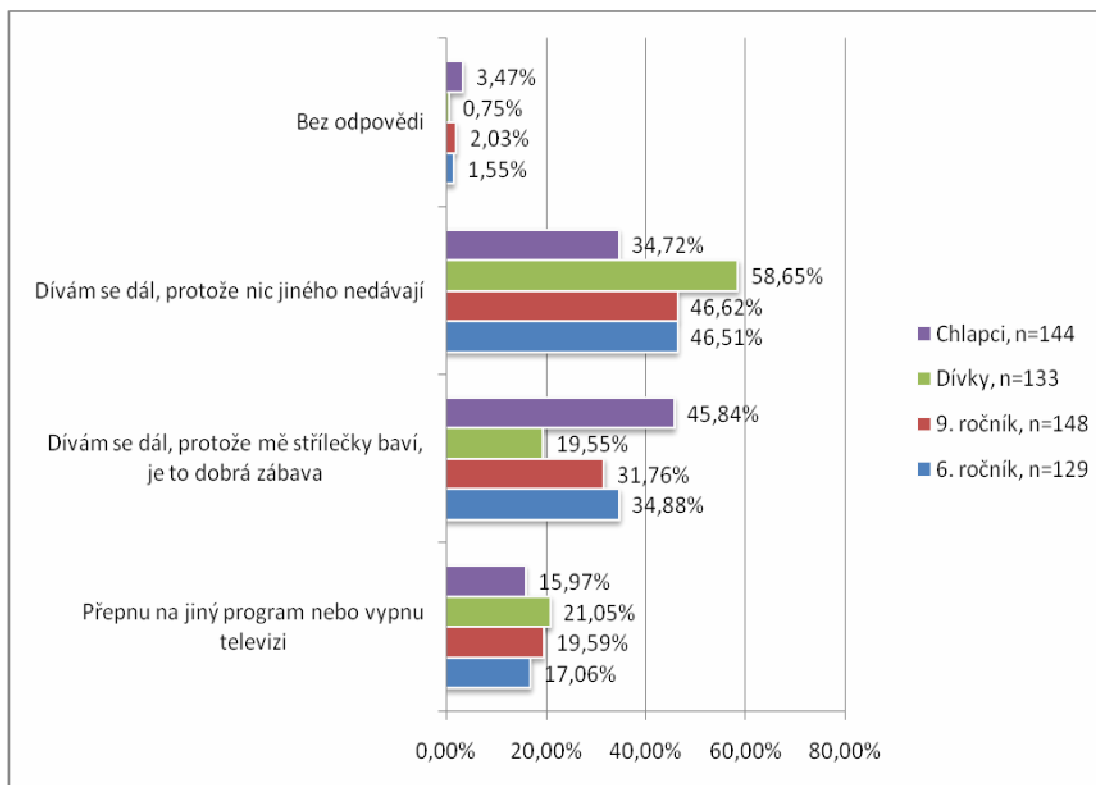
Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Přepnu na jiný program nebo vypnu televizi	23,25%	13,58%	19,61%	18,41%
Dívám se dál, protože mě střelčky baví, je to dobrá zábava	27,91%	32,10%	35,29%	33,21%
Dívám se dál, protože nic jiného nedávají	48,84%	49,38%	43,79%	46,21%
Bez odpovědi	0%	4,94%	1,31%	2,17%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

V této otázce jsem sledovala, jak respondenti reagují na násilí v televizi, většina zvolila variantu c) – tedy, že se dívají dál, protože nic jiného nedávají – z celkového počtu respondentů zvolilo tuto odpověď 46,21%. Podle hodnocení škol pak nejvíce dotazovaných žáků školy B – 49,38%. Pořady propagující násilí vnímá pozitivně 35,29% respondentů školy C; 32,10% školy B a 27,91% školy A. Jen necelá pětina – 18,41% všech respondentů – se na násilí v televizi nechce dívat a raději přepne na jiný program nebo vypne televizi.

Graf č. 25: Co uděláš, když v televizních pořadech uvidíš násilí?

- vyhodnocení odpovědí dle ročníku a pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

Jak vyplývá z grafu, násilí v televizi nevadí 81,39 % mladších žáků a téměř shodné procento – 80,56% dotazovaných chlapců.

Tabulka č. 36: Jak tě rodiče potrestají, když něco špatného uděláš

- např. rozbiješ něco, dostaneš špatnou známku ve škole?

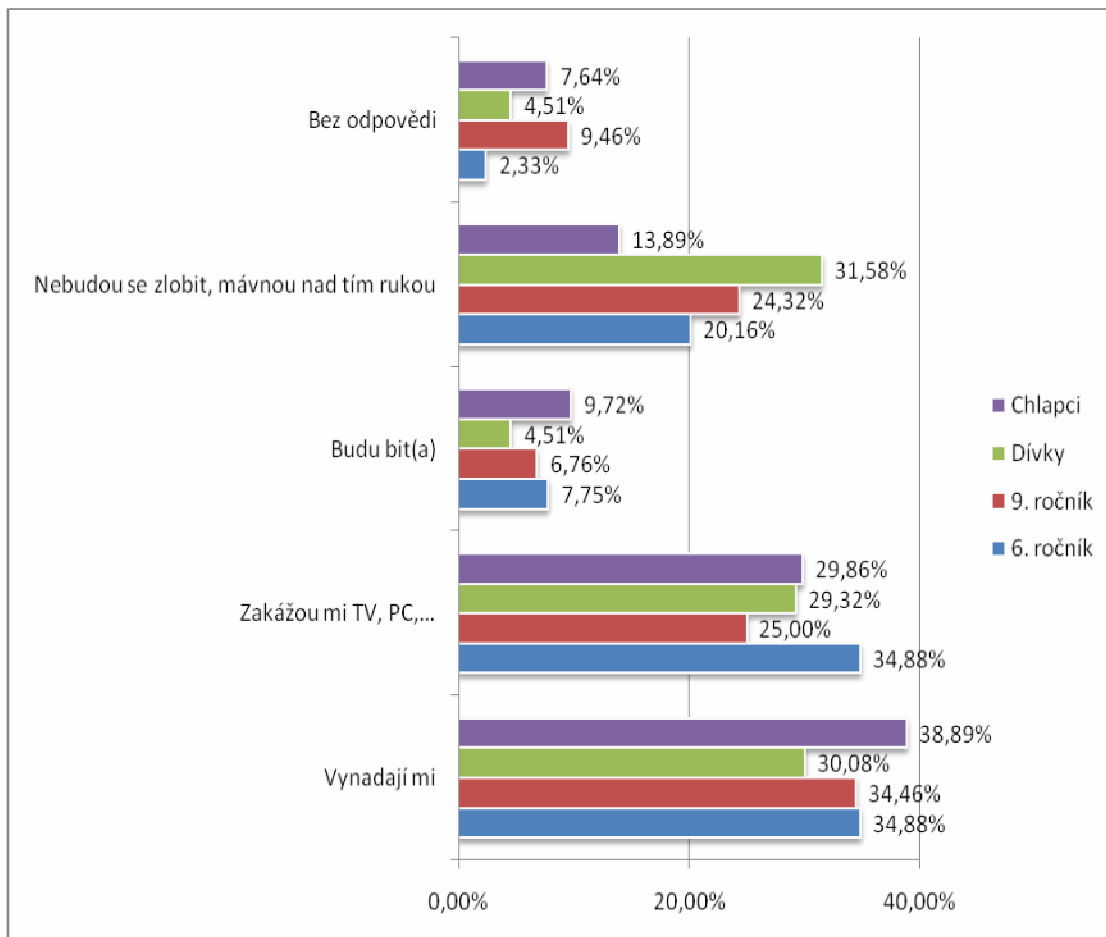
Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem
Vynadají mi	37,21%	30,86%	35,95%	34,66%
Zakážou mi TV, PC,...	27,91%	33,33%	28,10%	29,60%
Budu bit(a)	2,32%	9,88%	7,19%	7,22%
Nebudou se zlobit, mávnou nad tím rukou	32,56%	18,52%	21,57%	22,38%
Bez odpovědi	0%	7,41%	7,19%	6,14%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Jak vyplývá z uvedených odpovědí, většina rodičů trestá své děti, když něco špatného provedou, že jim vynadá nebo zakáže jim jejich oblíbenou činnost, jakou je například sledování televize, hraní si na počítači aj. (64,26% všech respondentů). Rodiče, kteří netrestají své děti za prohřešky, má nejvíce 32,56% dotazovaných školy A. Fyzické tresty dle výpovědí respondentů volí rodiče nejčastěji ve škole B (9,88%). A jak trestají rodiče žáků nejen šestých a devátých tříd, ale i rodiče chlapců a dívek, znázorňuje níže uvedený graf.

Graf č. 26: Jak tě rodiče potrestají, když něco špatného uděláš?

– vyhodnocení odpovědí dle ročníku a pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

24,32% dotazovaných starších žáků a 31,58% dívek uvedlo, že když něco špatného udělají, rodiče je za to trestat nebudou. Nejvíce fyzických trestů je užíváno rodiči podle ročníků u mladších žáků (7,75%) a dle pohlaví u chlapců (9,72%).

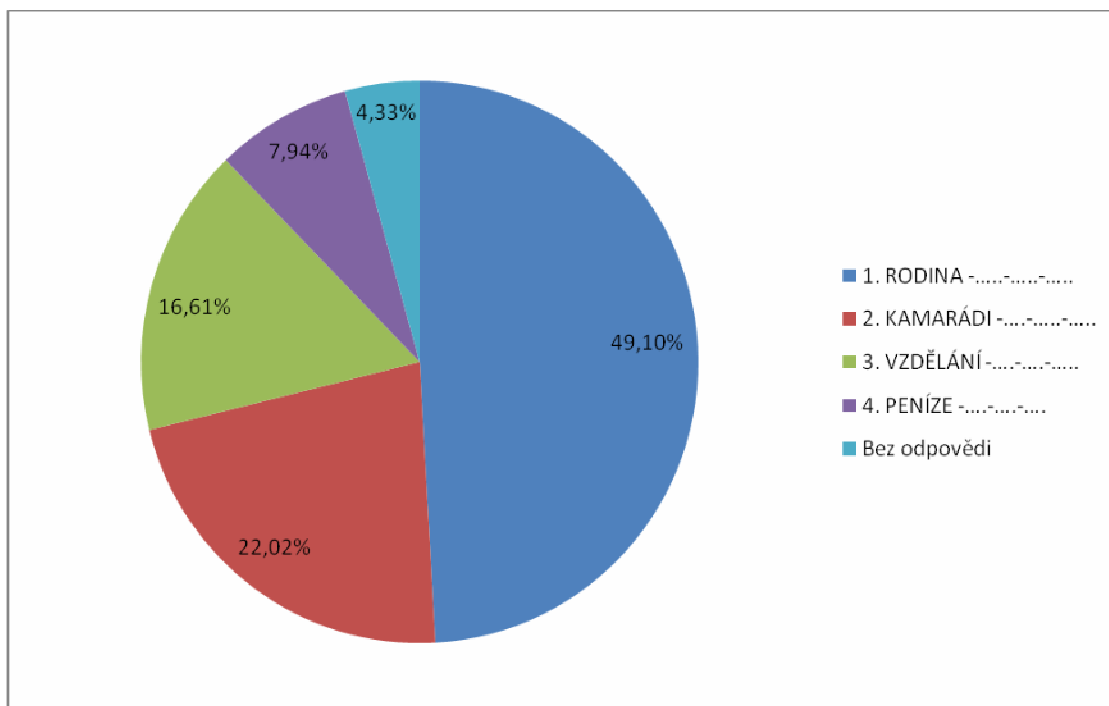
Tabulka č. 37: Jak bys seřadil(a) hodnoty rodina–kamarádi–vzdělání–peníze?

Pořadí	A, n=43	B, n=81	C, n=153
1.	R-K-V-P	R-K-V-P	R-V-K-P
2.	R-V-K-P	R-V-K-P	R-K-V-P
3.	R-K-P-V	R-K-P-V	R-K-P-V
4.	K-V-R-P	K-V-R-P	K-V-R-P
5.	R-P-K-V	R-P-K-V	R-P-K-V
6.	K-P-R-V	K-P-R-V	K-P-R-V

Zdroj: vlastní výzkum

V této otázce jsem chtěla po respondentech, aby seřadili hodnoty : rodina – kamarádi – vzdělání – peníze, přičemž na první místo dali tu hodnotu, se kterou se ztotožňují, která se jim nejvíce líbí. Žáci školy A a B dali na první místo: *rodinu – kamarády – vzdělání- peníze*, druhé místo obsadilo toto seřazení hodnot: *rodina – vzdělání- kamarádi a peníze* a na třetím místě je *rodina- kamarádi- peníze – vzdělání*. Škola C seřadila hodnoty obdobně, jen první místo zaměnila s druhým místem škol A a B. Příjemné je zjištění, že většina dotazovaných dávalo při seřazování hodnot na první místo rodinu. Následující tabulka ukazuje, jakou hodnotu respondenti zvolili na první místo při celkovém řazení hodnot. Údaje jsou znázorněny souhrnně a seřazeny od prvního místa.

Graf č. 27: Řazení dle první zvolené hodnoty.

Zdroj: vlastní výzkum

n=277

49,46% všech respondentů preferovalo rodinu; jedna pětina (23,10%) kamarády a 17,37% dávalo přednost vzdělání. Nemalá hodnota – 10,11% - znázorňuje procento dotazovaných, kteří volili jako první hodnotu peníze.

Tabulka č. 38: Co ti nejvíce doma vadí, z čeho máš největší obavy?

Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Rodiče se hádají	30,23%	23,46%	20,26%	22,74%
Rodiče mě přehlížejí a jsou ke mně lhostejní	0%	4,94%	5,88%	4,69%
Bojím se, když něco špatného udělám	23,26%	14,81%	22,22%	20,22%
Urází mě a zesměšňují mě	9,30%	6,17%	8,50%	7,94%
Rodiče mě bijí	0%	2,47%	0,65%	1,08%
Nevadí mi nic, zvykl(a) jsem si	9,30%	9,88%	9,81%	9,75%
Nevadí mi nic, moji rodiče jsou fajn	27,91%	38,27%	32,68%	33,58%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Touto otázkou jsem sledovala rodinnou situaci respondentů. Na prvním místě se ve školách B (38,27%) a C (32,68%) respondenti vyslovili pro variantu g) tedy, že jim nic nevadí, neboť jsou jejich rodiče fajn. Ve škole A uváděli nejčastěji hádky rodičů – 30,23%. Zesměšňování, urážek, lhostejnosti a fyzického násilí se nejvíce bojí 15,03% dotazovaných žáků školy C a ze školy B 13,58%, ve škole A je to 9,30% (zahrnující „jen“ urážky a zesměšňování). Z celkového počtu odpovědí zahrnovalo strach z fyzického násilí – 1,08%.

Tabulka č. 39: Kdo organizuje tvůj volný čas?

Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem n=277
Většinou se rozhodnu společně s rodiči,..	25,58%	18,52%	16,34%	18,41%
Většinou se rozhodnu sám/sama, rodičů je jedno jak trávím svůj volný čas	25,58%	27,16%	17,65%	21,66%
Většinou se rozhodnu sám/sama, ale rodiče vědí a souhlasí s tím, co dělám	44,18%	45,68%	54,25%	50,18%
Většinou rozhodnou rodiče a neptají se na můj názor	2,33%	3,7%	5,23%	4,33%
Bez odpovědi	2,33%	4,94%	5,23%	5,42%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum

Jak vyplývá z údajů v tabulce, většinou děti tráví svůj volný čas samy, ovšem s vědomím rodičů. Zarážející jsou procenta, kdy děti přiznávají, že rodičům je jedno, jak tráví jejich děti svůj volný čas –nejvíce se kloní k této odpovědi respondenti školy B (27,16%).

4.2. Vyhodnocení rozhovorů s pedagogy

Od pedagogů daných základních škol jsem zjišťovala, jaký názor mají na problematiku šikany a agresivity mezi dětmi, jak často a kde se s ní setkávají, o jaké formy šikany šlo, kdo šikanu na dané základní škole řeší a jak, jaké preventivní metody v boji proti šikaně fungují na daných školách a s jakým účinkem. Dále jaký vliv má na výskyt šikany rodinné prostředí a způsob trávení volného času dítěte, jaké faktory ovlivňují vznik a rozvoj agresivního chování žáka.

Rozhovor jsem uskutečnila s dvaceti pedagogy. Nejvíce zde bylo zastoupeno žen - 19 a jeden muž. 18 pedagogů mělo dokončené vysokoškolské vzdělání, dva byli s nedokončeným vysokoškolským vzděláním. Průměrná délka praxe činila 7,5 let.

Rozhovor byl proveden na základě sedmnácti pevně daných otázek, s možností vyjádření svého názoru.

Na otázku č. 1, jež zněla: „*Šikanování považujete za:*“, byly dány na výběr tři následující varianty odpovědí:

- *pouze jednu z řady forem agresivního chování*
- *velmi nebezpečnou formu agresivního chování*
- *součást procesu dospívání, kterou prochází každé dítě*

Na tuto otázku všichni pedagogové odpověděli souhlasně, tedy že šikanování považují za velmi nebezpečnou formu agresivního chování, ke které může mít vážné důsledky a kterému je potřeba v co největší míře předcházet.

Následují otázkou č. 2 jsem směřovala k tomu, *zda pedagogové jsou schopni rozpoznat projevy šikany mezi dětmi*. Zda dokáží poznat, kdy se žák stal šikanovaným, respektive jaké znaky mohou upozornit na šikanu dítěte.

Na tuto otázku odpovědělo 18 pedagogů „*ano*“ a jmenovali znaky šikany jako je posměch, rvačky, kopání – tedy přímé znaky šikany, ale též i nepřímé – dítě je osamoceno, nemá žádné kamarády, je zakřiknuté aj.

Zbývající dva pedagogové byli v odpovědi méně sdílní a spíše se vyslovili pro odpověď „ne“.

Otázkou č. 3 jsem se pedagogů ptala, zda se na jejich škole vyskytuje šikana a agresivita mezi dětmi. A pokud ano, jak často se s ní setkávají, o jaké formy jde a na jakých místech se odehrává.

Z rozhovoru vyplynulo, že všichni dotazovaní pedagogové o šikaně na své škole ví, 12 pedagogů se s ní setkává ojediněle, pět párkrát do měsíce, dva několikrát za týden a jeden občas. Nejčastěji se šikana vyskytuje ve formě verbální agrese – zesměšňování (13 odpovědí), pomlouvání a nadávky (7 odpovědí), zastrašování (2 odpovědi), dále ve formě fyzické agrese – kopání, fackování (7 odpovědí) a též ničení a manipulace s věcmi (2 odpovědi). Nejčastějším uváděným místem ve škole, kde k šikaně dochází, byla třída (12 odpovědí), dále to byla chodba (4 odpovědi), WC (3 odpovědi) a shodný počet – 2 odpovědi- dostala místa jako je šatna a hřiště. Pět dotazovaných pedagogů uvedlo, že šikana se vyskytuje i mimo školu. A dva pedagogové si myslí, že k šikaně dochází všude – že tedy není šikana pouze orientovaná na školní prostředí.

Otázka č. 4 zněla: „Když se Vám svěří žák se šikanou, co uděláte?“- tedy, jak budou přesně postupovat při řešení šikany.

Z odpovědí vyplynulo, že 16 pedagogů by na zjištěnou šikanu upozornilo třídního učitele, výchovného poradce, ředitele. Řešení situace by tedy přenechalo, jak sami někteří uváděli, „na kompetentních osobách“. Jeden pedagog popsal řešení šikany těmito slovy: „promluví s třídou a zjistím o celé záležitosti víc a taky upozorním třídního učitele“. Zbývající tři pedagogové by zvolili správný postup – tedy : promluvit s obětí nebo s těmi, kteří je informovali – najít, kdo další o situaci ví – zjistit další okolnosti týkající se šikany – promluvit s agresory.

Na otázku č. 5 – „Kdo na vaší škole řeší problémy se šikanou?“ - byly nabídnuty možnosti odpovědí : výchovný poradce – třídní učitel/ka – metodik prevence – učitel, který se o tom dozví – někdo jiný.

Pedagogové se mohli vyslovit pro více variant odpovědí. Pedagogové nejčastěji uváděli výchovné poradce a metodiky prevence (15 odpovědí), ředitele či ředitelku školy (10 odpovědí); dále třídního učitele/učitelku (5 odpovědí) a učitele, který se o šikaně dozví (4 odpovědi). Přičemž, pokud se jedná o mírnější formy šikany, je řešení přenecháno na metodických prevence, na třídních učitelích popřípadě na učiteli, který šikanu objeví.

Otázka č. 6: *Jakým způsobem se o případné šikaně dozvíte?*

Na tuto otázku mohli pedagogové zvolit více odpovědí. Nejčastěji uváděnými „informátory“ byli žáci (14 odpovědí), dále kolegové (8 odpovědí), vlastní pozorování (3 odpovědi), dotazníky (2 odpovědi) a rodiče (1 odpověď).

Otázka č. 7: *Kdo se podle Vás nejčastěji stává obětí šikany?*

Podle dotazovaných pedagogů se častěji stávají obětmi šikany fyzicky odlišní žáci – mohou to být například žáci obézní, malí nebo naopak vysokí atd. (7 odpovědí). Tři pedagogové se domnívají, že šikanovanými se stávají žáci, kteří jsou psychicky méně odolní. Stejný počet odpovědí zaznamenali žáci s tělesným postižením. Dále se mohou stát snadnou obětí dle dotazovaných pedagogů žáci ze sociálně slabých rodin nebo z rodin, kde jeden rodič chybí. Jen jeden respondent nehledá typické znaky oběti, neboť se domnívá, že šikanovaným se může stát kdokoliv.

Otázka č. 8: *Myslíte si, že na výskyt šikany ve škole má vliv rodinné prostředí žáka? Pokud ano, jaký?*

Všichni dotazovaní se shodují v tom, že výskyt šikany je závislý na tom, v jakém rodinném prostředí se žák pohybuje, největší problém spatřují ve špatné, autoritativní výchově (9 odpovědí), dále pak také v tom, jak se rodiče chovají, jaké vzory chování nabízejí svým dětem (7 odpovědí). Dalšími uváděnými důvody byly: „málo času

stráveného s dítětem“ (4 odpovědi); „málo porozumění“ (2 odpovědi); „nepřiměřené tresty“ (2 odpovědi); „absence jednoho z rodičů“ (1 odpověď).

Otázka č. 9: Myslíte si, že na výskyt šikany má vliv, jak děti tráví volný čas? Pokud ano, jaký?

Podle pedagogů má na výskyt šikany bezesporu vliv trávení volného času dětí. Hlavní důvod vidí ve spoustě času stráveného ve společnosti televize a počítače, které nabízejí pořady a hry s tematikou agrese a násilí (12 odpovědí). Pět pedagogů si naopak myslí, že se děti nudí a hledají zábavu právě v šikanování. A tři respondenti se domnívají, že se děti takto snadněji mohou stát členem pochybných part, které nabízejí špatné vzory chování.

Otázka č. 10: Myslíte si, že jste dostatečně informován(a) o této problematice?

16 pedagogů se domnívá, že je dostatečně informováno o problematice šikanování a agresivité mezi dětmi, zároveň 7 z uvedených pedagogů podotýká, že je nutné, aby o šikaně získávali další, nové informace. Zbývající 4 pedagogové si nejsou úplně jisti, zda by se uměli orientovat v konkrétních případech šikany, a tudíž se kloní k názoru, že o problematice šikany nejsou dostatečně informováni.

Otázka č. 11: Absolvoval(a) jste nějaký kurz, školení..., týkající se šikany a agresivity dětí? Pokud ano, jak často? Z jakého důvodu jste žádný kurz neabsolvovala?

Devět z dotazovaných uvedlo, že kurz, školení nebo jiné vzdělání týkající se šikany a agresivity mezi dětmi absolvovalo, a to většinou jednou nebo v rámci studia na vysoké škole (po 3 odpovědích). Dva pedagogové uvedli, že se zúčastnili seminářů více než jednou, a to s frekvencí jednou za dva roky, popř. pět roků. Jedenáct pedagogů žádné vzdělávání neabsolvovalo, hlavním důvodem bylo, že jim nebylo nabídnuto, dále nedostatek volného času a finanční důvody dané ekonomickou situací školy.

Otázka č. 12: Pokud byste si nevěděl(a) rady, jak danou situaci řešit, na koho byste se obrátil(a)?

Pedagogové by hledali pomoc v případě potřeby především u metodika prevence a výchovného poradce (7 odpovědí). Dále uváděli ředitele (4 odpovědi), učitele s větší praxí (2 odpovědi). Dva pedagogové by kontaktovali pedagogicko- psychologickou poradnu a ve třech případech by vyhledali též pomoc rodičů..

Otázka č. 13: Jaké preventivní metody fungují na vaší škole, které napomáhají v boji proti šikaně?

Preventivní programy ve školách spočívají především v pořádání různých besed a programů se zaměřením na sociálně-patologické jevy, jakými jsou právě agresivita a šikana mezi dětmi (9 odpovědí). Dále je to zjišťování o aktuálním dění ve třídě prostřednictvím sociogramů tříd a dotazníků (6 odpovědí). Podle pedagogů je též nutná, a to nejen v případě prevence - spolupráce školy s dalšími institucemi jako jsou pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, policie aj. (5 odpovědí) Pedagogové nepodceňují význam ani třídnických hodin, nabízení zájmových aktivit dětem (5 odpovědí), samotné komunikace s dětmi a dozoru dětí (4 odpovědi), schránek důvěry umístěných ve školách a schůzek dětí s protidrogovým preventistou (3 odpovědi).

Otázka č. 14: Myslíte si, že využívané preventivní metody jsou účinné?- byly nabídnuty možnosti odpovědí : ano - spíše ano — spíše ne – ne.

12 pedagogů hodnotí preventivní metody za spíše účinné. 6 pedagogů se přiklání k názoru, že využívané preventivní metody jsou účinné a tři pedagogové si myslí opak, tedy že spíše nejsou účinné.

Otázka č. 15: Co se nejvíce osvědčilo proti šikaně?

Nejvíce se podle devíti pedagogů osvědčilo v boji proti šikaně smysluplné trávení volného času dětí v podobě zájmových kroužků, dále komunikace s žáky (6 odpovědí), spolupráce s rodiči (4 odpovědi) a dozor (4 odpovědi). Dva pedagogové se domnívají, že účinnými prostředky jsou kázeňské postihy a domluva.

Otázka č. 16: Jaké si myslíte, že jsou příčiny šikany?

Pedagogové mohli vyslovit více variant odpovědí. Podle pedagogů nejčastěji ovlivňuje vznik a rozvoj agresivního chování – blízké okolí dítěte, čímž je rodinné prostředí (15 odpovědí), vrstevníci a party (10 odpovědí). Dále to je špatný styl výchovy (9 odpovědí); příliš času stráveného před televizí a počítačem (8 odpovědí), nuda (6 odpovědí), genetické faktory (4 odpovědi) a také jedna odpověď zněla: „*nutkání zažít pocit moci a síly*“.

Otázka č.17: Jaký je podle vás přístup učitelů k žákům na vaší škole? – byly nabídnuty možnosti odpovědí: *direktivní – spíše direktivní – spíše přátelský – přátelský*. 12 pedagogů se domnívá, že jejich vztah k žáků je spíše přátelský, 8 pedagogů hodnotí tento vztah jako přátelský.

5. Diskuze

Šikana je považována nejen odborníky, ale i laickou veřejností za velký problém našeho školství. Slovo šikana se neustále vykytuje kolem nás, stále častěji a častěji můžeme o ní slyšet nebo číst. Myslím si, že je to bezesporu problematika, která si zaslouží pozornost nás všech, neboť její výskyt není zanedbatelný a záleží na tom, jaký postoj k ní zaujmeme.

V mé diplomové práci jsem se zabývala projevy šikany a agresivity mezi dětmi na druhém stupni vybraných základních škol. Zajímalo mě především její výskyt, popis jejích znaků (formy, frekvence, apod.), názory žáků na tuto problematiku a možné okolnosti ovlivňující výskyt šikany (způsob trávení volného času dětí, pedagogický styl, apod.). Zároveň jsem chtěla poskytnout prostor i pro vyjádření pedagogů, jak ve srovnání se žáky vnímají a hodnotí šikanu.

Praktická část sleduje tři cíle: zmapovat a zachytit projevy agresivity a šikany na druhém stupni daných základních škol; zjistit, zda výsledované údaje souvisí s celkovým počtem žáků školy; zjistit, jaký postoj zaujímají k problému šikany a agresivity mezi dětmi pedagogové daných základních škol.

5.1. Diskuze - zmapování a zachycení projevů agresivity a šikany

Zde sleduji první cíl – zmapovat a zachytit projevy agresivity a šikany na druhém stupni daných základních škol. Dále sem včleňuji i své dílčí cíle týkající se názorů respondentů na šikanu, prevenci, rodinné prostředí aj.

Výskyt šikany.

Šikana je ve školách rozšířena mnohem více, než bychom si troufali odhadnout, a její četnost stále narůstá. Svědčí o tom výsledky výzkumu provedeného na pražských školách docentem Říčanem. Jeho průzkumy z roku 1994 prokázaly, že 18% chlapců a 15% dívek ve věku 11 a 12 let bylo obětí šikanování. (Lovasová, 2006). Další výzkumy realizované Dr. Kolářem z přelomu století dospěly k závěru, že počet šikanovaných žáků vzrostl až na 29-37%. Následným výzkumem tato procenta šikanování ještě vzrostla, neboť se zjistilo, že dokonce 41% žáků druhého stupně ZŠ je ve třídách nebo ve své

škole šikanováno.(Mezera, 2002) Z mého výzkumu prováděného v 6. a 9. ročnících tří základních škol jsem zjistila, že přímou zkušenost se šikanováním má 30,32% respondentů (tab.č.8). Tzv. „nepřímou“ zkušenost se šikanováním mělo 32,85% respondentů, kteří ví o někom, komu je ubližováno na jejich škole (tab.č.6) a 25,27% respondentů, kteří ví o někom, komu je ubližováno v jejich třídě (tab.č.7). Číslo, které poukazuje na šikanu v mnou sledovaných školách, je ve srovnání s posledně zmiňovaným výzkumem Dr.Koláře nižší, odpověď můžeme nalézt v tab.č.28, kdy téměř 40% dětí si neuvědomuje, že zesměšňování a záměrné ponižování je jednou z forem šikany. Stejně může být srovnání grafů č.5 a 23., kde jsou odpovědi rozlišené dle pohlaví a ročníku. Z grafu 23. vyplývá, že dívky a mladší žáci jsou lépe informováni o šikaně respektive řadí zesměšňování a záměrné ponižování mezi formu šikany, a tudíž na otázku, zda je jim ubližováno, odpovídají častěji ano. Myslím si, že tenhle výsledek je dán i faktem, že obecně jsou mladší žáci a také dívky sdílnější než žáci staršího školního věku a hoši (i když vědí, že jim bude v dotazníku zaručena anonymita). Jeden z důvodů, proč se dívky stávají častěji obětí, je podle Erba (2003) výchova, konkrétně to, že jsou dívky spíše vychovávány tak, aby si od druhých nechaly vše líbit, nepraly se, neodporovaly, zkrátka aby se přizpůsobily a ustoupily, když od nich někdo žádá něco, co samy nechtějí. A navíc, jak autor uvádí, dívky mívají sklon samy sebe obviňovat za to, že jim někdo ublížil.

V dalších otázkách jsem se soustředila na formy, frekvenci ubližování, na jakých místech k ubližování dochází, věk agresorů.

Frekvence ubližování –

- většině šikanovaných bylo ublíženo jednou – takto odpovědělo 51,19% všech respondentů. Přibližně stejné procento dívek a chlapců uvedlo totéž. Téměř každý den bylo, popř. je ubližováno 14,58% dívek a 11,11% chlapců; téměř každý týden je pak ubližováno jedné čtvrtině chlapců a 14,58% dívek.(tab. č.9, graf č.6)

Formy šikanování.

Šikanování mezi dětmi může mít mnoho forem, jejich paleta je široká, obsahuje mírnější formy šikanování jako jsou urážky, ignorování, pomluvy apod., až po ty nejbrutálnější jako je bití, kopání, strkání hlavy do umyvadla apod.

Na všech sledovaných školách se nejvíce vyskytovala šikana ve formě slovní agrese, tzn. že oběti bylo nadáváno, a to nejen jim samotným, ale i jejich rodině, dále sem patří pomluvy a výhrůžky (tab.č.10). Ve škole C se verbální šikana objevila dle výpovědí šikanovaných dětí v 84,32%, ve škole A 79,99 % a ve škole B 78,57%. Fyzická agrese a ničení věcí se naopak nejvíce objevily ve škole B – 19,04%. Podle pohlaví lze vidět rozdíl ve způsobu šikany, jakým jim bylo ubližováno - fyzickou agresí uvedlo 20% šikanovaných chlapců, a to ve formě bití, škrcení a kopání. Fyzickou agresí trpí 3,17% šikanovaných dívek, stejné procento zaujímá i sexuální obtěžování. Dá se tedy vyvodit, že více jak tři čtvrtiny dotazovaných jsou šikanovány formou verbální agrese (81,48%); fyzickou agresí trpí 10,19% dotazovaných; sexuálním obtěžováním 1,85% a ničením věcí 6,48%. Všechny tyto formy jsou závažné a nelze bagatelizovat způsoby šikany jako jsou například pomluva, nadávky, slovní ponižování, neboť si myslím, že tyto formy šikany mohou nechat na psychice oběti stejné následky.

O tom svědčí fakt, že slovní ponižování je považováno za velmi nebezpečnou a zákeřnou aktivitu, neboť po ní nezůstávají žádné důkazní předměty, pouze kdybychom pachatele přistihli při činu.

Věk a počet agresorů z pohledu oběti.

Z mého výzkumu vyplývá, že šikanovaný chlapec je většinou šikanován stejně starým či starším chlapcem. Dívka je též většinou šikanována chlapcem, ale je tu zároveň nezanedbatelné procento (35,42%) šikanujících dívek, přičemž agresori jsou ve srovnání k oběti – dívce - stejně staří nebo starší (graf č.8,9). To koresponduje s tvrzením, že jedním z rozdílů mezi šikanou u chlapců a dívek je fakt, že zatímco chlapci si vybírají oběti z řad obou pohlaví, děvčata se převážně trýzní mezi sebou. (Bendl, 2003) Neboli se potvrzuje skutečnost, že agresor si vždy vybírá jako cíl svých útoků někoho, nad kým cítí převahu, ať už fyzickou či psychickou.

Dívky dále uváděly, že je jim ubližováno většinou jednou osobou, na rozdíl od chlapců, kde počet jejich agresorů je většinou více než jeden (graf č.10).

Místa šikanování.

Místem, kde k šikanování nejčastěji dochází je škola – 67,56%, a to zejména třída – 46,85%, která zaujímá první místo ve všech sledovaných školách. Je to tedy stejné

místo, které označovali sami pedagogové jako nejfrekventovanější dějiště šikany. Zde se jeví nejlepším způsobem řešení šikany důsledný dozor. Mimo školu dochází k šikaně pouze v 16,22% případů.

Postoj oběti vůči agresorovi.

Dále mě zajímalo, jaký postoj k agresorovi zaujaly samotné oběti, zda se snažily bránit či nikoliv. V 79,76% případech se oběti bránily, oproti 15,48%. Zbývající oběti se nevyslovily pro žádnou variantu, tedy neodpověděly. Na otázku bránit se, či ne zaujímají odborníci ambivalentní postoj, na jednu stranu jsou pro to, aby oběti ukázaly svou sílu a odvalu a vůči aktérům se bránily, ovšem na druhou stranu připouští, že těžko můžou po oběti chtít, aby se prezentovala vůči agresorovi jako silná osobnost, když jejími charakteristickými vlastnostmi jsou právě zakřiknutost, bojácnost, aj. A navíc agresori si vybírají oběti, u kterých vycítí, že jsou v přesile jak fyzické, tak psychické. Bendl (2003) vidí řešení v pomoci vybavení těchto žáků sociálními dovednostmi, které jim umožní ve škole v klidu „přežít“.

Důvěra oběti k okolí.

Důležitá je otázka důvěry, zda vůbec mají oběti možnost se někomu svěřit, zda se vyskytuje v jejich blízkém okolí někdo, komu se nebojí o svém trápení říci, kdo vyjádří podporu a pomůže jim s řešením dané situace. Je důležité, aby děti věděly, že nejsou na řešení svých problémů samy. V celkovém hodnocení z výpovědí respondentů-šikanovaných vyplývá, že nejčastěji se svěřují kamarádům- 42,86%, necelá čtvrtina - 23,81% rodičům a 11,91% pedagogovi (tab.č.16). Pokud se zaměřím na důvěru oběti k pedagogovi podle ročníku a pohlaví, tak musím konstatovat, že se více svěřilo učiteli/učitelce mladších žáků- 20,46% (v 9. třídách se tak vyjádřilo jen 2,50% obětí) a spíše dívky – 14,58%. Oběti 9. tříd a chlapci volili za své „důvěrníky“ kamarády (tab.č.16, graf č.12) Myslím si, že jde ruku v ruce důvěra v učitele právě s autoritou. Bendl (2003) k tomu uvádí, že autoritě učitelů může škodit, když netáhnou za jeden provaz, tedy, když se každý učitel staví k šikanování jinak, a nedokáže se shodnout na přesně vymezených pravidlech. Já se domnívám, že důvodem, proč se starší žáci nesvěřují učitelům, může být ta skutečnost, že žáci 9. tříd (celkově., zejm. vzhledem k tomu, že prožívají období pubescence) a chlapci obzvlášť mají problémy s uznáváním

autorit obecně. Pedagog pro ně takovouto autoritu představuje. Také tu vidím problém, kterým je feminizace českého školství. Těžko se dá představit patnáctiletého chlapce, který se své učitelce (tedy ženě) svěřuje s tím, že je šikanován.

Těch, kteří se z různých důvodů nikomu nesvěřili, bylo v celkovém hodnocení 10,71% (tab.č.16). Důvody mohou být různé, může to být jen proto, že jim sice bylo ublíženo, ale nepovažují to za něco vážného, s čím by se měli hned někomu svěřovat a řešit to, dalším důvodem může být fakt, že se nechtějí před kolektivem stavět do role žalobníčka, či mají strach z odvety. Zajímalo mě, zda žáci, kteří našli odvahu svěřit se, našli zároveň osobu, která jim dokázala pomoci, popř. jakým způsobem. Pro oběť může sehrát důležitou roli při volbě svěřit se, či ne také to, co se bude dít s agresory dít, a mohou pak případné následující podobné situace hodnotit z pohledu té první. 37,33% obětí tvrdí, že jim bylo pomoheno – mezi způsoby pomoci patřilo nejvíce: „*zastali se mě, vynadali jim*“ dále rada „*abych je ignoroval*“ a „*abych to řekl učiteli/učitelce*“ (tab.č.17, graf č.14). Faktem ale zůstává, že více jak polovina všech respondentů-obětí (62,67%) zůstala na řešení svého problému sama (tab.č.17).

Důvěra respondentů k pedagogovi.

Důvěru k pedagogovi jsem hodnotila nejen z pohledu oběti, ale z pohledu všech dětí. Neboť, jak uvádí Bendl (2003), v tomto případě nejde jen o oběti, oznámit případ šikanování mohou i žáci, kteří nejsou obětmi. Je totiž pravděpodobnější, že se k takovému kroku odhodlají, když budou vědět, že věc oznamují osobě, jíž mohou věřit a na kterou se mohou spolehnout.

68,99% mladších žáků a 68,42% dívek by vyhledalo pomoc u pedagoga. Při celkovém hodnocení odpovědí respondentů zjistíme, že 60,29% dotazovaných si myslí, že je dobrým nápadem požádat o pomoc učitele – mezi hlavními důvody uvádí: „*prostě to vyřeší*“ , „*může ho nějak potrestat, například dát poznámku*“ (tab.č.18, graf č.16). Přesto stojí za povšimnutí, že slovo důvěra volilo jen 4,64%. Na druhou stranu 26,12% všech respondentů se kloní k názoru opačnému – tedy, že neshledávají dobrým nápadem požádat o pomoc učitele, jelikož se domnívají, že se tím situace ještě zhorší, nedůvěřují svým učitelům a bojí se msty (tab.č.18, graf č.17).

Odpovědi žáků nepřímo potvrzuje Bendl (2003), který ve své knize uvádí, že důvodem mlčení oběti je většinou strach z odplaty agresora – agresorů. Oběti je běžně vyhrožováno, že jestli něco řekne, bude potom její situace daleko horší než dosud.

Názor respondentů na šikanu.

Důležité je vědět, že šikana není záležitostí jen agresora a oběti, ale na dané situaci má velký podíl celý kolektiv. Nemálo záleží na tom, jak se ostatní žáci staví k šikaně, k agresivnímu jednání, zda jsou ochotni pomoci šikanovanému a jaký postoj k celé situaci zaujmou. Neboť větší pravděpodobnost výskytu šikany, respektive jejího rozvoje, je právě v takových kolektivech, kde většina dětí tzv. šikanu „nevidí“.

Příjemné bylo zjištění, že na otázku, jaký mají respondenti názor na šikanu, více jak polovina respondentů, a to ve všech sledovaných školách, odpověděla, že považuje šikanu za násilí, jež odsuzují (tab.č.24). Šikanu, jako možnost „vytáhnout se“ před kamarády a představující druh zábavy, vnímá 25% dotázaných chlapců a 22,97% respondentů devátých tříd (graf č.22). Zde je možné vysoká procenta respondentů, jenž šikanu přímo neodsuzují, vysvětlit tím, že i když většině dětí je agrese proti mysli, mohou ji schvalovat v těch případech, kdy jde o agresi namířenou proti tomu, kdo jim není sympatický. (Gazdová,) Z pohledu pohlaví jsou to dívky, které více odsuzují agresivní chování (graf č.22).

Postoj respondentů k šikaně.

Z údajů tedy vyplývá, že naprostá většina respondentů násilí a šikanu odsuzuje. Zajímalo mě tedy, jak budou reagovat na situaci, kdy uvidí, že je někomu ubližováno. Z mého výzkumu vyplývá, že nejvíce respondentů škol A -34,88% se z různých důvodů (mezi něž patří také strach) do šikany druhých neplete, a tudíž šikanovanému nepomůže. Ve škole B je to -33,34% (z toho 3,70% žáků se dokonce k šikanování žáka připojí a vnímá to jako legraci), ve škole C – 19,61% respondentů (z toho se k šikanování přidá -1,96% žáků). Ochotných pomoci šikanovanému je více mezi respondenty školy C – 78,43%.

Do pomoci se více zapojují dívky -83,46% (graf č.18) - je to dáno zřejmě tím, že obecně dívky projevují větší empatie a soucítění se slabšími a mají větší cit pro spravedlnost. Mezi způsoby, jak by respondenti pomohli, jsou uvedeny nejčastěji

odpovědi: „*půjdu pro pomoc*“ nebo „*povím to učíteli, řediteli*“ – takto odpověděla více jak polovina všech respondentů. Odhodláni bránit oběť fyzicky byli více žáci šestých tříd a více chlapci. Je zajímavé, že ve svých odpovědích zmínili pomoc učitele či ředitele většinou respondenti šestých tříd a dívky – což svým způsobem potvrzuje tu skutečnost, že právě tyto kategorie žáků mají větší důvěru k pedagogovi (graf č.12,19, tab.č.20)

Popis agresora.

A kdo jsou ti, kteří ubližují? Na tuto otázku se snažím nalézt odpověď v následujících zjištěných údajích. K ubližování se přiznalo 9, 75 % všech respondentů. Mezi těmi, kteří ubližovali bylo více chlapců a dle věku respondenti z 9.tříd. K ublížení či ubližování dle tab.22 došlo ve 33,33% jen jednou, 25,93% někdy, v 18,52% párkrát. Dvakrát týdně a denně ubližuje stejné procento agresorů -11,11% (tab.č.22). Z tab.č.23 vyplývá, že více jak polovina agresorů -51,85% - ubližuje ve skupinách. Ve škole A ubližovali agresori sami, ve školách A a B více ve skupinách, přičemž ve škole B je složení šikanující skupiny dvoučlenné a ve škole C se jedná o početnější skupiny. Je tedy zřejmé, že větší „odvahy“ dostávají agresori za přispění ostatních. Podle ročníku je pak vidět, že mladší žáci a dívky ubližují většinou buď sami nebo v dvoučlenných skupinách; starší žáci a chlapci rovněž sami nebo ve třech a více početných skupinách (graf č.21).

Příčiny šikany.

Příčin šikanování druhých je mnoho – Bendl (2003) uvádí některé z nich:

snaha vypadat mužně - ukázat, že jsem tvrdý chlap nikoli změkčilá bábovka, touha po moci, přání ovládat druhé, motiv krutosti, zvědavost – k čemu všemu se dá člověk přinutit, jak se oběť bude chovat v situaci strachu, bolesti a ponížení, frajeřina – vytahování se před třídou a nuda a s ní spojená touha po senzaci a „vzrůšu.

Nejčastějšími důvody šikanování druhých jsou podle respondentů „vytáhnout se“ před ostatními, využití své fyzické přesily nad obětí, získat respekt a upoutat pozornost, zábava. Ale také pro pocit moci a síly, získání něčeho materiálního jako jsou cigarety, peníze, jídlo aj.; z nudy, ze msty apod.(tab.č.25) Je vidět, že důvody, respektive příčiny

uváděné respondenty, se nijak výrazně neliší od odborné literatury. Spíše je překvapivé, kolik variant odpovědí sami žáci vyslovili.

Řešení šikany.

Otázka řešení šikany není jistě jednoduchá, stále se hledají nové a nové možnosti a návrhy, jak danou problematiku řešit. Důležitá je tu úloha školy, neboť právě zde většinou dochází k šikaně. Žáci musí vidět, že škola má nejen zájem na řešení šikany, ale dokáže ji také zvládnout. Neboť od toho se pak odvíjí například již výše zmiňovaná důvěra.

Z mého výzkumu se dá zjistit, že většina respondentů (43,62%) odpovídala nespécificky – „nějaký trest“, „nevím, nějak to řeší učitel“ nebo neodpověděli. 32,30% respondentů se domnívá, že šikana na jejich školách je řešena ve formě kázeňských postihů jako je snížená známka z chování, ředitelská důtka či poznámka (tab.č. 26). Přičemž odpověď „snížená známka z chování“ tvořilo jednu pětinu všech odpovědí, nejen proto jsem volila i otázku: „Jakou známku jsi dostal(a) na vysvědčení z chování?“ Z údajů vyplynulo, že 4,69% respondentů mělo na vysvědčení sníženou známku z chování, nejvíce pak ve škole B -7,41% dotazovaných, ve škole A pak 6,98% a ve škole C -3,92% respondentů (tab.č.5). Tuto otázku jsem také volila proto, neboť se domnívám, že výskyt šikany bude pravděpodobnější v těch skupinách, kde se objeví problematičtí žáci, kteří nebudou schopni přijmout pravidla chování v dané skupině respektive třídě.

V odpovědích na otázku, jak by sami řešili šikanu, se odrážejí výpovědi z předešlé otázky- tzn. nejvíce navrhovaným řešením je kázeňský postih (38,18%)- snížená známka z chování, ředitelská důtka a poznámka (tab.č.27) Tato varianta se přímo nabízí, neboť je žákům nejčastěji předkládána v praxi. Dojde-li ve škole k šikaně, je to často jediný postih ze strany školy vůči agresorovi. Více variant řešení volili žáci školy C – mezi něž například patřila omluva, návrh obrátit situaci, instalace kamer, hlídání oběti, přeložení aktéra do jiné třídy aj.

Způsob trávení volného času.

Myslím si, že existuje mnoho faktorů, které mají vliv na výskyt agresivního chování respektive šikany, jedním takovým je vliv mediálního násilí, respektive způsob

trávení volného času dětí. Četné výzkumy ukazují, že děti, které se často dívají na násilné scény, se poté chovají agresivněji. Nejen televizní obrazovky, ale i počítačové hry propagující násilí, jim totiž slouží jako podnět a návod, aby si shlédnuté scény vyzkoušely v praxi, např. ve škole. (Bendl, 2003) Myslím si, že právě takovým vhodným pokusným objektem se mohou stát oběti či potenciální oběti šikanování.

Z mého výzkumu (tab.č.32) vyplývá alarmující zjištění, že 41,88% všech respondentů je schopno sedět denně před televizní či počítačovou obrazovkou tři hodiny a více. I když žáci stráví před televizí a počítačem spoustu času, tyto dvě aktivity nevolí mezi své nejčastěji volené záliby – tou je podle zjištění nejvíce sport. Až na druhém a třetím místě je uváděn počítač, televize a kamarádi. V televizi nejvíce pak sledují dobrodružné a kriminální filmy a pořady typu reality show. Naopak nejméně se dívají na historické, přírodopisné a dokumentární filmy a pořady. V případě, že v televizních pořadech vidí násilí, se 79,42% všech respondentů bude dívat dál, a to z různých důvodů – ve 33,21% proto, že je to baví. Mezi tyto respondenty se více řadí žáci šestých tříd a chlapci (tab.č.35, graf č.25) Jak tedy zabránit, aby se dítě nestalo na televizi či počítačových hrách závislé? Důležitá je pozorná přítomnost dospělého, právě ten by měl vědět, na co se jeho dítě dívá, zhodnotit vhodnost pořadu a množství času stráveného před televizí nebo videohrami. Ovšem, jak se dá zjistit z mého výzkumu (č.tab. 36), až jedna pětina respondentů uvádí, že je jejich rodičům jedno, jak tráví svůj volný čas.

Dalším faktorem, který zde uvádím, je *rodina a rodinné prostředí*.

Rodina má bezesporu velký vliv na vývoj dítěte, na vytváření jeho správného hodnotového systému. Dá se tedy říci, že rodina je pro dítě prvním socializačním prostředím, v němž získává nejdůležitější rámce pro vnímání a chápání světa. Zároveň se zde učí základním normám a způsobům chování. Že rodina pro respondenty hraje důležitou roli ukazuje i ten fakt, že ji při řazení hodnot volili v téměř polovině případech na první místo (graf č.27). Je proto nezbytné, aby se dítě cítilo v rodinném prostředí dobře, aby docházelo k uspokojení základní potřeby dítěte – tedy naplněné potřeby lásky. Tedy, aby se v rodinách příliš nevyskytovalo ponižování, psychické či fyzické

násilí, nedostatek vřelého zájmu apod. Proto jsem následující otázkou směřovala k nástinu rodinné situace u respondentů.

38,27 procent respondentů školy B odpovědělo, že jejich rodiče jsou „fajn“, pak následovala škola C s 32,68% a škola A s 27,91%. Je zajímavé, že ve škole B vládne mezi dětmi největší spokojenost s rodiči, ale zároveň se zde v nejvyšší míře vyskytují odpovědi popisující lhostejnost, urážky, zesměšňování a fyzické násilí ze strany rodičů. A jaké tresty volí rodiče, pokud jejich děti něco špatného udělají? Respondenti většinou odpovídali, že jim rodiče vynadají nebo jim zakážou jejich oblíbenou činnost. Fyzické trestání se objevuje častěji u dotazovaných školy B – 9,88%; ve škole C – 7,19% a ve škole A – 2,32%. Musím zde zmínit procenta, která hodnotí variantu, že se rodiče nebudou zlobit a mávnou nad tím rukou – takto nejvíce odpovědělo 32,56% respondentů školy A. I když na první pohled může jít o variantu nejlepší, nemyslím, že se jedná o vhodný způsob výchovy dětí. Myslím si, že by měly být nastaveny určité hranice ve výchově, tím i v trestání za prohřešky dětí. V tomto případě se mi jeví využívání trestání v podobě fyzického násilí stejně neuvážené jako lhostejnost projevovaná k dítěti.

5.2. Diskuze k výsledkům - souvislosti mezi velikostí školy a šikanou

Svůj výzkum jsem prováděla na třech základních školách, které se lišily celkovým počtem žáků. Podle celkového počtu žáků byla: škola A nejmenší, škola B střední a škola C největší. Jedním z cílů mé práce je, zda vysledované údaje týkající se šikany souvisí právě s velikostí školy. Zaměřím se především na samotný výskyt šikany a též na důvěru žáků k pedagogům, protože si myslím, že právě tyto faktory mohou souviset s velikostí školy.

Důležitý faktor vidím především v utváření pozitivního klimatu třídy, jenž má především vliv na utváření vzájemných vztahů mezi žáky a zároveň je vzájemnými vztahy žáků vytvářeno. Důležitým aspektem dobrého sociálního klimatu je to, že žák je ve své třídě spokojený. Klima třídy je ovlivňováno celkovým klimatem školy, jakož i samotnými učiteli.

Dalo by se předpokládat, že nejčastěji se bude šikana vyskytovat ve škole C, která je z vybraných škol největší, neboť na menších školách se žáci a učitelé lépe znají, mají přátelštější vztahy, panuje zde větší důvěra atd. V následujících odstavcích se zabývám především údaji získaných z tab.č.2, 3, 6, 7, 8, 16, 18, 32.

Výskyt šikany: Podle hodnocení škol vyplývá, že nejvíce je ubližováno respondentům ve škole B – 41,98%; pak následuje škola C – 26,80% a škola A – 20,93%. Údaje v tab.č.6 a 7 tato procenta potvrzují. Zajímavé je srovnání s předešlými údaji, kdy na otázku: „*Je někomu ubližováno ve tvé třídě*“ odpovídá 13,95% respondentů školy A „*ano*“ a stejně tak odpovídá 18,95% respondentů školy C. Myslím, že to může být dáno jednak nevšimavostí žáků vůči šikanovaným, nebo se šikanování děje na skrytých místech. Důvodů může být více.

Skutečnosti, že nejhojněji se šikana vyskytuje na středně velké škole, je pak jistě odrazem i dalších faktorů, jako jsou například jejich volnočasové aktivity, přístup rodičů k výchově, postoj k násilí atp. Pro ilustraci můžu uvést výsledky odpovědí na otázku, kolik času denně se věnují žáci TV a PC (tab.č. 32) Z mého výzkumu vyplývá, že tři hodiny a více je schopno strávit před televizí a počítačem nejvíce dotazovaných ve škole B (54,33%), tedy ve škole kde se šikana nejčastěji vyskytuje; ve škole A je to pak 37,21% a ve škole C – 36,60% dotázaných.

Jako další ukazatel pro četnost výskytu šikany nám můžou posloužit výsledky vyplývající z odpovědí na otázky, jak jsou žáci spokojeni s kolektivem ve třídě. Z pojmu spokojenost usuzujeme na to, jak se žáci ve třídě cítí, zda danou třídu navštěvují rádi, zda si zde vytvořili kamarádské vazby. Zároveň můžeme usuzovat, že, čím bezpečněji se žáci budou v rámci kolektivu cítit, tím budou ve třídě spokojenější. Podstatné pro spokojenost v kolektivu dané dotazované věkové kategorie je zajisté i to, zda mají, či nemají ve třídě dobrého kamaráda.

Spokojenost s kolektivem ve třídě: nejvíce spokojeno je se svým kolektivem respondentů školy C – 72,55%; ve škole A – 67,44% a ve škole B – 45,68% dotázaných. (tab.č.2)

Kolik žáků má ve třídě dobrého kamaráda: nejvíce žáků školy A – 97,67% se domnívá, že má dobrého kamaráda či kamarádku, ve škole C – 95,42% a ve škole B – 91,36%.(tab.č.3)

Zde se potvrzuje již výše řečené, a to, že nejméně spokojenými se třídním kolektivem jsou žáci školy B, kteří dle odpovědí (viz tab. č. 6, 7, 8) jsou jak v rámci školy, tak i v rámci třídy nejvíce vystavováni ubližování, tedy šikaně.

Důležitá je otázka důvěry žáka k učiteli, neboť ta může ovlivnit, zda se už samotné oběti, nebo ostatní děti dokážou svěřit, že je někomu ubližováno. Důvěra k pedagogovi je už jednou z preventivních metod, která působí na minimalizaci šikany. Jak k tomu Bendl (2003) uvádí, důvěra k učiteli má velký význam při odhalování šikany a je důležité dát žákovi jasně najevo, že si s ním může o případném problému kdykoliv promluvit. Myslím si, že právě i ve velikosti škol se otázka důvěry může odrážet na výskytu šikany, na menších školách, kde se učitelé a žáci více znají, budou panovat přátelštější vztahy, zbývá pak méně místa k projevům šikany.

Jak hodnotí žáci vztahy mezi učiteli a žáky: respondenti školy A považují vztahy mezi nimi a učiteli za velice přátelské v 23,47% případů, ve škole C takto odpovědělo 26,80% a ve škole B – 9,88%. Myslím si, že se zde jedná o podstatné údaje, které přímo ovlivňují důvěru žáka k učiteli.

Kolik žáků by požádalo o pomoc učitele: z mého výzkumu (tab.č.18) je zřejmé, že v případě potřeby by o pomoc požádalo ve škole A 65,12% respondentů. Ve škole C je to 63,40% respondentů a nejméně pak respondentů školy B – 51,85%.

Ačkoliv důvěra žáků k učitelům by mohla být ještě větší, je pozitivní výsledek, že v každé škole by se v případě potřeby o pomoc na učitele obrátila mnohem více jak polovina dotazovaných, tudíž se prokazuje, že i žáci samotní si uvědomují významnou úlohu učitelů v řešení této problematiky. Ale zároveň nejde opominout údaje týkající se jednotlivých škol, kde škola B se v této odpovědi umístila na posledním místě.

Komu se oběti svěřily: Nejvíce oběti důvěřovaly pedagogovi ve škole A – 33,33% (stejně procento zaujímali též rodiče), ve škole C – 9,76% a ve škole B – 8,82% (tab.č.16). Domnívám se, že by se měla posilovat důvěra žáka k učiteli, neboť jsou to

právě oni, kteří stojí v první linii pomoci šikanovanému žákovi a jsou více, resp. měli by být více, vyzbrojeni dovednostmi a znalostmi týkajícími se řešení šikany.

Při porovnávání výsledků jednotlivých škol se ukázalo, že v případě šikany žádají oběti školy A o pomoc učitele několikanásobně častěji než žáci škol B a C, což svědčí o skutečnosti, že ve škole A panuje přátelštější atmosféra a větší důvěra mezi žáky a učiteli.

Z výše uvedených skutečností mohu hodnotit jednotlivé školy z pohledu šikany, ale podle mého výzkumu už nelze usuzovat na to, že velikost školy je určujícím faktorem, který má vliv na výskyt agresivního chování a šikany ve škole. Domnívám se, že je třeba lépe studovat prostředí školy –tzn. jaké vztahy panují mezi samotnými učiteli, jak oni sami jsou ochotni a připraveni řešit problematiku šikany aj. Vliv na výskyt má i prostředí, ve kterém žák vyrůstá, jaké jsou osobnostní předpoklady a dispozice žáka. Jak se podle mého výzkumu ukazuje, podstatné je i to, jakým způsobem tráví žáci svůj volný čas, jaké názory zaujímají k tomuto tématu. Důležitým aspektem je, v jaké formě a jakým způsobem je prezentována žákům sama problematika šikany a s tím souvisí využívání preventivních metod na daných školách. Také tu hraje roli to, v jakém prostředí samotná škola je.

5.3. Diskuze k výsledkům - postoje pedagogů k šikaně

Nyní sleduji třetí cíl, tedy jaký postoj k problému šikany a agresivity mezi dětmi zaujímají pedagogové daných základních škol.

Zajímalo mě, jaký postoj k šikanování zaujmou samotní pedagogové. Zda ví o šikaně na své škole, jak se vzdělávají v této problematice, jaké preventivní kroky sami vytvářejí, zda se aktivně zapojují do řešení šikany aj.

Hodnotím pozitivně, že na všech sledovaných školách přistupují k šikaně jako k vážnému problému, na který je zapotřebí nahlížet jako na velmi nebezpečnou formu agresivního chování. Také všichni dotazovaní pedagogové připouští samotnou existenci šikany na svých školách, o tom svědčí fakt, že 12 pedagogů uvádí, že se se šikanou mezi dětmi setkává ojediněle, 5 párkrát do měsíce, 2 několikrát za týden a 1 někdy.

Jedná se především o šikanování formou verbální agrese – zesměšňování, nadávání, pomluvy, zastrašování; ale též formou fyzické agrese – kopání, fackování. Jako místo, kde k šikaně dochází suverénně nejčastěji, pedagogové označili školu – a to hlavně třídu, WC, šatnu, chodbu, hřiště – jsou to tedy většinou místa, kde by se dala šikana účinným dozorem eliminovat. Jak Bendl (2003) uvádí, účinnost programů zaměřených proti šikanování uvnitř školy je tím vyšší, čím kvalitnější je dohled učitelů a ostatních pracovníků školy.

Ovšem i přes toto uvědomění si závažnosti šikany, dva pedagogové přiznali, že nejsou schopni, respektive jisti, s rozpoznáním projevů šikany mezi dětmi. To může být dáno jejich nízkou praxí v oboru, popř. nedostatečnou kvalifikací – neboť v jednom případě se jednalo o učitelku s ještě nedokončeným vysokoškolským vzděláním. O nedostatečné informovanosti svědčí i to, že jedna pětina pedagogů přiznala, že se nedokáže orientovat v této problematice. Na druhé straně zbývající čtyři pětiny pedagogů sice uvádí, že mají dostatek informací o šikaně, ale tím někteří z nich nevyklučují další nutné sebevzdělávání v této problematice. S těmito pedagogy plně souhlasím, neboť si myslím, že je zapotřebí, jako v každém jiném oboru, se neustále vzdělávat a získávat nové znalosti. A proto jsem volila následující otázku týkající se možných kurzů či školení spojené s tématy šikana, agresivita apod. Údaje mě nemile překvapily, protože jen 9 odpovědělo „ano“, přičemž jen 2 z nich se přímo účastnili seminářů více než jednou a 3 jen jednou. Zajímalo mě tedy, z jakých důvodů se zbývající pedagogové tímto způsobem nevzdělávají. Byly vyjmenovány celkem tři důvody, a to časové, finanční a též, že jim nebyl nabídnut, a to například proto, jak uvedla jedna z oslovených pedagožek, že neplní funkci metodika prevence či výchovného poradce, a tudíž není důvod ji posílat na tyto a jim podobné akce. Chtěla jsem proto vědět, kdo řeší problémy se šikanou na jejich škole - z odpovědí vyplynulo, že to jsou právě metodici prevence nebo výchovní poradci, kteří spolu s řediteli škol řeší případy šikany. Ovšem, jak pedagogové zároveň uvádějí, jen pokud se jedná o vážnější formy, jinak je přenecháno řešení na třídních učitelích, nebo na učiteli, který šikanu objeví.

Z toho mi tedy vyplývá, že je stejně důležité, aby se pedagogové orientovali v problematice šikany tak, jako metodici prevence či výchovní poradci. Bůžek (2007) uvádí, že je důležité, aby pedagogové uměli diagnostikovat a léčit počáteční stadia šikanování, ovšem připouští, že i ta nejlepší škola nedokáže zcela zabránit rozvinutí pokročilé šikany.

Následující otázkou jsem chtěla zjistit, jak si sami pedagogové dokáží v situaci, kdy se jim svěří žák se šikanou, poradit. Většina pedagogů přiznává, že řešení šikany přenechává na třídních učitelích, výchovném poradci, metodikovi prevence popř. řediteli. Zbývající čtyři pedagogové by volili aktivnější přístup- tedy, že by se sami snažili situaci řešit, tři z nich by volili správný postup- tak jak je uveden v Metodickém pokynu MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízeních. Jeden pedagog by nejdříve promluvil s žáky a zjistil více o problému. Vzhledem k této poslední odpovědi musím podotknout, že je více vhodnější požádat jiné kolegy o pomoc – jak by tomu učinilo výše uvedených 16 pedagogů, než situaci řešit následovně. Neboť je zřejmé, že se tím problém může zhoršit – zvláště pro samotnou oběť. Pokud se v kolektivu žáků bude vyskytovat agresor – agresoři, nebudou žáci k pedagogovi sdílní, a ten celou záležitost může uzavřít s tím, že se nic v podstatě nestalo – tedy bagatelizovat danou situaci.

Jako nejlepším prostředek v boji proti šikaně se jeví prevence, a proto mě zajímalo jaké preventivní kroky se realizují na školách. Především si pedagogové uvědomují nutnost vytvoření pozitivního sociálního klimatu ve třídě. Podporovat vytváření vztahů mezi žáky na základě tolerance a respektu, kde nemá své místo bezohlednost a bezcitnost. Do svých výukových předmětů– jako občanská, rodinná výchova aj. – se snaží zahrnovat témata prevence. Též v rámci primární prevence se na školách pořádají besedy a programy se zaměřením na sociálně patologické jevy. Všichni pedagogové se shodují na nezastupitelném pozitivním vlivu výchovy funkční rodiny a zároveň upozorňují na silný vliv kamarádů, se kterými se žáci setkávají mimo školu. V této souvislosti též uvádějí, že je potřeba dětem nabídnout dostatek smysluplných volnočasových aktivit, jež zabrání, aby dítě hledalo jiné- negativní formy trávení volného času. Školy si uvědomují, že v podchycení a řešení sociálně patologických

jevů – jakým je právě šikana – je nezbytná nejen spolupráce s dalšími institucemi – například pedagogicko- psychologické poradny, střediska výchovné péče, policie aj.; ale též je nutná úzká spolupráce s rodiči, jež se uskutečňuje v rámci pravidelných rodičovských schůzek a prostřednictvím školních rad. Mezi zdánlivě nenápadná preventivní opatření patří pozorování, dozor, kdy pedagogové věnují zvýšenou pozornost možným projevům šikany a snaží se jim zabránit. Většinu těchto opatření dotazovaní pedagogové považují též za nejúčinnější v boji proti šikaně. Přesto je většina pedagogů v hodnocení účinnosti preventivních metod opatrná a hodnotí je jako spíše účinné, dva pedagogové mají dokonce opačný názor. Myslím si, že důvodem, proč jsou pedagogové v hodnocení účinnosti preventivních opatření více opatrní, může být ten, že si uvědomují, že teprve časem a dalšími znalostmi v této problematice se ukáže, jaký smysl mají současné preventivní metody.

6. Závěr

Šikana je komplexní problém pedagogický, psychologický, sociologický a především mravní. Důležité je vyvarovat se tendence ignorovat vážnost současné krize školy i společnosti, zakrývat realitu nezvládnutého násilí, bagatelizovat první příznaky šikany a jen doufat, že rostoucí problémy se nějak vyřeší. Škola se má stát místem, kde je naplňováno právo dětí žít v bezpečí a svobodně.

Ve své diplomové práci jsem se zabývala tématem dětské šikany a agresivity na druhém stupni základních škol. V teoretické části jsem se věnovala popsání základních pojmů jako je šikana a agresivita, dále jsem charakterizovala hlavní protagonisty šikany – tedy agresora a oběť, zaměřila jsem se též na prevenci, diagnostikování a nápravu šikany.

V praktické části jsem sledovala následující cíle, jakými byly zmapování a zachycení projevů agresivity a šikany na druhém stupni daných základních škol; zjistit, zda vysledované údaje souvisí s celkovým počtem žáků dané školy a posledním cílem bylo zjistit, jaký postoj zaujímají k problému šikany a agresivity mezi dětmi pedagogové daných základních škol.

Na základě těchto cílů jsem stanovila dvě hypotézy a to, zda existuje závislost výskytu šikany na celkovém počtu žáků daných základních škol a zda většina dotazovaných pedagogů dokáže řešit konkrétní případy šikany mezi dětmi. Výzkum jsem provedla na třech vybraných základních školách v litoměřickém regionu, a to prostřednictvím dotazníků určených žákům 6. a 9. tříd (277 respondentů), dále prostřednictvím rozhovorů s dvaceti pedagogy daných základních škol.

Z mého výzkumu vyplývá, že, ač si všichni závažnost agresivity a zejména šikany ve škole uvědomují, občas bývá tato problematika podceňována. Je to nejspíš způsobeno tím, že spousta z nich si vlastně neuvědomuje, že pod pojmem šikana se neskryvá jen fyzická agrese, ale rovněž agrese slovní, častěji frekventovaná, ve formě zesměšňování, nadávání, pomluv, urážek aj. Poslední zmíněné projevy vnímá jako šikanu o trochu více jak polovina dotazovaných.

Ze získaných údajů dále vyplynulo, že nejčastěji se šikanování odehrává ve škole, a to v nejrůznějších prostředích s ní spojených. Je tedy nasnadě, že se se šikanou, ať již v pozici agresora, oběti, či svědka, setkala třetina respondentů.

Pozitivním zjištěním je fakt, že pouze zlomek postižených se nejde s tímto problémem nikomu svěřit, čímž vlastně dává agresorovi šanci pokračovat ve svém počínání bez postihu dále. Více než polovina dotazovaných se snaží najít z této situace východisko ve formě pomoci, u svých kamarádů, členů rodiny a také učitelů. Alarmující je však zjištění, že dvě třetiny z nich se pomoci nedovolají. Důvodem zřejmě není nechuť nastalou situaci řešit, ale spíše bezradnost, jak si v daném konkrétním případě počínat. V tomto okamžiku bych nechtěla hovořit o lhostejnosti, vždyť i dvě třetiny dotazovaných by v případě, že by se staly svědky bezpráví, pomohly. Faktory rodiny a trávení volného času se též mohou promítat do této problematiky, neboť se mohou podílet na vytváření vlastního pojetí světa a na vytváření morálních postojů dítěte.

Z mého výzkumu též vyplývá, že vysledované údaje se nemohou dávat do souvislosti s velikostí škol, a tím ani s celkovým počtem žáků školy. Jelikož šikana se objevuje na základě více faktorů, které se navzájem prolínají a nelze určit, který je ten nejdůležitější. Jedním faktorem může být i to, jak jsou pedagogové připraveni řešit šikany. Ukázalo se, že pedagogové sice dokáží ve většině případů říci obecné věci týkající se šikany, ale pokud dojde na konkrétní řešení případů šikany, už jsou méně obezřetní a sami přiznávají, že řešení situace přenechávají na kompetentních osobách. Pokud ale školy k šikaně přistupují, tak spíše amatérsky než profesionálně a s kvalifikovaným přístupem, nelze se pak divit, když se šikana rozvíjí a může přerůst až do pokročilého stádia tohoto sociálně patologického jevu. Proto je důležité se v této problematice stále vzdělávat a získávat nové znalosti, které pak v praxi lze využít. Z výše uvedeného se domnívám, že všechny mnou stanovené cíle byly splněny.

Hypotéza č.1: výskyt šikany je závislý na celkovém počtu základní školy –nebyla potvrzena,

Hypotéza č.2: většina pedagogů nedokáže sama řešit konkrétní případy šikany – byla potvrzena.

Ač se šikana objevuje v různých prostředích, právě škola je místem, kde se s ní setkáváme velmi často. Jelikož si je společnost vědoma velké hrozby, kterou šikana přináší, měli bychom se snažit ji co nejvíce eliminovat, předcházet jí. Vedle rodiny, zejména příkladnou výchovou, by se na tomto cíli měla podílet také škola, kde děti tráví spoustu času. Je třeba, aby se do tohoto procesu pedagogové zapojili zodpovědně, aktivně, aby sami projevovali zájem, ať už zkoumali vztahy ve třídách, či získávali k dané problematice potřebné informace, či se dále vzdělávali. Je na nich, aby si dokázali získat důvěru žáků, zaujmout je a působit na ně takovým způsobem, aby žáci neměli potřebu realizovat se prostřednictvím šikany.

Přínos mé diplomové práce spočívá především v ukázání toho, v jaké míře se může agresivita a šikana na našich školách vyskytovat. Můj výzkum dává relevantní informace o této problematice nejen z pohledu žáků, ale i pedagogů. Výsledky této práce mohou pak dále posloužit např. k vyvození případných preventivních opatření, a to nejen ředitelům sledovaných základních škol, ale i dalším kompetentním osobám.

7. Seznam použitých zdrojů

- [1] ANTIER, E. *Agresivita dětí*. 1.vyd. Praha: Portál, 2004. 101s. ISBN 80-7178-808-2
- [2] AUGER, M.-T. – BOUCHARLAT, Ch. *Učitel a problémový žák*, 1.vyd. Praha: Portál, 2005. 128 s. ISBN 80-7178-907-0
- [3] BENDL, S. *Neukázněný žák*, 1.vyd. Praha: Nakladatelství ISV, 2004. 100s. ISBN80- 86642-36-4
- [4] BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1.vyd. Praha: Nakladatelství ISV, 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9
- [5] BOLDIŠ, P. *Bibliografická citace dokumentů podle ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2 (01 0197): část 1–citace: Metodika a obecná pravidla*. Verze 3.3., poslední aktualizace 11.11.2004. [3.1.2008] Dostupné z <<http://www.boldis.cz/citace/citace1.pdf>>.
- [6] BOLDIŠ, P. *Bibliografická citace dokumentů podle ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2 (01 0197) :část 2 – citace: Modely a příklady citací u jednotlivých typů dokumentů*. Verze 3.1., poslední aktualizace 11.11.2004 [3.1.2008] Dostupné z <<http://www.boldis.cz/citace/citace2.pdf>>.
- [7] BOUDON, R. - HOCHMANN, V. *Sociologický slovník*. 1.vyd. Olomouc> Univerzita Palackého, 2004. 253 s. ISBN 80-244-0735-3
- [8] BOURCET, S.- GRIVILLONOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma*. 1.vyd. Praha: Albatros, 2006. 71 s. ISNB 80-00-01552-8
- [9] BŮŽEK, A., Násilí a šikana mezi žáky jako vztahový, etický a výchovný problém. *Vychovávatel*, 2006, roč. 42, č.4, s. 7-10, ISSN 0139-6919
- [10] BŮŽEK, A., Násilí a šikana mezi žáky jako vztahový, etický a výchovný problém – 2.část, *Vychovávatel*, 2007, roč.43, č.5, s.11-13, ISSN 0139-6919
- [11] BŮŽEK, Antonín a kolektiv. Prostředky boje proti šikaně. In *Školní šikanování: sborník příspěvků 1.celostátní konference 2004*. Sborník z první celostátní konference školní šikanování konané na PF Univerzity Palackého v Olomouci dne 30.3.2004. Praha: Společenství proti šikaně, 2004 s. 34-37, ISBN 80-239- 2994-1
- [12] CAPPONI, V. – NOVÁK, T. *Sám proti agresi*. 1.vyd. Praha: Grada Publishing, spol.s.r.o., 1996. 128s. ISBN 80-7169-253-0.

- [13] ELLIOTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. 1.vyd. Praha: Portál, 1995, 173s. ISBN 80-7178-034-0
- [14] ERB, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1.vyd. Praha: Amulet, 2000. 126 s. ISBN 80-86299-22-8
- [15] GAJDOŠOVÁ, E. – HERÉNYIOVÁ, G. *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. Vyd. 1., Praha: Portál, 2006. 324 s. ISBN 80-7367-115-8
- [16] GAZDOVÁ, L. Šikana na základních školách, *Psychologie dnes*, 2001, roč.7., č. 12, s. 2-30
- [17] HARTL, P. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 774s. ISBN 80-7178-303-X
- [18] HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. 3. vyd. Praha: Portál, 2003, 166s. ISBN 80-7178763-9
- [19] HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 228 s. ISBN 80-7178-888-0
- [20] HEWSTONE, M. – STROEBE, W. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006. 769 s. ISBN 80-7367-092-5
- [21] HRUBEŠOVÁ, K. Epidemie násilí. *Učitelství noviny*, 1997, roč.100, č.1, s.10-11
- [22] HUDCOVÁ, Anna.. Šikanovanie v školskom prostredí a možnosti jeho prevencie. In *Drogy a šikana – stále nebezpečí*. Sborník přednášek z konference konané ve Vsetíně. Vsetín: Město Vsetín, komise prevence kriminality, 2007, s. 55-59. ISBN 978-80-254-0524-6
- [23] JEDLIČKA, R. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vyd. Praha: Themis, 2004. 478 s. ISBN 80-7312-038-0
- [24] KADLEČKOVÁ, K. Jak proti šikaně (1). *Informatorium*, 2005, roč.12, č.2, s.10-11
- [25] KADLEČKOVÁ, K. Jak proti šikaně (2). *Informatorium*, 2005, roč.12, č.3, s.8-9
- [26] KLIMOVÁ, L. – SEJČOVÁ, L., *Násile v médiích a jeho vplyv na deti a mládež* *Vychovávateľ*, 2008, roč.56, č. 6, s.1-5, ISSN 0139-6919
- [27] KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005. 256 s. ISBN 80-7367-014-3

- [28] KOLÁŘ, M. Geniální omyly profesora Olweuse. In *Školní šikanování: sborník příspěvků 1.celostátní konference 2004*. Sborník z první celostátní konference školní šikanování konané na PF Univerzity Palackého v Olomouci dne 30.3.2004. Praha: Společenství proti šikaně, 2004, s. 65-69 ISBN 80-239-2994-1
- [29] KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování*. 2.vyd. Praha: Portál, 2000. 127 s. ISBN 80-7178-123-1
- [30] LOVASOVÁ, L. *Šikana*, Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28s. ISBN 80- 86991-65-2
- [31] MAĽOVÁ-NIKLOVÁ,M.- KAMARÁŠOVÁ,L., Možnosti prevencie šikanovania v školskom prostredí. *Vychovávateľ*, 2008, roč.56, č. 6, s.23-28, ISBN 0139-6919
- [32] MARTÍNEK, Z. Jak odhalit agresí a šikanu ve škole. *Společenskovední předměty*,2005, roč. 5, č 3, s. 8-12
- [33] MEZERA, J. *41 procent žáků českých základních škol je obětí šikanování*. 2002, [1.7. 2008] Dostupné z <<http://www.blisty.cz/2002/2/1/art9798.html>>
- [34] MUHLPACHR, P. *Sociální patologie*.1.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001. 104s. ISBN 80-210-2511-5
- [35] MULLNER, J. *Spolupráce předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané č.j.25 884/2003-2*. 2003, [10.11. 2007] Dostupné z <<http://www.msmt.cz/vzdelani/spoluprace-predskolnich-a-skolskych-zarizeni-s-policii-cr>>.
- [36] NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. 1.vyd. Praha: Academia, 1996. 270s. ISBN 80-200-0592-7
- [37] PARRY, J.-CARRINGTON,G.: *Čelíme šikanování, sborník metod*. IPPP ČR, Praha, 1997. 114s.
- [38] ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dá dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9
- [39] SKOPALOVÁ, Jitka. Školáci a šikana. In *Drogy a šikana – stále nebezpečí*. Sborník přednášek z konference konané ve Vsetíně. Vsetín: Město Vsetín, komise prevence kriminality, 2007. s. 71-77. ISBN 978-80-254-0524-6

- [40] SUCHÝ, A. *Mediální zlo – mýty a realita*. 1. vyd. Praha: Triton, 2007. 168 s. ISBN 978-80-7254-926-9
- [41] ŠÍP, M. *Šikana z právního hlediska*. Poslední aktualizace 1.10. 2002. [10.2.2008]; dostupné z <http://www.sikana.org/>
- [42] ŠTURMA, J. Šikanování a šikanování jako pedagogický problém 1.část. *Učitelské listy*, 2001, roč. 9, č 9, s. 7-11
- [43] VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie*. Technická univerzita v Liberci, FP, 2001. 71 s. ISBN 80-7083-548
- [44] VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 1997. 170 s. ISBN 80-7184-488-8
- [45] VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004. 356 s. ISBN 80-246-0841-3
- [46] VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997. 253 s. ISBN 80-7184-317-2
- [47] VANÍČKOVÁ, E. Šikanování mezi dětmi na základních školách, *Učitelské noviny*, 2001, roč. 104, č. 32, s. 17-18
- [48] VLACHOVÁ, Marta. Šikana z pohledu českých paragrafů. In *Školní šikanování: sborník příspěvků 1.celostátní konference 2004*. Sborník z první celostátní konference školní šikanování konané na PF Univerzity Palackého v Olomouci dne 30.3.2004. Praha: Společenství proti šikaně, 2004 s. 29-30, ISBN 80-239-2994-1
- [49] Vyhláška č.72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, v platném znění
- [50] Výroční zpráva za rok 2006. poslední aktualizace 13.6.2007 [5.7.2008]. Dostupné z <http://www.linkabezpeci.cz/data/articles/down_237pdf>.
- [51] ZEMAN, E. *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízeních, č.j. 28 275/2000-22*. 2000, poslední revize 31.5. 2003 [10.11. 2007]. Dostupné z <http://www.sikana.cz/msmt-pok2000.html>
- [52] Zákon č.561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění

[53] Zákon č.109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, v platném znění

8. Klíčová slova

Šikana

Agresivita

Agresor

Oběť

9. Seznam tabulek a grafů

Tabulka č. 1: Počty respondentů podle jednotlivých škol, tříd a pohlaví.....	63
Tabulka č. 2 Myslíš si, že je vaše třída dobrý kolektiv?.....	64
Tabulka č. 3: Máš ve třídě dobrého kamaráda/kamarádku?	65
Tabulka č. 4: Patříš ve třídě do nějaké party?.....	66
Tabulka č. 5: Jakou známku jsi dostal(a) na vysvědčení z chování ?.....	67
Tabulka č. 6: Víš o někom, komu je ubližováno na vaší škole?.....	68
Tabulka č. 7 Je někomu ubližováno ve tvé třídě?.....	68
Tabulka č. 8: Ubližoval nebo ubližuje ti někdo?	70
Tabulka č. 9: Jak často ti je/bylo ubližováno?.....	71
Tabulka č. 10: Jakým způsobem ti je/bylo ubližováno?	73
Tabulka č. 11: Kdo ti ubližuje?.....	75
Tabulka č. 12: Ten, kdo ti ubližuje, je:	76
Tabulka č. 13: Kolik je těch, kteří ti ubližují?	78
Tabulka č. 14: Kde je ti ubližováno?	79
Tabulka č. 15: Zkusil(a) ses bránit?.....	80
Tabulka č. 16: Řekl(a) jsi o tom někomu?.....	81
Tabulka č. 17: Ten, komu jsi světil(a), pomohl ti?.....	83
Tabulka č. 18: Myslíš si, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?.....	85
Tabulka č. 19: Pokud uvidíš, že je někdo šikanován, co uděláš?	88
Tabulka č. 20: Jak oběti pomůžeš?	89
Tabulka č. 21: Ubližuješ nebo jsi ubližoval(a) někdy někomu?.....	91
Tabulka č. 22: Jak často někomu ubližuješ nebo jsi ubližoval(a)?.....	92
Tabulka č. 23: Kolik vás bylo?	92
Tabulka č. 24: Co je dle tvého názoru šikana?	94
Tabulka č. 25: Z jakých důvodů si myslíš, že někteří šikanují druhé?	96
Tabulka č. 26: Jakým způsobem je řešena šikana na vaší škole?	97
Tabulka č. 27: Jak by si ty sám řešil(a) šikanu?	98
Tabulka č. 28: Považuješ za šikanu zesměšňování a záměrné ponižování.....	99

Tabulka č. 29: Jak hodnotíš vztahy mezi učiteli a žáky na vaší škole?	100
Tabulka č. 30: Jaké jsou tvé záliby?	102
Tabulka č. 31: Pět nejčastějších sportů u dívek a chlapců.....	102
Tabulka č. 32: Kolik hodin denně strávíš u televize nebo počítače?.....	103
Tabulka č. 33: Na jaké televizní pořady se díváš?.....	104
Tabulka č. 34: Nejméně sledované pořady.....	104
Tabulka č. 35: Co uděláš, když v televizních pořadech uvidíš násilí?	105
Tabulka č. 36: Jak tě rodiče potrestají, když něco špatného uděláš.....	107
Tabulka č. 37: Jak by si seřadil(a) hodnoty rodina–kamarádi–vzdělání–peníze?	109
Tabulka č. 38 Co ti nejvíce doma vadí, z čeho máš největší obavy?.....	111
Tabulka č. 39: Kdo organizuje tvůj volný čas?	112
Graf č. 1: Spokojenost s kolektivem dle pohlaví.....	65
Graf č. 2: Členství v partě dle pohlaví a věku.	66
Graf č. 3: Znamky z chování dle ročníku a pohlaví.....	67
Graf č. 4: Je někomu ubližováno ve tvé třídě?	69
Graf č. 5: Ubližoval nebo ubližuje ti někdo?.....	70
Graf č. 6: Jak často je/bylo ubližováno dívce a chlapci.....	72
Graf č. 7: Jakým způsobem je/bylo ubližováno dívce a chlapci.....	74
Graf č. 8: Kdo ti ubližuje?	75
Graf č. 9: Věk agresorů.....	77
Graf č. 10: Kolik je těch, kdo ti ubližují?	78
Graf č. 11: Zkusil(a) ses bránit?.....	80
Graf č. 12: Řekl(a) jsi o tom někomu?.....	82
Graf č. 13: Ten, komu jsi svěřil(a), pomohl ti?.....	83
Graf č. 14: Způsoby pomoci	84
Graf č. 15: Myslíš si, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?.....	85
Graf č. 16: Důvody proč je dobré požádat o pomoc učitele.	86
Graf č. 17: Důvody proč není dobré požádat o pomoc učitele.	87
Graf č. 18: Pokud uvidíš, že je někdo šikanován, co uděláš?	88

Graf č. 19: Jak oběti pomůžeš?	90
Graf č. 20: Ublížeš nebo jsi ubližoval(a) někdy někomu?.....	91
Graf č. 21: Kolik vás bylo?	93
Graf č. 22: Co je dle tvého názoru šikana?	95
Graf č. 23: Považuješ za šikanu zesměšňování a záměrné ponižování spolužáků?	99
Graf č. 24: Jak hodnotíš vztahy mezi učiteli a žáky na vaší škole?.....	101
Graf č. 25: Co uděláš, když v televizních pořadech uvidíš násilí?	106
Graf č. 26: Jak tě rodiče potrestají, když něco špatného uděláš?.....	108
Graf č. 27: Řazení dle první zvolené hodnoty.	110

10. Přílohy

Příloha 1 – Dotazník pro žáky

Škola: **Pohlaví (chlapec,dívka):**

Třída: **Věk:**

Než začneš odpovídat, přečti si toto:

O šikaně mluvíme, jestliže jeden nebo více spolužáků úmyslně, většinou opakovaně ubližuje jiným. Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš bránit, dělá, co je ti nepříjemné, co tě ponižuje nebo to prostě bolí. Strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě, pomlouvá tě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili, nevšímali si tě. Je to tedy agresivní chování jednoho nebo více žáků, kteří úmyslně týrají a zotročují spolužáka či spolužáky a využívají přitom své převahy.

Instrukce: u otázek, kde máš možnost výběru podtrhni nebo zakroužkuj tebou zvolenou odpověď. Otázky, u kterých máš nechaný prostor (jsou označené), zodpověz vlastními slovy. Dotazník je anonymní, nepodepisuj se!

1. Myslíš si, že je vaše třída dobrý kolektiv? a) ano b) ne
2. Máš ve třídě dobrého kamaráda? a) ano b) ne
3. Patříš ve vaší třídě do nějaké party? a) ano b) ne
4. Jakou známku jsi dostal(a) na vysvědčení z chování?
a) jedničku b) dvojku c) trojku
5. Víš o někom, komu je ubližováno na vaší škole? a) ano b) ne
6. Je někomu ubližováno ve tvé třídě? a) ano b) ne
7. Ublížoval nebo ubližuje ti někdo?
a) ano – jednou b) ano – téměř každý den
c) ano – téměř každý týden d) ano – asi jednou do měsíce
e) ne, ještě nikdy
8. Jakým způsobem ti bylo ubližováno?
a) nadává mi, uráží mě a mou rodinu
b) vyhrožuje mi
c) pomlouvá mě, říká o mě lživé věci
d) ničí mi školní pomůcky, oblečení
e) bije mě, kope
f) nutí mě, abych mu sloužil
g) jiný způsob, napiš jaký:.....

9. Kdo ti ubližuje: a) chlapec b) dívka c) chlapec i dívka
Ten, kdo ti ubližuje, je: a) starší než ty b) je mladší než ty
c) je stejně starý jako ty

10. Kolik je těch, kteří ti ubližují: a) jeden b) dva c) tři
d) více než tři

11. Kde je ti ubližováno? a) ve třídě b) na chodbě
c) na záchodě d) na hřišti
e) v tělocvičně f) cestou do školy a ze
školy
g) v šatně
h) jinde, napiš kde:

12. Zkusil(a) ses bránit? a) ano b) ne

13. Řekl(a) jsi o tom někomu?

- a) učitelce/učiteli
- b) rodičům
- c) sourozenci
- d) kamarádům
- e) někomu jinému, napiš komu:
- f) nikomu, měl(a) jsem strach
- g) nikomu

Ten, komu ses svěřil(a), pomohl ti? a) ano b) ne

Pokud ano, napiš, jak ti

pomohl?

14. Myslíš, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?

a) ano proč?

b) ne proč?

15. Pokud uvidíš, že je někomu ubližováno, co uděláš?

- a) nic, mám strach
- b) nic, netýká se mě to a nepletu se do toho
- c) přidám se, je to legrace
- d) pomůžu mu – napiš, jak mu pomůžeš:

.....
.....

16. Ubližuješ nebo jsi ubližoval(a) někdy někomu?

- a) ano **Jak často?:**
- b) ne-nikdy

Pokud jsi odpověděl(a) ano, kolik vás bylo?

- a) byl jsem sám(a) b) dva c) tři d) bylo nás víc

17. Podle tvého názoru, je šikana:

- a) možnost jak se „vytáhnout“ před kamarády, je to zábava
b) násilí, které odsuzuješ
c) normální věc, nezajímá mě, protože se to týká jiných lidí
d) normální věc, někdy se jí také účastním

18. Z jakých důvodů si myslíš, že někteří ubližují druhým?

.....
.....
.....

19. Jakým způsobem je řešena šikana na vaší škole?

.....
.....
.....
.....

20. Jak by si ty sám řešil šikanu, kdybys byl(a) ředitelem/ředitelkou?

.....
.....
.....
.....

21. Považuješ za šikanu zesměšňování a záměrné ponižování spolužáků?

- a) ano b) ne c) nevím

22. Jak hodnotíš vztahy mezi učiteli a žáky na vaší škole?

- a) velice dobré, většina učitelů je přístupná našim názorům, vztahy jsou přátelské, můžeme říci své názory
b) někteří učitelé jsou přátelští a nemáme problémy se jim třeba s něčím svěřit a říci svůj názor, někteří učitelé takoví nejsou- jen nám něco přikazují a zakazují, nejsou přístupní našim názorům
c) na naší škole převládá spíše direktivní přístup- tedy ve formě zákazů, příkazů, nemáme možnost vyjádřit svoje názory, postoje

23. Jaké jsou tvé záliby? (můžeš uvést dvě záliby)

.....
.....

24. Kolik hodin denně strávíš u televize nebo počítače?

- a) 1 hodinu b) 2 hodiny c) tři hodiny d) tři a více hodin
e) jiná odpověď:

25. Na jaké televizní pořady se díváš? (můžeš vybrat dva pořady)

- a) dobrodružné b) krimi c) komedie d) sci-fi
e) reality show f) sport g) přírodopisné h) historie

- ch) pohádky i) dokumentární j) nemám žádné oblíbené
k) jiné:.....

26. Když v televizních pořadech vidíš násilí, tak:

- a) přepnu na jiný program nebo vypnu televizi
- b) dívám se dál, protože mě „střílečky“ baví, je to dobrá zábava
- c) dívám se dál, protože nic jiného nedávají

27. Když něco špatného uděláš-například něco rozbiješ, dostaneš špatnou známku ve škole,..- tak se bojíš, že ti rodiče:

- a) pořádně vynadají
- b) že ti zakážou TV, PC, budeš mít domácí vězení,...
- c) že budu bit(a)
- d) nebojím se, protože se nebudou moc zlobit, mávnou nad tím rukou

28. Jak bys seřadil(a) tyto hodnoty: rodina – peníze a moc – kamarádi- vzdělání?
(na první místo napiš tu hodnotu, která se ti nejvíce líbí):

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

29. Co ti doma nejvíce vadí:

- a) se rodiče hádají
- b) mě rodiče přehlížejí a jsou lhostejní
- c) když něco špatného provedu
- d) mě urážejí a zesměšňují
- e) mě rodiče bijí
- f) nic mi nevadí, protože jsem si už
- g) nic mi nevadí, mám fajn rodiče zvykl(a)

30. Kdo organizuje tvůj volný čas?

- a) většinou se rozhodnu společně s rodiči, volný čas (např. víkendy) trávíme často spolu- jezdíme na výlety
- b) většinou se rozhodnu sám, rodičům je jedno jak trávím svůj volný čas
- c) většinou se rozhodnu sám, ale rodiče vědí a souhlasí s tím, co dělám
- d) většinou rodiče – já nemůžu říct svůj názor, jak bych chtěl(a) strávit volný čas, nebo svůj názor řeknu, ale oni se stejně rozhodnou podle sebe

Příloha 2 – Otázky pro pedagogy

Vážená paní učitelko, pane učiteli.

Touto cestou bych Vás chtěla požádat o zodpovězení otázek, které se týkají výzkumu na téma: „Projevy agresivity a šikany na druhém stupni základních škol“. Cílem je zjistit, zda jsou pedagogové dostatečně informováni na svých školách o problematice šikany, co podle nich ovlivňuje výskyt šikany mezi dětmi a zda ví, jak řešit konkrétní případy šikany. Předem děkuji za zodpovězení otázek.

1. Šikanování považujete za:

- součást procesu dospívání, kterou prochází každé dítě
- pouze jednu z řady forem agresivního chování
- velmi nebezpečnou formu agresivního chování

2. Myslíte si, že jste schopna/schopen rozpoznat projevy šikany mezi dětmi?

3. Vyskytuje se šikana, agresivita na vaší škole?-Jak často se s ní setkáváte? Jak často? O jakou formu šlo? Kde k ní dochází?

4. Když se Vám svěří žák se šikanou, co uděláte?

5 Kdo na vaší škole řeší problémy se šikanou?- výchovný poradce- třídní učitel- ředitel/ka – metodik prevence – učitel, který se o tom dozví – někdo jiný

6. Jakým způsobem se o případné šikaně dozvíte?

7. Kdo se podle Vás nejčastěji stává obětí šikany?

8. Myslíte si, že na výskyt šikany ve škole má vliv rodinné prostředí žáka? Pokud ano, jaký?

9. Myslíte si, že na výskyt šikany má vliv, jak děti tráví volný čas? Pokud ano, jaký?

10. Myslíte si, že jste dostatečně informován(a) o této problematice?

11. Absolvoval(a) jste nějaký kurz, školení..., týkající se šikany a agresivity dětí? Jak často? Z jakého důvodu ne?

12. Pokud byste si nevěděl(a) rady, jak danou situaci řešit, na koho byste se obrátil(a)?

13. Jaké preventivní metody fungují na vaší škole?

14. Myslíte si, že jsou využívané preventivní metody účinné? – ano – spíše ano – ne – spíše ne

15. Co se nejvíce osvědčilo proti šikaně?

16. Jaké si myslíte, že jsou příčiny šikany?

17. Jaký přístup učitele k žákům je na vaší škole dominantní?

- přátelský
- spíše přátelský
- spíše direktivní
- přátelský i direktivní

Příloha 3 - Klasifikace typů šikany

Osm druhů šikanování	Příklady projevů
Fyzické přímé aktivní	Útočníci obět' věsí do smyčky, škrtní, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby obět' zbili. Obět' jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí obět'i, aby si sedla do lavice (fyzické bránění obět'i v dosahování jejich cílů).
Fyzické pasivní nepřímé	Agresor odmítne obět' na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků).
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem, ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou obět'i, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho co udělají její trýznitelé.